

**UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM**

# **NORTIA**

**A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI  
INTEGRÁCIÓ TANSZÉK DIÁKJAINAK ÉS  
FIATAL KUTATÓINAK TUDOMÁNYOS  
KIADVÁNYA**



**Ungvár 2018/1**

# «NORTIA»



**A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK  
DIÁKJAINAK ÉS FIATAL KUTATÓINAK TUDOMÁNYOS  
KIADVÁNYA**

**Megvalósult  
a Magyar Kormány  
támogatásával**



**MINISZTERELNÖKSÉG  
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG**



**BETHLEN GÁBOR  
Alap**

**UNGVÁR - 2018**

UDK 94 (100) (063)

BBK T3 (100) j53

N-82

**UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS MINISZTERIUMA  
UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM  
ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY  
UKRÁN-MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET  
MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK**

**NORTIA**

A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK  
DIÁKJAINAK ÉS FIATAL KUTATÓINAK TUDOMÁNYOS KIADVÁNYA

**HATODIK SZÁM (2018)**

**SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:**

Dr. Kiss Éva professzor (a szerkesztőbizottság elnöke)  
Dr. Aszlanov Sztelasz docens (a szerkesztőbizottság elnökhelyettese)  
dr. Guzinec Jurij docens (a szerkesztőbizottság elnökhelyettese)

**Felelős szerkesztő:** Kovács Eleonóra adjunktus

**Recenzensek:** Dr. Bugláj Natalja docens, dr. Zubánics László docens

**Számítógépes tördelés:** Belikánics László adjunktus

**Kiadását ajánlotta:**

**az UKRÁN-MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET**

Tudományos Tanácsa (2018. április 4., 7.sz. jegyzőkönyv)

ISBN 978-966-8489-15-0

Ungvár – 2018

УДК (100) (063)  
ББК ТЗ (100) j53  
N- 82

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»  
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ  
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

**«NORTIA»**

**ЗБІРНИК  
НАУКОВИХ ПРАЦЬ СТУДЕНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ  
КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ  
ІНТЕГРАЦІЇ**

**ВИПУСК 6 (2018)**

**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**

проф. Кіш Є.Б. (голова редколегії)  
доц. Асланов С.А. (заступник голови)  
доц. Гузинець Ю.І. (заступник голови)

**Упорядники збірника:** ст. викл. Ковач Е.Г.

**Рецензенти:** доц. Буглай Н.М. доц. Зубанич Л.Л.

**Комп'ютерний макет та верстка:** ст. викл. Беликанич В.В.

Друкується за рішенням Вченої ради УУННІ, протокол №7 від 04 квітня  
2018 р.

ISBN 978-966-8489-15-0

Ужгород – 2018

## Tartalom

Előszó .....	5
<b>Egyetemes történelem</b>	
Gorzó Katalin: Agnes Waterhouse, az Angliában boszorkányság vádjával elsőként kivégzett nő perének kultúrantropológiai elemzése.....	6
<b>Magyar történelem</b>	
Löwei-Kalmán Katalin. A fürdőcultúra történelmi aspektusai Magyarországon, különös tekintettel a középkorra .....	14
Hajdu Éva. A Lónyay-család Jakab ágazatának jellemzése.....	25
Kovács Eleonóra. Hunyadi János származása .....	33
<b>Helytörténet</b>	
Pénzes Krisztina. Ung vármegye középkori gazdasága: különös tekintettel a vásárookra és a malmokra.....	43
Balla Eszter. Korláthelmec története a XVII-XVIII. században .....	50
Dorgay Zsófia. A málenyikij robot a visszaemlékezésekben: a kollektív emlékezet megnyilvánulásai Szürtén és környékén.....	58
Marosán Kamilla. Kárpátalja oktatáspolitikája 1950-53 között a korabeli sajtó alapján.....	69
Pataki István. A Feketepataki Református Egyházközség bemutatása a presbiteri jegyzőkönyv alapján 1935 és 1938 között.....	75
<b>Nemzetközi kapcsolatok</b>	
Продан Леся. Транскордонне співробітництво Ради Європи: досвід для України .....	82
Вікторія Бондарь. Проголошення незалежності Литви та зовнішньополітичні пріоритети (1990-ті рр.).....	90

## ELŐSZÓ

A múlt többnyire a jövő tükré, amely élesen elénk vetíti azt, amit elkerülve nagy bajokat háríthatunk el, és amit megtéve jobb jövőnknek teszünk szolgálatot. A kiadvány, amit az olvasó a kezében tart – egy *újragondolt történelem*, a diákok és az oktatók megítélése szerint nemcsak fontos, de hasznos, sőt érdekes ismereteket és képességeket közvetít.

Nietzsche szerint az élő ember három tekintetben igényli a történelmet: *"igényli, mint tevékeny és törekvő lény, mint megőrző és tisztelő lény, s mint szenvedő és szabadulásra szoruló lény. A viszonyulás e hármasságának a történelem tanulmányozási módjának hármassága felel meg: ha tetszik monumentális, antikvárius és kritikai történetírást különböztetünk meg."* Vagyis a történelem egyszerre valóság és diszciplína, nem pusztán a múlt ismeretét jelenti, hanem múlt és jelen kapcsolatainak feltárását is.

A történelem a közösségben élő kép a múltból, a kollektív tudat, emlékezet egyik legfontosabb megnyilvánulási formája. E. H. Carr azt írja, hogy amikor azt a kérdést firtatjuk, hogy "Mi a történelem?", akkor *"válaszunk akarva-akaratlanul saját, időben elfoglalt helyzetünket tükrözi vissza, és részben arra a még átfogóbb kérdésre felel, hogyan tekintünk a társadalomra, amelyben élünk."*

Ennek koncepciója abból a gondolatból indul ki, hogy a múlt, jelen és jövő szoros kapcsolatban áll. Ezért került sor a világtörténelem és helytörténet vázlatos történelmi áttekintésére és mindazon szellemi és tárgyi értékek számbavételére, melyek az idők során alakították történelmünk arculatát. A kiadvány tartalmi felépítése azt a célt szolgálja, hogy a tanárok, diákok, helytörténészek, és más érdeklődők ismereteket szerezhessenek szűkebb pátriájuk történelméről, művelődés- és gazdaságtörténetéről, művészeti életéről és természeti értékeiről.

A kiadványban az *Egyetemes történelem* címszó alatt az adott helyhez kötődő boszorkányság vádjával elsőként Angliában kivégzett nő perének kultúranropológiai elemzése története található. *Magyar történelem*. E részben jelentős közéleti személyiségek, nemesek találhatóak a legfontosabb életrajzi vonatkozások illetve művek feltüntetésével - a Lónyay-család Jakab ágazatának jellemzése és a Hunyadi János származása, valamint a fürdőkultúra történelmi aspektusai Magyarországon kaptak helyet a teljesség igénye nélkül. *Helytörténet*. E címszó alatt a Kárpátalja vagy környékére leginkább jellemző történelmi értékek leírására került sor, mint: Korláthelmec története, a kollektív emlékezet megnyilvánulásai Szürtén és környékén, Kárpátalja oktatáspolitikája, a Feketepataki Református Egyházközség bemutatása. *Nemzetközi kapcsolatok*. Ízelítőt ad a jellegzetes Lettország külpolitikáról valamint az Európai Tanács határmenti együttműködésének sajátosságairól.

Azon reményben, hogy e tanulságos kiadványból okulni fogunk és sokat meg fogunk érteni a homályos múltból, átadom az olvasóközönségnek. Kellemes olvasást kívánok!

**Dr. Kiss Éva professzor,  
Tanszékvezető, a szerkesztőbizottság elnöke**

**GORZÓ KATALIN**  
Ungvári Nemzeti Egyetem  
Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet  
Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék  
V. évfolyam

## **AGNES WATERHOUSE, AZ ANGLIÁBAN BOSZORKÁNYSÁG VÁDJÁVAL ELSŐKÉNT KIVÉGZETT NŐ PERÉNEK KULTÚRANTROPOLÓGIAI ELEMZÉSE**

### **ANNOTATION**

This paper is a cultural anthropology study of the court documents from the trial of Agnes Waterhouse from the England, the first officially recorded witch conviction and execution. Upon such examination of the court documents evident cultural remnants were found of the ancient druidistic pagan religion of the Bryton tribes who originated from the Celts. The analysis yields the statement that the demise of Agnes Waterhouse in 1566 was due to the practices of these druid traditions. The relevance of this research is in aiding current rehabilitation trials of women, convicted, executed, and/or accused of witchcraft. The cultural anthropology methods become helpful to understand which ancient belief remnants are apparent in a certain era, and in determining which ones cause such prosecution against its followers. Agnes Waterhouse was obviously continuing the druid traditions, nothing points this out better than the actual charges against her.

**Keywords:** cultural anthropology, trial, witch, Agnes Waterhouse, bryton, celts, druid.

### **АНОТАЦІЯ**

У даній статті я вивчала життя та смертельні вироки відьом, які проживали у Англії, а саме діло Агнеса Вотергауз культурно антропологічним методом. У вивченні судового процесу можна побачити залишки друїдистичної віри, а саме звичаї та обряди британів, які були давнім кельтським народом, Вивчивши судовий процес Агнеси Вотергауз можна спокійно сказати, що вона стала жертвою своєї стародавньої віри, яка заключилася у сповіданні друїдівської віри у 1566 році.

На мою думку, це тема дуже актуальна, оскільки донині проводяться реабілітаційні процеси, які пов'язують з історією та культурою того часу та які вивчають судові процеси та мотиви, які спричиняли смерть цим людям.

**Ключові слова:** культурна антропологія, суд, відьма, Агнес Вотергауз, британці, кельти, друїд.

*„Mi más a nő, mint a barátság elpusztítója! Gonosz, kéjvágyó, hiú és ledér. Minden boszorkányság a hús vágyából ered, amely a nőkben kiolthatatlan”<sup>1</sup>.*

*(Malleus Maleficarum)*

Nyugat-Európa számára mind a mai napig Anglia a kultúra és a gazdaság kontinentális központja. Innen indult el európai diadalútjára a polgárosodás, az ipari fejlődés

---

<sup>1</sup> Eredeti szöveg a Malleus Maleficarum angol nyelvű változatból: „What else is a woman but a foe to friendship! They are evil, lecherous, vain, and lustful. All witchcraft comes from carnal lust, which is, in women, insatiable.”

és az igazságos törvénykezés, nem beszélve arról, hogy saját felekezetet is létrehozta – az anglikán egyházat, amelynek a feje a mindenkori uralkodó lett. Egy erős, mindenki által tisztelt és retteget hatalom volt, amely – Európa többi részével szemben – rohamosan fejlődött, fővárosa, London pedig valóságos metropolisszá nőtte ki magát. Éppen ezért méltán merül fel történelmi berkekben a kérdés: hogyan okozhatott egy ilyen – a szó minden értelmében – modern királyságban káoszt a boszorkányság? Kérdezzük ezt annak tudatában, hogy a szigetországot megalapozó kelták közül kiemelkedő briton törzsek<sup>1</sup> mindennapi életében fontos szerepet játszott a mágiakultusz.

Munkám aktualitását abban látom, hogy mind a mai napig nem szentelnek kellő figyelmet azokra a többnyire ártatlan emberekre, főképpen nőkre, akik ennek a sötét korszaknak az áldozataivá váltak, elvégre maga az általam vizsgált korszak is a történelem fehér foltjaként van számon tartva a történetkutatás területén, hiszen egyetlen perirat szövege sem teljesen megbízható. Ugyanakkor a történészek nem tanulmányozzák a periratokat, amelyek szövegéből kitűnhetne a sok álvád mellett, hogy bizonyos ősi kultuszok maradványai, hogyan éltek tovább a korabeli emberek mindennapjaiban. Módszertanilag azért választottam a kultúranropológiai elemzést, mert a jelen esetben ezzel tudunk a legprecízebb munkát végezni, és a legjelentősebb eredményt elérni. Mivel a nyugat-európai boszorkányperek elemzésével kapcsolatban nem találtam hasonló kutatási módszerrel megírt munkákat, így szakmai „újításként” elsőként próbálom meg görcső alatt vizsgálni a periratokat a módszer segítségével.

Mint a bibliai történetben, a Paradicsomba az első nő, Éva hozta el a balsorsot, úgy Angliába egy bizonyos Agnes Waterhouse volt az a személy, akinek az esetét követően Anglia-szerte futótűzként terjedtek el a boszorkányoktól, mágiától való félelmek. Sajnos a riadalom az angol társadalom legfelsőbb szintjéig is eljutott, mit több, nem sokkal később I. (Stuart) Jakab angol királyt (VI. Jakab néven Skócia királya is) szinte az örületbe kergette, mi több, a modern tudósok az uralkodó növekvő elmezavarát a boszorkányoktól való rettegés számlájára írják.

Joggal merülhet fel a kérdés, vajon kik voltak a boszorkányok? Ki volt Agnes Waterhouse, és vajon tényleg csak az első angliai ártatlan áldozata a sok évszázados európai nőgyűlölet hullámának? Cikkemben Agnes Waterhouse periratának kultúranropológiai

---

<sup>1</sup> A britonok (máshol brythonok vagy britek) kelta népcsoport voltak, akik a vaskorszaktól kezdve a kora középkorig éltek a mai Nagy-Britannia területén. A brython szó latin eredetű, jelentése "festett arcú". Az elnevezés a rómaiaktól ered, akik a csatában mindig színesre festett arccal látták ezen törzs tagjait. [4, 305.old.]

elemzésén keresztül fogom bemutatni, hogy milyen hatással voltak a kelta kultúra misztikus maradványai a középkori Angliában boszorkányként billogozott nők életére.

Először is mi vagy pontosabban ki a boszorkány? A kérdésre válaszolva a boszorkány a néphiedelem szerint olyan nő – később már férfi is –, aki természetfeletti, démoni képességekkel rendelkezik, rosszat, betegséget, halált hoz és a boszorkányság tudományát gyakorolja. Megemlítendő, hogy a hasonló, feltételezett képességekkel rendelkező férfiakat boszorkánymesternek nevezték. A kereszténység elterjedését követően, a népi hiedelemben az ősi földistennő erejével „megáldott” jóságos és tiszteletreméltó varázslónők helyét a boszorkányok vették át, akiket a gonosz és a Sátán szolgálójának tartottak már, akivel ezek a nők (és férfiak) az emberiség megrontására fertelmes paktumot kötöttek. Az Európában futótűzként terjedő babona a rettegés végett a XVI. századra tömeges boszorkányüldözéssé fajult és a máglyákon ezrével égtek el a "Sátán szeretői"-nek tartott, legtöbb esetben ártatlan nők.

A boszorkányoknak a középkorban általában két fajtáját különböztették meg, amelyeket a latin nyelv két eltérő szavával jelöltek:

- a *striga* „seprűs boszorkány” – ő a kereszténység felvétele előtti idők bűbájosa, varázslónője, aki a hiedelem szerint különböző állatok alakját tudta felvenni;
- a *malefica* (nőnem), ritkábban *maleficus* (hímnem) – jelentése „rontó”, „ártó”, ez a tulajdonképpeni női boszorkány, illetve férfi boszorkánymester<sup>1</sup>.

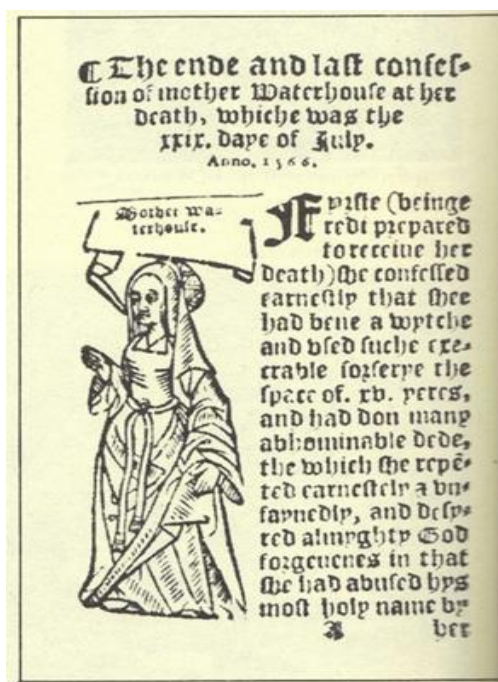
---

<sup>1</sup> Marianne Hester. *Lewd women and wicked witches: a study of the dynamics of male domination*. – London: Routledge, 1992. – 128-129. ld.

Miután sikerült tisztáznunk az alapfogalmakat, térjünk rá Agnes Waterhouse személyének ismertetésére. Ki is volt ez a nő és hogyan érdemelte ki az első hivatalosan elítélt, s később felakasztott boszorkány címét Angliában?

Agnes Waterhouse 1503-ban született egy Hatfield Peverel nevű falucskában. Mindenki úgy ismerte, mint 'Mother Waterhouse' azaz „Waterhouse Anya”-t. Családjáról csak annyit tudni, hogy volt egy Elizabeth Francis nevű húga, illetve egy lánya, Joan Waterhouse. (Később a per alatt vallomást tesz nagyanyjáról, 'Mother Eve'-ről – vagyis – „Eva Anyáról” aki a mágiára kitanította – a szerző.) Férjéről csak annyit tudni, hogy állítólagosan ő végzett vele. Hivatalosan 1566-ban fogták perbe boszorkányság vádjával. A perirat szövegét az "The examination and confession of certaine Wytches at Chensforde in the Countie of Essex before the Quenes Maiesties Judges the XXVI daye of July anno 1566." című hivatalos periratgyűjtemény tartalmazza<sup>1</sup>.

Agnes Waterhouse periratához járuló rajz.<sup>2</sup>



Agnes Waterhouse periratához járuló rajz.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Wallace Notestein. A history of witchcraft in England from 1558 to 1718. – New York: Russell & Russell, 1965. –166–167. old.

<sup>2</sup> Witchcraft and bewitchment. Elektronikusforrás//Internetes elérés: <http://www.essexvoicespast.com/blacksheep-sunday-witches-witchcraft-and-bewitchment-part-2/>

<sup>3</sup> Witchcraft and bewitchment. Elektronikusforrás//Internetes elérés: <http://www.essexvoicespast.com/blacksheep-sunday-witches-witchcraft-and-bewitchment-part-2/>

A letartóztatását követően Agnest kínzókamrába vetették, ahol kegyetlen módszerekkel beismerő vallomást csikartak ki belőle. Ott az asszony elmondta, hogy még a nagyanyjától, „Eva Anyától” kapott ajándékba a húga egy macskát, akit Sátánnak (Sathan) hívtak, és ő lett a familiárisa, tehát a segítőszellem, segítő állata. A nagymama állítólag azt is elmondta, hogy a macskának áldozat kell bemutatni – vérrel és tejjel kell etetni. A macska „hatásos” ajándéknak bizonyult, ugyanis nem csak, hogy jól ritkította az ellenségeket, de eszével Agnes hűgát is megmentette a megesett nőkre váró szégyentől. Ugyanis a macska „elmondta”, hogy milyen növényekkel lesz képes elhajtani a magzatát. Ennek köszönhetően a testvér később férjhez tudott menni. A macska azonban egyre kezelhetetlenebbé vált, egyre több vért akart, ezért Francis megvált tőle – egy süteményért cserébe Agnesnek adta. Ő jobb hasznát vette, a vallomás szerint a macska erejét először egy birkanyájon próbálta ki, majd egy disznón. Később következett Agnes férje, akivel boldogtalan házasságban élt, majd jöttek a szomszédok, akikkel a nőnek folyamatos konfliktusai voltak. Állítólag a macska éjjelente belopódzott a szomszédokhoz és megölte őket. De emellett a tejet bealvasztotta, a zsákokban télire eltett búzát pedig megrohasztotta. Agnes Waterhouse és a macskája azonban egyre gyanúsabb lett a faluban, ezért az asszony megparancsolta neki, hogy „változzon varanggyá”, amit az állat meg is tett.

A periratból kiderült, hogy Agnes értett a gyógynövényekhez, gyakran megfordult az erdőben különféle füvekért, amelyek lenyeséséhez egy félkör alakú kést használt, amelyet állandóan az övében viselt. Arról nem tudósítanak az iratok, hogy bábaként, gyógyítóként is dolgozott volna, de a gyógynövényismeret erre is enged következtetni. A „környezete” mindenesetre igen riasztó volt: állítólag furcsa szarvakkal rendelkező kutya démon is tiszteletét tette a Waterhouse-házban, de járt ott pár halott szomszéd kísértete is. Utolsó vallomásában Agnes elmondta, hogy csupán egyetlen szomszéd, Wardol a szabó menekült meg a praktikáitól, aki Istenhez imádkozva legyengítette a macskát, aki a hatalmas hit miatt távozott. Agnes azt is elárulta, az ítélet enyhítésében reménykedve, hogy minden nap imádkozott, de csak latinul, mert ha angolul tette, a macska megharagudott rá és fenyegette<sup>1</sup>.

Nem sokkal a vallomás kicsikarása után kezdetét vette a per is, amelynek végén meghozták Agnes Waterhouse halálos ítéletét – boszorkányság vádjával és a sátánnal való lepaktálásért kötél általi halára ítélték. Agnest 1566. július 29-én Chelmsfordban felakasztották.

---

<sup>1</sup> Wallace Notestein. A history of witchcraft in England from 1558 to 1718. – New York: Russell & Russell, 1965. – 34. old.

Vallomása alapján joggal merülhet fel bennünk a kérdés, hogy vajon mennyi valóság tartalma lehetett egy kínzás révén „beszerzett” vallomásnak? Felmerül az is, ha valóban természetfelettinek gondolták az eseményeket, azok milyen típusú miszticizmusból eredeztethetőek?

Anglia lakossága a kelták (bryton) és a germán törzsek keveredéséből jött létre. A szakértők alátámasztják, hogy mind a két mítoszvilág, illetve azok keveredése is megfigyelhető volt az országban, ugyanakkor mindvégig a kelta miszticizmus – a természeti istenekben való hit – dominált<sup>1</sup>. Számos erre utaló nyomot fedezhetünk fel a legtöbb boszorkányperiratban, Agnes Waterhous perirata sem különbözik ezektől. Itt az első dolog, ami azonnal szemet szúr, az maga a „Mother” vagyis az *anya* jelző, ami a Földanyára utal vissza, akit a kelta mitológiában „Anu”<sup>2</sup> néven ismertek.

A félhold alakú kés, vagy sarló („boline”) szintén kelta eredeztetésű, ugyanis a druidák ezzel az eszközzel szerezték meg a nekik kellő gyógyfüveket, s áldozatbemutatóhoz is alkalmazták<sup>3</sup>. Ezekből az eszközökből a mai napig sokat találnak Angia területén.

A következő érdekesség pedig maga a macska<sup>4</sup>, „akit” a gazdasszonya nagyanyja Sátánnak nevezett el<sup>5</sup>. Szolgályné, avagy szervitorként<sup>6</sup> is nevezett állat köteles gazdája minden kérését teljesíteni. A kelta mítoszvilágban sok állatképbe bújt familiáris fordul elő, például a kutya, a hermelin, feketerigó, de a házi szellem (kobold) is rendelkezett ezzel a

---

<sup>1</sup> John T. Koch. Celtic culture: a historical encyclopedia, (I.vol.) – Santa Barbara: ABC-Clio Inc., 2006. – 305 old.

<sup>2</sup> Más nevei: Anann, Dana, Dana-Ana, Catana. Leírás: Földanya, Nagy Istennő, a legnagyobb minden istennő közül. Morrighu egyik aspektusa. A termékenység istennő, néha ő alkotja a hármasságot Badb és Macha segítségével. Papnői elfogadják és tanulják a halált. Nyárközép ünnepén neki gyújtanak tüzet. A gulya és az egészség védője. Uralkodik: Termékenység, jólét, komfort, egészség, csorda.

Kelta istenek, istennők. Elektronikus forrás // Internetes elérés: <http://www.annwn.hu/panteon/kelta-panteon/kelta-istennok-istenek>

<sup>3</sup> Plinius, római történész, feljegyezte egy druida rituálét, melyben a fagyöngyöt a tölgyfáról a fehér ruhájú druida egy arany sarlóval vágta le. A fagyöngyöt egy fonott kosárral fogták fel, s nem engedték, hogy a földet érje. Nem lehetünk biztosak (ahogy Plinius tette), hogy minden druida rituáléban benne volt a fagyöngy, a sarló és a fehér ruha használata, de az arany is túl puha fém, hogy vágóeszközként funkcionáljon. A vágás a rítusokban nem arról szól, hogy valamit levágasz, hanem a felszabadításról, elengedésről, s az energia kiszabadításáról. A sarló formája ugyancsak emlékeztet a Hold sarlójára is.

Kelta istenek, istennők. Elektronikus forrás // Internetes elérés: <http://www.annwn.hu/panteon/kelta-panteon/kelta-istennok-istenek>

<sup>4</sup> A kelták a macskát (*catt*) sötét, alvilági lénynek tartották, igyekeztek mellőzni őket a háztartásban.

<sup>5</sup> Érdekesség, hogy a periratban nem tesznek említést arról, hogy a macska előkerült volna, akár varangy formájában is. Sőt, nem is rendelték el a felkutatását. ez is csak bizonyítja, hogy a kínzásoknak alávetett személyek azt vallanak amit a kínzóik akarnak.

Kelta istenek, istennők. Elektronikus forrás // Internetes elérés: <http://www.annwn.hu/panteon/kelta-panteon/kelta-istennok-istenek>

<sup>6</sup> A szervitor energialény, amelyet az egyén hoz létre, egyfajta gondolatforma, mely szolgálni alkotunk meg. Felépített gondolatforma, melyet „életre keltünk”, hogy egy külön feladatot végezzen el. A szolgálakat több néven is ismerjük: Tulpa, Teremtmény, Hozadék, Elemi lény, Művi elementál, Egregóra, Szervitor, stb.

Kelta istenek, istennők. Elektronikus forrás // Internetes elérés: <http://www.annwn.hu/panteon/kelta-panteon/kelta-istennok-istenek>

funkcióval, aki a néphiedelem szerint bármilyen állat alakját magára tudta venni, s így leggyakrabban egér, macska, vagy kutya volt. Mint az előbb említett macskának, a házi szellemnek is kellett áldozatot bemutatni, neki ugyanakkor csak tejet tettek ki (a vér adalék a macska esetében bizonyosan keresztény hagyomány végett, az emberi életet akarta szimbolizálni, így annak feláldozása a familiárisal, úgy hatott, mint a Gonosz emberi étellel való táplálása). Az élelmiszerek (tej, gabona) tönkretétele viszont nem tartozott a kelta hiedelemvilághoz, ugyanis nem volt ilyen képességgel rendelkező ártó istenségük vagy szellemük, ez már teljes mértékben keresztényi behatásnak tudható.

Következtetésként elmondható, hogy kutatásom sikerrel járt, választ találtam a feltett kérdésekre, ugyanis egyértelműen megtaláltam a kelta hiedelemvilágra és miszticizmusra utaló jeleket a perirat szövegében, mégha sokat torzítottak is a szövegen a keresztény álvadák, ennek ellenére részletesen elemezve be tudtam mutatni azokat. Ebből is látszik, hogy azok a nők, akiket hajdanán Anglia területén boszorkánysággal vádoltak, nem voltak mások, mint egy letűnt kor vallását gyakorló átlagos asszonyok, akiket kegyetlen kínzások során kényszerítettek vallomásra, s ezen nők szenvedésük enyhítése érdekében képesek voltak bármit vallani, összemosva saját hagyományaikat a kereszténység boszorkányi hagyományaival.

#### **FORRÁS-ÉS IRODALOM:**

1. John T. Koch. Celtic culture: a historical encyclopedia, (I.vol.) – Santa Barbara: ABC-Clio Inc., 2006. – 390 old.
2. Marianne Hester. Lewd women and wicked witches: a study of the dynamics of male domination. – London: Routledge, 1992. – 256 old.
3. Proinsias Mac Cana. Kelta mitológia. – Budapest: Corvina, 1993 –143 old.
4. Ráth-Végh István. A Sátán és cimborái. – Ördögidézés, feketemágia, boszorkányhit. – Budapest: Pannon Kiadó, 1991. – 195 old.
5. Wallace Notestein. A history of witchcraft in England from 1558 to 1718. – New York: Russell & Russell, 1965. – 442 old.
6. Kelta istenek, istennők. [Elektronikus forrás] // Internetes elérés: <http://www.annwn.hu/panteon/kelta-panteon/kelta-istennok-istenek>
7. Malleus Maleficarum (Boszorkánypöröly). [Elektronikus forrás] // Internetes elérés: <http://www.malleusmaleficarum.org/>

8. Witchcraft and bewitchment. [Elektronikus forrás] // Internetes elérés: <http://www.essexvoicespast.com/blacksheep-sunday-witches-witchcraft-and-bewitchment-part-2/>
9. Witches-in-Britain (Boszorkányok Britanniában). [Elektronikus forrás] // Internetes elérés: <http://www.historic-uk.com/CultureUK/Witches-in-Britain/>

LÖVEI-KALMÁR KATALIN

Debreceni Egyetem  
Egészségügyi Kar Egészségtudományi Intézet  
Egészségügyi Informatikai Tanszék  
tanársegéd

## A fürdő kultúra történelmi aspektusai Magyarországon, különös tekintettel a középkorra

### ANNOTATION

The history of bathing goes back to the ancient world. The water and bathing had purity and religion role in all cultures and civilizations. The Greeks have already knew its healing effect. These traditions persisted in the Middle Ages: the rich mineral and thermal water resources of the Carpathian Basin were still used versatility. In this article I describe the traditions of ancient bathing cultures, and then I present the medieval Hungary's baths, the decline and rejuvenation of the bath culture.

**Keywords:** Hungary, Middle Ages, bathing culture

### АНОТАЦІЯ

Історія культури купання має давні традиції. У кожній із культур та цивілізацій вона займала важливе значення стосовно чистоти та у релігійному сенсі, у греків значимість у лікувальній справі. Ці традиції залишились і у середньовіччі: багаті термальні та інші джерела навіть використовували в і в ті часи багатогранно. У даній статті презентуємо традиції культури купання, історію купалень у середньовічній Угорщині, занепад і відродження культури купання.

**Ключові слова:** Угорщина, середні віки, культура купання

A Kárpát-medence, de leginkább a mai Magyarország területe geotermikus adottságai alapján a világon és Európában is egyedülálló mennyiségű és minőségű termálvíz-készlettel rendelkezik. Területének 80 százaléka alatt található ásvány-, termál-, illetve gyógyvíz. (1)(1) Ennek az adottságnak és a római kultúrának köszönhetően már az ókori Pannóniában is fejlett volt a balneokultúra balneokultúra<sup>1</sup>. (2) A rómaiak hamar felfigyeltek a Duna partján a hegyek lábainál fakadó meleg vizű forrásokra, így az Itáliában luxussá fejlesztett fürdő kultusz Pannónia székhelyén, Aquincumban<sup>2</sup> is virágzásnak indult. A budai fürdők első virágkorának tekinthető ez az időszak. Eddig összesen 18 fürdőt azonosítottak, melyek köz-, katonai-, illetve magánfürdők voltak, mindegyike hasznosította az itt található meleg források vizét. Emellett azonban számos dunántúli városban megtalálhatók az akkori fürdők maradványai, minden

<sup>1</sup> Balnea – latin szó, jelentése fürdő (2)

<sup>2</sup> Római város a Duna jobb partján, a mai Ó-Buda helyén.

római kori nagyvárosunkban tártak fel fürdőmaradványokat. A fürdőzésnek az ókorban minden kultúrában és civilizációban tisztasági és vallási szerepe volt, mely az idők múlásával beépült a mindennapi teendőkbe. Az ókori rómaiak (és a görögök) nem csupán fürdőket, hanem szentélyeket is emeltek egyes gyógyító hatásúnak tartott forrás fölé, ahol a gyógyítás isteneinek áldoztak. A gyógyító erejűnek vélt hideg és meleg források kultikus tiszteletnek örvendtek és az ókorban nagy jelentőséggel bírtak. (3) A fürdőket mindenki kedvelte: gazdagok és szegények, fiatalok és öregek, férfiak és nők számára egyaránt mindennapos szórakozás volt a fürdőzés. A helyiségek felépítése megfelelt a műveletek egymást követő sorrendjének: az öltözőt követően az eltérő hőmérsékletű medencéket szaunák, olajozók, masszírozók és szőrtelenítők vették körül, de tornaterem, büfé, könyvtár és társalgók is voltak a főépületben, így a társasági élet középpontját is alkották. (4)

### **A források szerepe a korai középkorban**

A birodalom bukása a barbár királyságok idején nem jelentette a kényelmes római életforma iránti igény elvesztését: a VI. században keletkezett Bencés regulából egyértelműen kiderül, hogy kolostort csak úgy szabad építeni, ha annak falain belül víz van. A víz nem csak ivásra, mosásra kellett, hanem a fürdőház és a serfőzde ellátásához is szükséges volt. Bencés kolostor működését fürdőház nélkül lehetetlen volt elképzelni. A fuldai kolostor első apátja Sturmus (747-779) egy csatornán keresztül a közeli patak vizét vezette a kolostorba.

Nagy Károly új fővárosa építését Achenben tervezte, leginkább a város meleg vizű forrásai miatt, melyek környékén a kelták a gyógyító vizek istenének Grannusnak emeltek szentélyt a vaskorban. Sőt, elképzelhető, hogy itt már Caesar légiói is építettek gyógyfürdőket. A legionáriusok igazi fürdő életet teremtettek vízvezetékekkel, boltokkal, fogadókkal Fortuna és Merkúr szentélyekkel. Einhard Nagy Károly életét bemutató művében a fürdő építmény nagyságára utaló megjegyzést is találunk, mely szerint a köszvénytől és reumától, gyakori megfázástól szenvedő uralkodó több, mint száz személlyel fürdött együtt. Ezen betegségek gyógyítását a kor orvostudománya kizárólag csak a meleg források gyógyhatásával tudta enyhíteni. Ezzel magyarázható tehát, hogy szinte valamennyi középkori európai uralkodói székhely közelében tártak fel gyógyforrásokat.

Gyógyászati célokat szolgált a hagyományos izzasztó fürdő is, melynek első leírását Ibrahim Ibn Jacubnak köszönhetjük, aki Merckenburgban és Csehországban látogatta meg I. Ottó császárt. Fából készült és kötőhelyen izzó kövekre locsoltak vizet, így állítottak elő gőzt. A fürdőzők pedig szalmával dörzsölték testüket. Constantinus ceremóniás könyvében említi, hogy a hadjáratok során a tábor rendezője köteles volt a szkíta fürdőt a bőrkáddal együtt az

uralkodó számára biztosítani<sup>1</sup>. A mosdás és fürdés kultúrája ismert a magyarság elődeinél is: a magyarok, besenyők külön fürdősátrakkal rendelkeztek, melyekben a finn szaunához hasonlóan az izzó kövekre locsolt víz gőzében izzasztották, dörzsölték és nyírfavesszővel csapkodták testüket, majd hideg vízben mártóztak. Valószínű, hogy a finnugor népekkel való együttélés során sajátították el a szaunázás szokását. Alkalmazták a zuhanyzáshoz hasonló csorgót is, amely alatt a nomádok számára a hosszú utak porának lemosását végezték. A hordozható vezéri fürdő általánosan ismert volt a nomádoknál, akikben a letelepedést követően is erős maradt a testi tisztaság iránti igény. (5)

Anonymus krónikáiban olvasható, hogy amint a honfoglaló magyarok átkeltek a Dunán a „felhévizekig” tábort ütöttek, de más források a Buda „alhévizéről”<sup>2</sup> is említést tesznek. A Bencések 1015-re datálható pécsváradi adományleveléből az is kiderül, hogy nyilvános fürdőt üzemeltettek előre meghatározott nyitvatartási idővel. Szent Benedek Regulái alapján pedig arra következtethetünk, hogy valamennyi bencés kolostornak kötelező volt fürdőházat üzemeltetnie. Szent Lászlóhoz kötődik a vízfakasztás legismertebb legendája, pedig a király törvényei a pogány kori szertartások ellen íródtak, melyben bünként említi a kutak melletti áldozást és ajándékozást is<sup>3</sup>. A László halála után keletkezett verses zsolozsmában „Örök kútja a szent jósnak” kezdősor sem véletlen, mivel a víz a tisztaság lelki és testi értelemben vett fogalmaitól elválaszthatatlan abban az időben. III. Béla felesége Antiochiai Anna Balnea Communist<sup>4</sup> alapított. II. Endre leányának, Erzsébetnek tiszteletére alhévizen építtetett fürdő-ispotályt.

A csatornák építéséhez, kutak ásásához, a vízellátás biztosításához szükséges ismereteket a kolostori közösségek őrizték. (6) A pécsváradi kolostorban külön stubariuszok<sup>5</sup> dolgoztak. Ekkor már mind a gyógyvízben való fürdés mind a gyógyvíz fogyasztása szokásban volt. A középkor embere számára a lelki tisztaság mellett a testi tisztaság is fontos volt olyannyira, hogy a fürdéstől történő tartózkodást egyházi büntetésként is kirótták, például Brémai Adalbert püspök 1076-ban IV. Henrik császárra, akit a Pápa átka sújtott. A középkor legtöbb zarándokhelyéhez forrás tartozik, melyek már az antik időkben is ismertek voltak. A fürdők megbecsülését jelzi, hogy gyakran találkozhatunk királyi adománylevelekben

---

<sup>1</sup> Konsztantinosz Porphürogennétosz már a 10. században megemlékezik a magyarok bőr kádjairól és olyan hagyományokról, melyek más nomád pásztornépre nem volt jellemzőek.

<sup>2</sup> Buda déli forrásai, míg a felhévizek alatt az északi forrásokat értjük.

<sup>3</sup> „akik pogány szokás szerint kutak mellett áldoznak vagy fákhöz, forrásokhoz, kövekhez ajándékot visznek, bűnükért egy ökörrel lakoljanak...”

<sup>4</sup> közfürdőt

<sup>5</sup> fürdős fráterek

fürdőadományozással. Így került rendi tulajdonba pl. Győr és Esztergom vagy Pöstyén fürdője, de az egri, felhévizi és pozsonyi fürdő is. Ezekből az adománylevelekből következtethetünk a fürdő szerkezetére is. Általában egy vagy két fürdőhelyiségből és néhol több kiegészítő helyiségből, stubából<sup>1</sup> álltak. Eleinte a férfiak és nők részlegét nem választották el, később pedig vékony deszkafallal oldották meg az elkülönítést. A szegények ún. tükörfürdőben, közös medencékben fürödhetek, a gazdagok pedig a fizetett díjtól függően egyedül vagy párosával kádakban. A főként női személyzet haját nyírt és masszírozott a leginkább férfi balneátor<sup>2</sup> irányításával, aki kisebb sebészeti beavatkozást is ellátott. A fürdő egészségügyi és kozmetikai szolgáltatásokat is nyújtott, pl. Esztergomban és Pozsonyban már a 13. századtól működtek szauna típusú gőzfürdők és volt, ahol érvágást és hajnyírást csak a fürdő területén volt szabad végezni. A fürdőzés lényege a gőz és a meleg víz volt, amit kályha segítségével állították elő és caldariusokkal<sup>3</sup> vagy termálvíz esetén csöveken át vezették be a fürdőkbe. (7)

A keresztes háborúkból visszatérő lovagok váraikban, ha egyszerűbb formában is, mint ahogy azt a Szentföldön megismerték, de fürdőket készítettek. Margat szíriai területen lévő keresztes várának feltárásánál kiderült, hogy a korabeli viszonyokhoz képest rendkívül komfortosan volt berendezve. Több ezer köbméteres vízgyűjtő ciszternával rendelkeztek. Rendszeresen át tudták mosni a latrinákat és kiküszöbölték a fertőzésveszélyt. A lovagi kultúra részét képezte az úszás is. Ottó Borst a Mindennapi élet a középkorban című művében leírja, hogy a 7. lovagi képesség az úszás, amely életmentő szerepet is játszott. A johannita lovagok 1178-tól több kórházat építettek Budán, amelyek a mai Császár, Gellért és Lukács fürdők vizét adó források kincsét is hasznosították gyógyítás céljára. A Margit-sziget északi csúcsán található kénes források pedig egy leprakórházat tápláltak az 1200-as évektől. 1211-ből egy oklevél is bizonyítja a budai melegvízes források létét. Az első budai kór- és szegényházat IV. Béla építtette nővérének thüringiai Szent Erzsébetnek a tiszteletére, amely a középkor végéig működött. Ebben az ispotályban gyógyították az igenis sacert<sup>4</sup>. Ez az ispotály valószínű, hogy a mai Rudas fürdő közelében állt és a XIII. században már a keresztesek gondozásában volt. A Szent Erzsébet legenda úgy említi, mint Szent Erzsébet Ispotályát, a „Zent Gelyért” hegye alatt. IV. Béla egyik 1238. évi okleveléből értesülünk arról, hogy ő a johannita lovagoknak adományozta az Esztergom-Tapolcán nagyanyja, Anna királyné által létesített közfürdőt, mely alapításának oka arra vezethető vissza, hogy III. Béla hitvese, Anna királyné 12 évi házassága

---

<sup>1</sup> kályhaszoba, gőzfürdőszoba, masszázsszoba

<sup>2</sup> fürdőmester

<sup>3</sup> kályhalegény

<sup>4</sup> Szent Antal tüzeként ismert bőrbetegség

alatt hét terhességet hordott ki. A karcsú királyné szervezetét, csontjait pedig úgy megviselte a gyakori szülés, hogy lényegében mozgáskorlátozottá vált. A gyenge egészségű, végül nagyon fiatalon, 30 éves kora körül elhunyt királyné fájdalmának és panaszainak enyhítését részben az esztergomi termálvíztől várta, ahová közfürdőt is építtetett, valamint egyházat alapított a mozgásszervi betegségek legtekintélyesebb védőszentjének. (8)

Az eddig bemutatott fürdőzési szokások mellett a középkorban a fürdésről történő önsanyargató lemondás motívumával is találkozhatunk. Ennek legelhíresültebb példája IV. Béla leánya, Margit élete, akinek „szőrruháját” férgek nehezítették, de csak az arcát a lábfejét bokáig, a kezét csuklóig, valamint a haját évente négyszer mosta. Apácatársnői ezért annyira tisztelték hogy a kolostorukhoz érkező betegekkel négy különböző alkalommal gyógyszerként itatták meg a hajmosó vizét. A betegápolással foglalkozó Szent Lélek Lovagrend ispotálya a mai Lukács fürdő környékén épült, valószínű, hogy Artolfus nagymester kezdte az építkezést 1330-ban. Az említett rendet a Francia Országi Montpellierben alapították és a XIII. században az ágostonos - johannita regula alapján szerveződtek. A városi közfürdők a 14. századtól terjedtek el. Elsőként IV. Béla mentette fel őket az adózás alól. Ekkortól a fürdőjövendelmek többnyire a városokat illették meg. A budai statútumok részletesen szólnak a város által fizetett vagy a fürdőt a várostól bérlő fürdőmesterek kötelességeiről. (5) A fentiek tudatában természetesen nem feledkezhetünk meg arról, hogy a fürdőknek és a már rögzült fürdőzési szokásoknak természetesen sokat ártott, hogy a fürdők bordélyházakként is működtek, így az erkölcsi megítélésük mellett a nagy pestis járvány okozta félelem sem tett jót a fürdőhasználatnak, de a fürdőkultúra átmeneti hanyatlása többek között annak is köszönhető, hogy tönkrementek a vízvezetékek. Fürdők ugyan léteztek, de a szükséges csövezetéseket fából készítették. A járványokkal terhelt időkben a városok szabályozták a közutak és vízfolyások használatát. (4)

### **A magyarországi fürdőkultúra újjáéledése**

A hazai fürdők virágkora a 14-15. századra tehető. Közfürdők létesültek több nagyvárosban, többek között Pozsonyban, Nagyváradon, Selmecbányán is. A visegrádi királyi palotában is tártak fel XIV. századi vízvezetékes, fürdőberendezésekkel, kádakkal ellátott fürdőket, ahogyan 1433-ban a Burgundiai herceg tanácsosának írása is erről tanúskodik<sup>1</sup>. Zsigmond király idején a budai fürdők erőteljesebb virágzásnak indultak. Az ő uralkodása alatt vált Buda ismét igazi királyi székhellyé. A város fejlődése felpezsdítette a kor fürdőkultúráját is, nemzetközi hírnevet a magyar fürdők Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt szereztek

---

<sup>1</sup> „a várhegy falain kívül igen szép meleg fürdők vannak”

először, mivel ebben az időben a Német-Római Császárság székhelye is Buda volt, így számos külföldi utazó megfordult Zsigmond udvarában.

Hunyadi Mátyás idején szintén virágzott a fürdőkultúra, ebből az időből is számos leírás maradt fenn, amelyek hatalmas fürdőpalotákról és kisebb fürdőről egyaránt beszámolnak<sup>1</sup>. Bonfini Magyarország Történetében írja le Mátyás palotáját Budán „*A padló mindenütt berakott mozaikszerű, néhol földviasszal égetet köből, van összeillesztve. Több részen, alkalmas helyen hideg és melegvizes fürdőszobák található.*” Az ez időben kiadott "Budai Törvény-könyv" külön fejezetben említi a fürdőket, melyben kiemeli, hogy a nyilvános fürdőhelyek a társadalmi érintkezés jelentős színhelyei. (9) Ebből a korból való egy budai "terma" ábrázolása Johannes Regiomontanus Mátyás udvari csillagásza által, a königsbergi polgárok számára a mindennapi élet jobbítása céljából írt művében olvasható, hogy „*a nehéz munkát végző személynek kik, gyakran megizzadnak a melegvizes fürdő ajánlatos. Kik ösztövérek ebéd után, fürödjenek, a fej mosását két hétben egyszer el ne mulasszák*”. A mai Rác-fürdő elődjét, Mátyás- király korában, "királyi-fürdőnek" említették, mivel rendeletére fedett folyosó kötötte össze a fürdőt a palotával. A királyi székhely növekvő népessége újra és újra gondokat okozott a vízellátás területén. Az úgynevezett gravitációs vezetékek esetében könnyebben megoldódtak a technikai problémák cserép, fa, ólom vagy rézcsövekben vezették a közeli források vizét. A másik lehetőség a közlekedő edények törvénye alapján működő vízmű. A csúcsteljesítmény ekkor a taposómalom vagy járgány meghajtású vízmű volt. Bártfa vízvezetéke a város feletti források vizét vette igénybe. Antonio Bonfini írt Mátyás udvarában bronz csapokkal ellátott vízvezetékéről a palota délnyugati szárnyában, a régészeti feltárások a XX. század második felében igazolták állításait. Az ólom drága és nehezen elérhető volt nagy mennyiségben a középkor végén, ezért gyakrabban cserépből és kátrányos fenyőből készültek a vízvezetékek. Városainkban már a 16. században voltak nyilvános fürdőházak, melyekben mind a hévizeket, mind a különféle savanyúvizeket is használták. (10)

IV. Kázmér lengyel király (1447-1492) és Habsburg Erzsébet ötödik fia, Jagelló Zsigmond herceg 1500. és 1502. közötti, illetve 1505. évi magyarországi tartózkodásáról számadáskönyvek maradtak fenn, melynek köszönhetően betekintést nyerhetünk Zsigmond Budán töltött mindennapjaiba. Ezek alapján részletesen nyomon követhetjük kiadásait (11). A herceg anyagi helyzetének szűkössége miatt valóban igen aprólékos és pontos a számadás, melyben sűrűn említésre kerül a fürdő, ahol egyfajta egészségmegőrzés és emellett gyógyító tevékenység is folyt a borbélyok közreműködésével, sőt abban az időben az emberek gyakran

---

<sup>1</sup> „*a budai források vize olyan meleg, hogy az ember a kezét sem tudja beledugni*”

ott vágattak eret, köpölyöztették magukat és vetették alá magukat más, a korban egészségük megóvásához szükségesnek tartott kezeléseknél. A feljegyzések alapján megállapítható, hogy Zsigmond leggyakoribb kiadásai közé tartozott a fürdőért való fizetség, még utazásai során sem hagyta ki ezt a tisztálkodási lehetőséget. Minden szombaton fürdött, helyi adottságoktól függően lehetőleg termálfürdőt keresett, de ennek hiányában is ragaszkodott a meleg vizes fürdőhöz. A herceg Magyarországon előszeretettel látogatta a budafelhévízi Szent Háromság ispotályt, ahová borbély<sup>1</sup>, fürdőse és udvari bolondja is elkísérte. Itt érdemes megjegyezni, hogy kiadásai között több esetben szerepel az udvari bolond vagy kedvenc kutyája fürdésének költsége, valamint a fürdözést követően a fürdő közelében kéregető szegényeknek is szívesen adott pénzt. (12) Zsigmond számára a fürdőt szolgálk készítették elő oly módon, hogy a herceg és emberei által használt részt lepedőkkel kerítették körül és füstölőszert is párologtattak a levegőbe. Ez a tény több, a témával foglalkozó kutató írásában is megemlítésre kerül, de többféle képen magyarázzák. Vannak elméletek, melyek szerint azért volt szükség a lepedőkre, mert így nem kellett érintkeznie a többi fürdőzővel. (13) Farkaslaki Hints Elek Zsigmondról írt összefoglaló munkájában olvasható, hogy – szerinte – forrásokkal bizonyíthatóan Zsigmond szifiliszben szenvedett: a lepedők használatát is bizonyítékként használja, mivel azt gondolja, hogy nem szemérmességéből fakadóan különítette el magát a közönségtől, hanem azért, mert takarni akarta syphilitikus fekélyeit. Rábai Krisztina véleménye szerint több kutatóval egyetértve azonban mindösszesen arról volt szó, hogy így hatékonyabban lehetett gőzzel telíteni a helyiséget és gazdaságosabban fel lehetett használni a füstölőszert, mely szintén gyakori kiadása volt a hercegnek és elnevezésében nem különböztetik meg a szobák illatosítására használt illatosítóktól. (14)

Az írásos emlékek szerint – mint minden mesterséget, a fürdős mesterséget is tanulni kellett. Eszerint voltak fürdőslegények és fürdős inasok is. A fürdős, vagy feredős mesterekről is a "fürdős szakmáról", mint elismert foglalkozásról a 15. századból kapunk írásos emléket<sup>2</sup>. Az inasok annyi esztendeig inaskodtak, mint a többi mesterinas. Ha elérkezett a felszabadulás ideje, "remeket kellett készíteniük". A XVI. századtól a fürdősök céhbe szerveződtek, az első ismert fürdős céhlevél 1540-ből, Pozsonyból származik<sup>3</sup>. Regulái pontosan előírták, hogy az új fürdömestereknek minő szerszámokkal kellett ellátnia magát. Ezek között találhatjuk az ollót,

---

<sup>1</sup> barbitonsor

<sup>2</sup> "A jó fürdősök hol fürdővel, hol meg egyébvel gyógyították betegeiket. Azután úgy mellékesen a hajnyírással, a körömvágással és a tűzoltással is foglalkoztak."

<sup>3</sup> A pozsonyi XVI. századi "Artikelbrief" közösen szól a "Bader, Chirurgi, Wundarzt, Barbierer" céhlevélről.

az érvágót, a fogót, a metélőkést, a fogzúzó-vasat, a flastromokat<sup>1</sup>, a kenőcsöket, az olajokat, a porokat, purgálókat, 3 font viaszt stb. Pozsonyban a fürdőslegények dolga volt a tűzoltás is. A legforgalmasabb nap a hétfő volt, ezt jelölték ki a város összes inasa számára. A suszter és a csizmadia céh vezetői 1642-ben kiharcolták, hogy inasaik egyéb napokon is látogathassák a városi fürdőket. Rozsnyó statútumai 1603-ban kimondták, hogy a város fürdésén kívül másnak nem szabad haját vágni, fogat húzni és sebeket gyógyítani. A fürdők szolgáltatásainak árát a városi statútumok határozták meg. (15)

### **Török fürdőkultúra a középkori Magyarországon**

Míg a fürdőkultúra a 16. században a keresztény Európában elsősorban a szifilisz miatt hanyatlott, a török hódoltsági területeken jelentős fejlődésnek indult, vagyis újabb virágkorát élte. Ezzel a hódoltsági területeken örököül hagyva a magyar fürdőkultúra másik nagy pillérét, a törökfürdők építészeti megoldásait és fürdőzési szokásait. Ahogyan a többi vallásnak, így az iszlám hitnek és gondolkozásmódnak is része a tisztaság és a megtisztulás iránti igény. Testük ápolása, szépségük és egészségük megőrzése világszemléletükből következett: úgy vélték, kötelességük gondoskodni az Allah által teremtett világ egészéről, beleértve saját testüket is. A középkori iszlám birodalomban számos köz- és magánfürdőt azért építettek a muszlimok, hogy mindenkor eleget tehessenek a rituális mosakodás szabályainak. A lakóházakon belül található fürdők mellett nagy számban elterjedtek és nagy népszerűsége tettek szert a középkor során azok a hammám-ok<sup>2</sup>, ahová a kisebb gyerekek – nemüktől függetlenül – édesanyjukkal és nőrokonaikkal jártak, általában hetente egyszer. A fürdők azonban még jelentősebb szerepet töltöttek be a muszlimok életében: e helyszíneken tisztálkodás közben nem csupán a szemükkel, hanem valamennyi érzékszervükkel megtapasztalhatták a felfrissülést, az újjászületést, magát az isteni harmóniát. (16) Ahogyan Melchior Besolt 16. század végi írásából is kiderül budai tapasztalatainak összegzéseként: a törökök sokat és szívesen fürödtek és adtak is erre. A hódítók az új tartományban fürdők tucatjait használták, valamint ezek jelentős részét – erre a pénzt nem kímélve – az oszmán-török építészet elemeivel újonnan építették. Ezek a fürdők lettek a török kor legidőállóbb emlékei: a mecseteknek, karavánszerájoknak nyoma is alig maradt, a fürdők közül jó néhány máig is áll.

A magyarországi török fürdőkről<sup>3</sup> több utazó is beszámol, így többek Galeotta Marzio, Luigi Ferdinando, Edward Browne és Istvánffy Miklós is. A budai fürdőkultúra múltjának és jelenének feltárásán annyian fáradoztak, hogy 1933-ban kiadták a budai és pesti gyógyfürdők

<sup>1</sup> sebtapasz

<sup>2</sup> arabul hammám, törökül hamam, jelentése: forró, a tisztító törökfürdők elnevezése is.

<sup>3</sup> Írásos emlékekben a tradicionális gyógyvizet török fürdőket ilidzseként vagy kaplidzseként említik.

irodalmának bibliográfiáját is. Az előzőhöz hasonló, a fürdőket említő szerzőkre koncentrált összeállítás az 1960-as években is megjelent. A második világháború után megindultak az elsősorban Gerő Győző nevével fémjelezhető régészeti kutatások és műemléki helyreállítások. Hasonló feltárásokra és filológiai kutatómunkára az ország több településén (Babócsán, Egerben, Esztergomban, Székesfehérváron, Pécsen) is sor került. (17) Ezen írások alapján egyértelműen kiderül, hogy a törökök a hódoltsági területeken fürdőket emeltek egyebek mellett például Szegeden, Budán, Pesten, Lippán, Vácott, Szolnokon és Törökszentmikóson is, de a budai és egri török fürdők a mai napig állnak és működnek. Bár az épületek nagy része mára elpusztult, a megmaradtaknak is nagyrészt csak a kupolával fedett központi terük áll, rekonstruálható a sok rokon vonást mutató alaprajz. A fürdő elkülönített részei a rituális megtisztulás különböző lépéseit szimbolizálták, építészeti megjelenítése, pedig olyan esztétikus volt, hogy a hammám valóban maga volt a földi Paradicsom. A fürdők falait és padlóját borító fényes, márványból készült és színezett csempék csak fokozták ezt az élményt. Az építmények belső tagoltsága is logikus rendet követett. (18) A fürdő bejáratánál voltak megtalálhatóak az öltözők, és itt volt a színtere a tisztálkodáshoz szükséges kellékek beszerzésének is: lehetett törölközőt vagy köntöst kölcsönözni, haj- és testápoló szereket vásárolni. A hajnyírás és fogápolás mellett már abban az időben kialakult a teljes test szőrtelenítése iránti igény, melynek szintén a fürdők adtak helyt. Az öltözőkből a vendégek legelőször a melegvizes terembe jutottak, ahol igazi gőzfürdő várta őket. A helyiségben lévő hőmérsékletet és páratartalmat a padlóba épített agyagcsövekben áramoltatott víz hőfokával, és mennyiségével szabályozták. A forró vizes teremben a felhevült padlót a fürdőszolgák vízzel locsolták, és így keletkezett a test pórusainak megnyitását segítő finom pára. Ebből a teremből a langyos-vizes medencé(ket) rejtő fürdőszobába mentek a vendégek, onnan, pedig a hideg vizes mártózást biztosító helyiségbe. A hammámnak voltak még más, fontos részei is, például azon szoba vagy szobák, ahol pihenéssel, szépítkezéssel vagy éppen étkezéssel tölthették el az időt a muszlimok. A fürdőkhöz nők és férfiak egyaránt beléphettek, de vagy külön időpontban, vagy egymástól elkülönült helyiségekben. A fürdőzés szabályai – miként a hammám felépítéséből is kiolvasható – lefektettek voltak, maga a termék elrendezése kijelölte a művelet menetét, hiszen a különböző hőfokú termekből csak meghatározott sorrendben lehetett továbbhaladni. A török fürdőcsarnokban fürdőmesterek, szolgálónők segédkeztek a tisztulási folyamatban. Az izzadt bőrt olívaolajos szappannal kenték be, amit kefével vagy törölközővel dörzsöltek át, leradírozva minden szennyeződést. Ezután következett az alapos átmasszírozás, majd a kellemes ellazulás. Ez a rituálé több órát is igénybe vett. (19)

Akár termál-, akár gőzfürdő volt az épület funkciója, a komplexum minimum az előcsarnok és a melegvízű helyiség együtteséből állt. A medence rendszerint nyolcszög alakja a legtöbb magyarországi törökfürdőben megegyezik. A budai fürdőről a legpontosabb leírást és a legmegbízhatóbb rajzokat Marsigli készítette az 1800-as években. 9 fürdőt említ, amelyek között a Gellért, Rác, Rudas, Császár és Király fürdők török kori előzményei is szerepelnek. A királyi Magyarország és Erdély területén a leglátogatottabbak a szklenói, vihnyei, stubnyai, balfi, trendcsényteplici, pöstyéni és a Nagyvárad környéki fürdők voltak. A beszámolók szerint ma is álló stubnyai fürdőben hét medence volt, amelyeket az egyes társadalmi rétegek elkülönülve használtak. (20) Pest-Buda visszafoglalását követően ezen fürdők nagy része viszonylagos jó állapotban maradt és rövid időn belül helyreállították, de általában az épen maradt központi kupolás terek köré már barokk, később pedig klasszicista épületrészeket emeltek, azonban megtartották a fürdők funkcióját.

A fentiek alapján igyekeztem – a teljesség igénye nélkül – bizonyítani, hogy a gyakran sötét középkorként emlegetett időszakban hogyan élt tovább a római-és török fürdőkultúra alapjain Magyarországon a fürdőzés hagyománya és miként üzemelhettek az egyházi-és közfürdők. Vallástól és uralkodótól, járványoktól függetlenül minden időben jelen volt a gazdag termálvízkincsből táplálkozó források szabadidős, társadalmi, vallási, tisztasági és gyógyító célú használata. A fürdőkultúra az egyik tárgyi emlékekben leggazdagabb terület, mely építészeti és írásos emlékek formájában és napjainkban is élő szokásokkal emlékeztet a múlt hagyományaira.

### **FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK:**

- (1) Gáspár Emese (2009): Magyarország geotermikus adottságai – termálkarszt gyógyvizek Magyarországon. Miskolci Egyetem Közleménye A sorozat 77. kötet 181-188.old.
- (2) Pecz Vilmos (1902) Ókori Lexikon I-II. kötet, Budapest, Franklin Társulat
- (3) Hankó Vilmos – Papp Samu szerk. (1928) A magyar birodalom ásványvizei és fürdőhelyei. Athenaeum Kiadó. Budapest. 266 old.
- (4) Könyves Erika - Müller Anetta - Ködmön József (2013) Az egészségturizmus fókuszai. Debreceni Egyetemi Kiadó. 9-34.old.
- (5) Wirth István (2011) Fürdőkultúra. Szent István Egyetem, Budapest 15-28. old.
- (6) Takács Károly (2000) Árpád-kori csatornarendszerek kutatása a Rábaközben és a Kárpát medence egyéb területein. In: Korall 1. 27–61.

- (7) Kőszeghy Péter(szerk.) (2005) Magyar művelődéstörténeti lexikon középkor és kora újkor III. kötet Ballassi Kiadó Budapest 229-233. old.
- (8) Toroczky Gábor (2014) A messziről jött királyné prépostsága. Arcana tabularii – Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Budapest-Debrecen. 321-335. old.
- (9) Liber Endre (1934) Budapest fürdőváros kialakulása. Budapest Székesfőváros házinyomda. Bp. 322-328. old.
- (10) Kubinyi András (2005) A királyi udvar a késő középkori Magyarországon In: Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16.17. században. Budapest 13-32. old.
- (11) Divéky Adorján (1914) Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500-1502., 1505) Magyar Történelmi Tár 26.
- (12) Horogszegi Zoltán- Rábai Krisztina (2005) Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásaiból. JATE Press, Szeged. 89 old.
- (13) Rábai Krisztina (2007) Jagelló Zsigmond herceg számadásainak orvostörténeti tanulságai. Középkori tanulmányok 5. Az V. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szegedi Középkorász Műhely. Szeged. 133-140. old.
- (14) Rábai Krisztina (2010) Adalékok Zsigmond lengyel herceg számadásaihoz. Középkori tanulmányok 6. VI. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szegedi Középkorász Műhely. Szeged. 133-140. old. 178-187. old.
- (15) Takáts Sándor (1961) Régi magyar fürdősök. Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI.XVII. századból. Gondolat Kiadó. Budapest. 81-87.old.
- (16) Kéri Katalin (2001) A muszlim fürdő kultúra szerepe az egészség és szépség megőrzésében. Egészségnevelés 2001/1. szám, 36-39. o.
- (17) Sudár Balázs (2004) Török fürdők a hódoltságban, In: Történelmi Szemle, 45 (2003 [2004] 3/4. 213-263. old.
- (18) Gerő Győző (1980) Az oszmán-török építészet Magyarországon in Művészettörténeti füzetek 12. Akadémiai Kiadó. Budapest 81-117.old.
- (19) Kéri Katalin (2001) Szépségápolás az iszlám világban In: Világtörténet 2002 tavasz, nyár 3-20. old
- (20) Kósa László (2009.) Az erdélyi fürdők aranykora In: Korunk (augusztus, tematikus szám: Történelmi fürdőhelyek Erdélyben)

**Hajdu Éva**

Ungvári Nemzeti Egyetem

Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet

Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

II. évfolyam

### **A Lónyay család Jakab ágazatának jellemzése**

#### **ANNOTATION**

Lónyay family is an ancient Hungarian family. In the 13th century Lónya had been possessed by palatine Bánk Bár-Kalán. After he had assassinated Queen Gertud, his tenure had been seized by King Endre II. The King endowed the village to the Berenczeis in 1285. The descendants of the Berenczeis had used the family name "Lónyay" after this donation.

**Keywords:** Hungarian, family, Lónya, 1285.

#### **АНОТАЦІЯ**

Сім'я Лоняї – це старовинна угорська династія, члени сім'ї жили ще за часів династії Арпада, але до якої національності вони належали, напевно стверджувати не можливо. Одна річ в якій можна бути впевненою, що Нане де Беренц була першою відомою людиною сім'ї і від нього ведеться родовід походження, власне генеологія. Його внуки продовжили рід. Покоління Якоба II. перестало існувати ще в XVII столітті, а покоління Бенце живе ще й до сьогоднішнього часу.

**Ключові слова:** Лонья, Якоб II, династія, Альберт I.

Tősgyökerez ősi magyar család, melynek nemzedékrendi leszármazása az Árpádházi királyok koráig vezethető vissza. Egyes kutatások szerint első ismert törzse Lóna de Gurg volt a Keme nemzetségéből. Vele kapcsolatban annyi igazolható, hogy Lóna de Gurg 1032-es évben Béla herceggel Lengyelországba menekült. Innen visszatérve 1061-ben I. Béla király által mindazon Magyar- és Erdélyországban fekvő, nagy terjedelmű birtokaiba, melyek azelőtt tulajdonát képezték, visszahelyeztetett, s ezek mellé még újakat is kapott: Szent-Iván, Kechketh, Deuecher, Nusol, Sreuleus, Buzás, Kisfoly, Szent Gotthard, Galov, Ozmán, Bachhyda, Schilvas, Rechteg és Desocana. Nem tudni ponto

san, hogy melyek voltak azok a birtokok, amelyeket visszaadtak<sup>1</sup>. A Keme nemzetségnek a létezését azonban nem igazolja semmi, s ezért nem állíthatjuk azt, hogy a Lónyayak ebből a nemből eredtek.

A XII. század második felében Doby Antal szerint három Lónyay ismeretes, nevezetesen Kozma, Vinczel és Jónás, akik comesi ranggal fordulnak elő<sup>2</sup>. Velük megszakad a nemzedékrendi leszármazás, s csak a XIII. század közepén, a tatárjárás után találkozunk „Lónyayakkal”. IV. Béla 1245-ben Lónafia Lászlót az I. Béla által odaadományozott birtokokban megerősíti a bécsújhelyi csatában tanúsított vitézségéért, ahol édesapja és testvére is meghalt<sup>3</sup> (1. sz. melléklet). Az adománylevelél hamis, mivel a bécsújhelyi csata 1246-ban történt, így IV. Béla valószínűleg nem adományozott oda semmit a még meg nem történt csatában mutatott bátorságért.

Berenczei Nane (Nane de Berencze) az első ismert személy a Lónyayak családjából, aki Szatmár megyei Berencze helységben birtokos nemes. Fia Jakab, Comes de Loinia, aki 1291-ben Szatmár vármegyének főispánja<sup>4</sup>. IV. László ideje alatt a királyi udvarnál tartózkodott királyi kamarásként. Felesége a Hont-Pázmány nemzetségből való Kozma gróf leánya,<sup>5</sup> ki Rusdi Mihály özvegye<sup>6</sup>.

Fontos tudni, hogy miként jutott a Lónyay-uradalom<sup>7</sup> a család birtokába. A Betke-család tulajdonát képezte, kiktől II. Endre ideje alatt megvette Bánk bán, Bor Benedek nádornak veje Simon főispán, kinek Gertrúd király öccse Eckbert banbergi püspök erőszakot tett. 1214-ben bán Péter bihari főispánnal szövetkezve összevagdosták a királynőt. Gertrúd királynő ellen elkövetett merénylet, a palota kirablása és a pecsét ellopása miatt hűtlenségbe esett, s mivel nem volt gyermeke Lónya a megnevezett helységekkel együtt a királynéra szállt. 1272-ben

---

<sup>1</sup> A. Ch. 1245. Idem Bela ob heroica Patris Lonya, et filii Georgii, ad Neostadium fidelitatis merita, Ladislao eiusdeni filio, possessiones donatione Belae I. ipsum contingentes, restituit // Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi IV. Vol. 1 / Szerk. Georgius Fejér. - Budae, 1829. – 392-393. old.

<sup>2</sup> Feöldi Doby Antal. Lónyay család – Nagy Lónyai és vásáros naményi gróf, báró és nemes. – Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895. – 8. old.

<sup>3</sup> A. Ch. 1245. Idem Bela ob heroica Patris Lonya, et filii Georgii, ad Neostadium fidelitatis merita, Ladislao eiusdeni filio, possessiones donatione Belae I. ipsum contingentes, restituit // Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi IV. Vol. 1 / Szerk. Georgius Fejér. - Budae, 1829. – 392-393. old.

<sup>4</sup> Szirmay Antal. Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete 1. rész – Buda: Kir. Magyar Universitas, 1809, - 86. old.

<sup>5</sup> II. 1285. IV. László király a lónyai uradalmat Berenczei Nánafia Jakabnak és fiainak ajándékozta // Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány / Szerk: Karácsonyi János. – Nagyvárad: Szent László Nyomda, 1904. – 76-77. old.

<sup>6</sup> Lehoczky Tivadar. Beregh vármegye monográphiája 3. kötet. – Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1831. – 57. old.

<sup>7</sup> A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai I. // Évkönyvek Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltári évkönyv 5–6. (Nyíregyháza, 1985) Balogh István. Bereg megye leírása. – 60-61. old.

azonban Rusdi Andrásnak fia, Mihály főispán V. István királytól kapta adományképpen a megnevezett helységeket<sup>1</sup>. Főleg azon hadi érdemeinek következtében, melyeket Füzér királyi várnak megtartása és Erney bán ellen viselt hadban tanúsított.

A Rusd nemzetség nem sokáig tartotta meg Lónya helységeit. Mivel Rusdi Mihálynak, aki az oklevelekben Comes Michael parvus de genere Rusd neveztetik, első feleségétől két gyermeke született, egy leánya és egy fia, akit szintén Mihálynak hívtak. Mihály második házasságakor a Hont-Pázmány nemből eredt Kozma főispánnak leányát vette feleségül, akitől gyermeke nem maradt. Halála után özvegye Berenczei Nane fiához, Jakab főispánhoz ment feleségül. Ezen kívül mostoha leányát, kit Rusdi Mihály első felesége szült, férjhez adta új férje fiának Benczencznek fiához, Keledhez. Sőt még Benczencze testvére, Kozma is a Rusd nemzetségből származó Rolandnak leányát vette nőül. Mivel Rusdi Mihály özvegye mostoha leányát unokájához, Keledhez hozzá adta, a női hozomány és nászajándékokra 400 és 100 markot fizetett a sajátjából, melynek megtérítéséül mostoha fia, a magvaszakadáshoz közeledő ifj. Rusdi Mihály beleegyezésével nevezett Bereg megyei Lónya és a hozzá tartozó Boltrág, Batyó és az Ung megyei Zaloka helységeit második férje és ennek utódai részére fölkeréven, azokat a IV. László király 1285-ben Berenczei Jakab főispánnak adományozta<sup>2</sup>. Így kerül Lónya és a vele járó helységek Jakab tulajdonába.

Hogyan származik le a család Berenczei Nánétól, azt a következő táblázatok mutatják: (2-8. számú melléklet). Jakab főispánnak öt fia volt: Pósa, Bencze, Kozma, Miklós és Jakab de Lónya. Közülük csak Bencze és II. Jakab utódai terjesztették tovább ágazataikat. Habár II. Jakab ágazata a XVII. század első felében kihalt.

II. Jakab birtokainak nagyrésze Vásáros-Naményban volt, s innen nevezhető ez az ág vásárosnaményi-ágnak. 1355-ben Jakab egyik fiát, Lászlót mesteri címmel találjuk. Ennek a Lászlónak négy fia, Miklós, Szaniszló, Jakab és Péter közül csak Szaniszló két fia, Miklós és István vitték tovább a család vérvonalát, hiszen két mellékágot alapítottak.

Miklós a XV. században élt. Fia: I. Albert, korának egyik jeles férfija. 1465-ben elveszi feleségül eszeni Chapy Erzsébetet. 1500-1501-ben Zengg (Segnia) tengerparti város kapitánya és kormányzójaként tűnik fel. II. Ulászló francia menyasszonyát, Kendeli Annát 1501. augusztus 23-án Lónyay Albert fogadta az ország határán, s első volt, ki Magyarország

---

<sup>1</sup> A. Ch. 1272. Idem Stephanus litteras suas Michaeli Comiti, filio Andreae de terris Szaszfenes, Sz. Miklós, Lojiya, Boltrag et Bacsí donatis transscribit et roborat // Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi V. Vol. 1. / Szerk. Georgius Fejér. - Budae, 1829. – 241-246. old.

<sup>2</sup> Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VII. kötet. – Budapest: Ráth Mór, 1860. – 157-158. old.

területén elsőként tette le hódolatát a királynő előtt. 1504-ben Albert Magyarország követe Velencében, ahol ő írta alá a szerződést, melyben a köztársaság évi 30 ezer aranyat fizet a királynak a török háborúra<sup>1</sup>. 1513-ban feleségül veszi Anasztáziát, kitől három fia és egy leánya született: Kristóf, Péter, Farkas és Mária. Ez a négy testvér 1313-ban a leleszi konvent által beiktatott a hetenyi birtokba<sup>2</sup>. I. Albertről annyi bizonyos, hogy 1522-ben még élt, mivel vádat emelt Lónyay István ellen<sup>3</sup>.

Fiai közül csak Péter alkotott családot. Ez 1555-ben és máskor is a vele vérséges Büdyekkel törvénykezik, 1556-ban pedig Zaberdino Mátyás váradi püspök arra szólítja fel, hogy hűsége bebizonyításaként a nagy-lónyai kastélyt égesse föl, nehogy a pártütők bevehessék magukat. Midőn fiát, II. Albertet a hűtlenség bélyegével sújtották, hogy megmentse birtokait 1582-ben ő maga foglalta el. 1560-ban elvette Kisasszonyfalvi Istvánffy Magdolnát<sup>4</sup>, kitől három gyermeke született: Ferencz, Krisztina és II. Albert. Ferencz 1575-ben Bekes Gáspár mellett harcolt Erdélyben Báthory István ellen. Felesége, Segnyey Margit 1592-ben már özvegy volt. Fiú utóda nem született, de három leánya Fruzsina, Margit és Bora, Bánffy Jánosnak, Ugray Györgynek és Szilágyi Györgynek a feleségeik<sup>5</sup>.

II. Albert 1587-ben huszti várkapitány volt. Őrizetére bízták a havasalji vajdát, Radul Pétert, ki már három éve ott raboskodott. A nem megfelelő felügyelet miatt a fogoly megszökött a huszti vár börtönéből, s ezért Lónyay Albertet Báthory Zsigmond börtönbe vetette, 1594-ben pedig Magyarországra száműzetett. Három év múlva ismeretlen körülmények között török fogságba esett<sup>6</sup>. Utóda nem született, így Miklós mellékága elenyészett.

Visszatérünk Szaniszló fiához, Istvánhoz. Felesége Virág leánya, ki 1479-ben már özvegy lett. Két fiúk született: István és Gergely. István a „Namény” előnevet vette fel, a Hunyadiak korában élt. Feleségét nem ismerjük, de annyi bizonyos, hogy négy gyermekük született: Miklós, Pál, Jusztina és Anna.

---

<sup>1</sup> Magyar Történelmi Tár. A történelmi kútfők ismeretének előmozdítására XXII. kötet. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1877. – 3-5. old.

<sup>2</sup> Feöldi Doby Antal. Lónyay család – Nagy Lónyai és vásáros naményi gróf, báró és nemes. – Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895. – 13. old.

<sup>3</sup> Lehoczky Tivadar. Beregh vármegye monographiája 3. kötet. – Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1831. – 293. old.

<sup>4</sup> Felső-Győri Nagy Iván: A Kisasszonyfalvi Istvánffyak // Turul. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye. – Budapest: A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1883. – 166. old.

<sup>5</sup> Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VII. kötet. – Budapest: Ráth Mór, 1860. – 162-163. old.

<sup>6</sup> Feöldi Doby Antal. Lónyay család – Nagy Lónyai és vásáros naményi gróf, báró és nemes. – Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895. – 14. old.

Pál 1492-ben II. Ulászlótól parancsot kap, hogy Idek Lászlónak és aranyadi Ányas Mihálynak jószágait foglalja le, mivel hanyagságuk miatt a kalocsai érsek zathai várát Kis-Horváthy Jánosnak elfoglalni engedik. Mivel se Pálnak, s a testvérei közül egyiknek sem volt gyermeke, az ág végül elhalt.

Istvánnak Virág leányától második fia Gergely, aki 1480-ban született, Szapolyai híve volt. Gecsey Istvánnal ez a Lónyay adta fel Szapolyai János számára Kassa városát Berzeviczy Gáspárnak 1536-ban. Hűségükért mindketten 1537-ben a mislei prépostság és széplaki apátúrság javaival adományoztattak<sup>1</sup>. 1539-ben unokatestvére fiával, Andrással, valamit Uray Miklóssal volt peres ügye. Utóbbival azért, mert annak nejét Uray Ferencz várnagya által elfogatva megölette<sup>2</sup>. Gergely nejeinek nevét nem tudni. Három fia ismeretes: Balázs, V. György és V. János.

Fiai közül György 1573-1574 között Bereg vármegye alispánja volt. Felesége Lövey Erzsébet, ki 1589-ben már özvegy volt. Házasságukból egy fiú, Gábor és három leánygyermek született úgy, mint Fruzsina, Judit és Zsuzsa. Közülük Fruzsina Homonnay Drugeth Ferencz hitvese volt. Vonaluk elenyészett.

V. György testvére, V. János 1576-ban szintén Bereg vármegye alispánja volt. Feleségétől, anarchi Tegzes Annától öt gyermeke született. Fia II. Gergely, aki rokonával, Lónyay István tokaji várkapitánnyal perben állt. A vád szerint egyik szolgáján, Lengyel vagy másképpen Szaniszló Györgyön hatalmaskodást követett el, s meg is ölte. István 1587-ben a királyi táblán II. Gergely javait magának íteltette. II. Gergely Erdélybe menekült, de eközben még Ilosvay István és Morvay János is azon fáradozott, hogy megszerezzék javait. 1591-ben Lónyay János Báthory István országbíró előtt emelt szót ez ellen<sup>3</sup>. Feleségül vette Darvas Juditot. Ez alatt az idő alatt hánykódtatásban részesült II. Gergely leánya Ilona, aki Kákonyi István felesége és négy fia: Péter, Farkas, Menyhért és Gergely. Fiai Erdélybe szorultak, s itt tevékenykedtek Báthory Gábor és Bethlen Gábor korában.

Péter családjával Erdélybe menekült. Itt feleségül vette Bornemissza Erzsébetet, de gyermekük azonban nem született. Testvére Menyhért, Báthory Gábor kamarása volt, kitől

---

<sup>1</sup> Budai Ferencz polgári lexicon II. rész. – Pest: Khór és Wein Könyvnyomdája, 1866. – 372-373. old.

<sup>2</sup>Hetedik kötet. Lónyay család//Hozzáférés módja: <http://www.pechydepechujfalu.hu/myfiles/htmls/mnzs/mnzsxw.html>

<sup>3</sup> Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VII. kötet. – Budapest: Ráth Mór, 1860. – 163. old.

1609-ben Berencze helységet kapta. 1610-ben maga és testvérei számára adományban nyerte Kováts-Kapalnak helységet<sup>1</sup>.

Farkas a lovasság tábornoka volt Báthory Gábor alatt. 1612-ben adományban kapta Alsó-Viszt és Felső-Árpás helységeket. 1613-ban élete végéig birtokainak megkapta Báthorytól Bajom, Nagy és Kis Rábé, Dancsháza, Szerep, Szováth, Derecske és Zent Miklós<sup>2</sup> helység adó és dézsma jövedelmét. 1613. október 27-én Báthoryt hatvanan megtámadták és meggyilkolták a Pecze vizének partján<sup>3</sup>. A hatvan ember ellen csak kettő szegült ellen a fejedelem környezetéből: a lovasság tábornoka, Lónyay Farkas és Komáromi Endre. Lónyay halálos sebet kapott, s néhány nap múlva meghalt. Utódai nem voltak, mivel családot soha nem alapított.

Testvére Lónyay Gergely, ki Bethlen Gábor idejében előkelő férfi. Birtokolta Szatmár megyében található Ombod helységnek egy részét<sup>4</sup>. Lónyay Farkas halála után Zent Miklós két részét Gergely fivérével, Menyhérttel birtokolta<sup>5</sup>. Felesége Szokoly Sára<sup>6</sup>. Húga Lónyay Ilona, aki kétszer házasodott. Első férje Vitkay István, második Haller Péter volt<sup>7</sup>. Ezekben a testvérekben az erdélyi ág elenyészett.

A Lónyay család a hagyomány szerint a Keme nemzetségéből származó ősi magyar nemzetség, habár erre semmi bizonyíték nincs. A család szereplése a közéletben a XIII. században kezdődik, de már korábban is találni nyomot működésükre. Berenczei Nane s fia Jakab, kit V. István 1271-ben Szatmár vármegye főispánjává nevezett ki, tekintetnek a család fejeinek, kiktől a későbbiek egyenes leszármazása okmányilag igazolható. Ennek a Jakabnak fiai közül Bencze és II. Jakab utódai vitték tovább a család ágazatát. II. Jakab volt az, aki 1285-ben szerezte meg a Lónyay-uradalmat. Utódai közül kiemelkedik I. Albert, II. Albert, I. Gergely, V. György, Farkas. Végül II. Jakab ágazata a XVII. században kihalt.

---

<sup>1</sup> Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VII. kötet. – Budapest: Ráth Mór, 1860. –164. old.

<sup>2</sup> HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 013. - No. 006. // Hozzáférés módja: [https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu\\_mnl\\_ol\\_e156\\_a\\_fasc013\\_no006/?list=eyJxdWVyeSI6ICJIVSBN TkwgT0wgRSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAxMy4gLSBOby4gMDA2LiJ9](https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc013_no006/?list=eyJxdWVyeSI6ICJIVSBN TkwgT0wgRSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAxMy4gLSBOby4gMDA2LiJ9)

<sup>3</sup> Erdélyi fejedelmek – Báthory Gábor // Hozzáférés módja: <http://magyartortenelem.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=11112>

<sup>4</sup> HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 013. - No. 008. // Hozzáférés módja: [https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/view/hu\\_mnl\\_ol\\_e156\\_a\\_fasc013\\_no008/?document=1&pg=26&bbox=-255%2C-1692%2C2482%2C-64](https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/view/hu_mnl_ol_e156_a_fasc013_no008/?document=1&pg=26&bbox=-255%2C-1692%2C2482%2C-64)

<sup>5</sup> HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 013. - No. 007. // Hozzáférés módja: [https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu\\_mnl\\_ol\\_e156\\_a\\_fasc013\\_no007/?list=eyJxdWVyeSI6IC12Llx0SF UgTU5MIE9MIEUgMTU2IC0gYS4gLSBGYXNjLiAwMTMuIC0gTm8uIDAwNy4ifQ](https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc013_no007/?list=eyJxdWVyeSI6IC12Llx0SF UgTU5MIE9MIEUgMTU2IC0gYS4gLSBGYXNjLiAwMTMuIC0gTm8uIDAwNy4ifQ)

<sup>6</sup> A zokoli és kis-várdai Zokoly család. Szerk. Radvánszky Béla // Századok. A Magyar Történelmi Társulat Könyve. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1868. – 510. old.

<sup>7</sup> Feöldi Doby Antal. Lónyay család – Nagy Lónyai és vásáros naményi gróf, báró és nemes. – Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895. – 17. old.

## FORRÁS- ÉS IRODALOM:

### Forrás:

1. A. Ch. 1245. Idem Bela ob heroica Patris Lonya, et filii Georgii, ad Neostadium fidelitatis merita, Ladislao eiusdeni filio, possessiones donatione Belae I. ipsum contingentes, restituit // Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi IV. Vol. 1 / Szerk. Georgius Fejér. - Budae, 1829. – 392-393. old.
2. A. Ch. 1272. Idem Stephanus litteras suas Michaeli Comiti, filio Andreae de terris Szaszfenes, Sz. Miklds, Lojiya, Boltrag et Bacsii donatis treinscribit et roborat // Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi V. Vol. 1. / Szerk. Georgius Fejér. – Budae, 1829. – 241-246. old.
3. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 013. - No. 006. // Hozzáférés módja: [https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu\\_mnl\\_ol\\_e156\\_a\\_fasc013\\_no006/?list=eyJxdWVyeSI6ICJIVSBNTkwgT0wgRSAxNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAxMy4gLSBOby4gMDA2LiJ9](https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc013_no006/?list=eyJxdWVyeSI6ICJIVSBNTkwgT0wgRSAxNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAxMy4gLSBOby4gMDA2LiJ9)
4. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 013. - No. 007. // Hozzáférés módja: [https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu\\_mnl\\_ol\\_e156\\_a\\_fasc013\\_no007/?list=eyJxdWVyeSI6ICl2Llx0SFUgTU5MIE9MIEUgMTU2IC0gYS4gLSBGYXNjLiAwMTMuIC0gTm8uIDAwNy4ifQ](https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc013_no007/?list=eyJxdWVyeSI6ICl2Llx0SFUgTU5MIE9MIEUgMTU2IC0gYS4gLSBGYXNjLiAwMTMuIC0gTm8uIDAwNy4ifQ)
5. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 013. - No. 008. // Hozzáférés módja: [https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/view/hu\\_mnl\\_ol\\_e156\\_a\\_fasc013\\_no008/?document=1&pg=26&bbox=-255%2C-1692%2C2482%2C-64](https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/view/hu_mnl_ol_e156_a_fasc013_no008/?document=1&pg=26&bbox=-255%2C-1692%2C2482%2C-64)
6. II. 1285. IV. László király a lónyai uradalmat Berenczei Nánafia Jakabnak és fiainak ajándékozta // Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány / Szerk: Karácsonyi János. – Nagyvárad: Szent László Nyomda, 1904. – 76-77. old.

### Szakirodalom:

1. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai I. // Évkönyvek Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltári évkönyv 5–6. (Nyíregyháza, 1985) Balogh István. Bereg megye leírása. – 598. old.
2. A zokoli és kis-várdai Zokoly család. Szerk. Radvánszky Béla // Századok. A Magyar Történelmi Társulat Könyve. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1868. – 509-512. old.
3. Budai Ferencz polgári lexicon II. rész. – Pest: Khór és Wein Könyvnyomdája, 1866. – 501. old.

4. Felső-Győri Nagy Iván: A Kisasszonyfalvi Istvánffyak // Turul. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye. – Budapest: A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1883. – 166. old.
5. Feöldi Doby Antal. Lónyay család – Nagy Lónyai és vásáros naményi gróf, báró és nemes. – Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895. – 140. old.
6. Lehoczky Tivadar. Beregh vármegye monográphiája 3. kötet. – Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1831. – 870. old.
7. Magyar Történelmi Tár. A történelmi kútfők ismeretének előmozdítására XXII. kötet. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1877. – 292. old.
8. Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VII. kötet. – Budapest: Ráth Mór, 1860. – 632. old.
9. Szirmay Antal. Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete 1. rész – Buda: Kir. Magyar Universitas, 1809. – 391. old.

**Webológia:**

1. Erdélyi fejedelmek – Báthory Gábor // Hozzáférés módja: <http://magyartortenelem.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=11112>
2. Hetedik kötet. Lónyay család // Hozzáférés módja: <http://www.pechy-de-pechujfalu.hu/myfiles/htmls/mnzs/mnzsxw.html>

**Kovács Eleonóra**

Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézet  
Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék  
tanársegéd

## **HUNYADI JÁNOS SZÁRMAZÁSA**

2018-ban emlékezünk majd Hunyadi Mátyás születésének 575. évfordulójára. Ebből az alkalomból felelevenítjük, a korabeli humanista történétírók Hunyadi Mátyás udvarában miként ábrázolták az uralkodó elődeit. A továbbiakban megkíséreljük Hunyadi János rokoni kapcsolatainak feltárását. A rendelkezésünkre álló dokumentumok segítségével tisztázni kívánjuk Hunyadi János szüleinek kilétét. Ezen kívül a történétírók beszámolóit alapul véve kísérletet teszünk annak megállapítására, hogy hol élt Hunyadi családja az 1409. évi megelőzően.

*Kulcsszavak:* történétírás, Hunyadi Mátyás, Hunyadi János.

### **Анотація**

У 2018 році ми відзначаємо 575 років із дня народження Гуняді Матяша. З цієї нагоди ми здійснили аналіз праць тогочасних гуманістів, істориків, стосовно їх характеристики Гуняді Матяша. У подальшому ми дослідили родинні зв'язки Гуняді Матяшаю. За допомогою наявних документів ми здійснили аналіз сім'ї, батьків Гуняді Матяша, а також на основі джерел прослідкуємо де жила сім'я Гуняді до 1409 року.

Ключові слова: історіографія, Гуняді Матяш, Гуняді Янош.

### **Annotation**

In this year we will remember for the 575. year of the birthday of the Hunyadi Matyas. Because of this anniversary we will read about that, what was writing about this problems the humanist historiographyst, for example: Antonio Bonfini, Galeotto Marzio, Petrus Ransanus. The most important questions in my text: where lived the Hunyadi family earlier 1409.

Keywords: historiography, Hunyadi Matthias, Hunyadi Janosh

2018-ban emlékezünk majd Hunyadi Mátyás születésének 575. évfordulójára. Ebből az alkalomból felelevenítjük, a korabeli humanista történétírók Hunyadi Mátyás udvarában miként ábrázolták az uralkodó elődeit.

A továbbiakban megkíséreljük Hunyadi János rokoni kapcsolatainak feltárását. A rendelkezésünkre álló dokumentumok segítségével tisztázni kívánjuk Hunyadi János szüleinek kilétét. Ezen kívül a történétírók beszámolóit alapul véve kísérletet teszünk annak megállapítására, hogy hol élt Hunyadi családja az 1409. évi birtokadományozást megelőzően. Ezen kérdések megválaszolásához a történétírók beszámolóinak vizsgálata szükséges.

A xv. század végére az itáliai humanista történétírók munkáiban óriási tömegű új ismeretanyag halmozódott fel, s a történétírásnak új módszerei alakultak ki. Ennek fényében a korabeli magyar történétírás jelentéktelen, középkorias felfogású volt. Valószínűleg alkalmas embert sem találtak volna Magyarországon arra a feladatra, amelyet a királyi udvar célul tűzött ki: a kor színvonalán álló humanista felfogású összefoglaló történeti munka megírása a magyarok történetéről. Ezért fordult a királyi pár figyelme a külföld felé. A királyné az 1488-ban nápolyi követként Magyarországon járt Pietro Ransanus lucerai püspököt kérte fel az ország történetének megírására<sup>1</sup>.

A Magyarországon tevékenykedő humanista történétírók közül a legjelentősebb Antonio Bonfini (1427-1503) volt. Egyetemi tanulmányait Firenzében Padovában és Ferrarában végezte. Ezt követően szülővárosában, Ascoliban, később Recanatiban lett iskolamester. Hunyadi Mátyás 1485-ben hívta meg udvarába. Életművének tekinthetjük „A magyar történelem négy és fél könyve” címet viselő alkotását, mely a kezdetektől 1496-ig tárgyalja az eseményeket. Antonio Bonfini munkájában most a Hunyadi Mátyás elődeivel kapcsolatos vonatkozásokat helyezném előtérbe, ugyanis Bonfini veti fel először a Corvin- legendát, mint a Hunyadi Mátyás családfájának leghitelesebb ágrajzát<sup>2</sup>.

A Hunyadiak származásával kapcsolatos gazdag irodalom-és néphagyomány talán legfontosabb története az úgynevezett „Zsigmond-legenda”. A „Zsigmond- legenda” nem más, mint Hunyadi Jánosnak Zsigmond királytól való származásának felvetése, valamint a királyi vérvonalhoz és így a koronához és a trónhoz való szoros kötődésének megindoklása<sup>3</sup>. A Zsigmond- legendát legelőször Antonio Bonfini rögzítette a magyarok történetéről írott művében (ennek ellenére mégis jellegzetes Heltai-féle erdetitörténetként épült be a köztudatba).

---

<sup>1</sup> Gunst Péter. A történétírás története. – Bp.: Osiris Kiadó, 1998. – 117-19. old

<sup>2</sup> A magyar irodalom története. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1965. – 250-255. old

<sup>3</sup> Hunyadi Mátyás, a király (Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490). – Bp.: Történeti Múzeum, 2008.-28-35.old

Bonfini, művében többször is visszatért egy genealógiai fejtegetésre, mely a „Corvinus” névhez, s a „Corvin-legendához” köthető. A Corvinu-legenda értelmi szerzője Petrus Ransanus domonkos rendi szerzetes volt, aki még Magyarországra érkezése előtt megírta egyetemes történeti művének (*Annales omnium temporum*) a Hunyadi Jánosra vonatkozó fejezetét.

A folytatáshoz szükséges először a Zsigmond- legenda rövid ismertetése. Bonfini megfogalmazása alapján a Zsigmond- legenda lényege a következő: Cillei Ulrik találta ki azt a „szellemes mesét”, mely szerint Hunyadi János Zsigmond király és egy oláh nemesleány gyermeke. A leány egy gyűrűt kapott emlékébe az uralkodótól, majd férjhez ment egy oláh nemeshez. A kisdéd anyja ölében feküdt, egy holló odaröppent, és a jelül adott gyűrűt elragadta. Az asszony férje üldözőbe vette a hollót, nyilával megsebesítette, és a gyűrűt visszavette. Később János elment a királyhoz, és a gyűrűt felmutatta. A király ráismert, és birtokokkal ajándékozta meg<sup>1</sup>.

Petrus vagy Pietro Ransanus fő műve az „*Annales omnium temporum*”, azaz „Minden idők legnagyobb évkönyve”. Ebben a műben több magyar vonatkozású részlet olvasható, köztük Hunyadi János életrajza, amely a magyaroktól szerzett ismeretekre támaszkodik, de az itáliai közvélekedést tükrözi<sup>2</sup>. 1472-ben Bartholomaeus Fontius már „*Mathias Corvinu rex*”-et emleget, s ez a tény kiszorítja Antonio Bonfini abból a szerepkörből, mely mirtuszkoszorút kínál a Hunyadi Mátyást vagy a Hunyadi családot a „Corvinus” kifejezéssel elsőként összekötő személynek járna képzeletben. Azonban Pietro Ransano Hunyadi- biográfiája nemcsak a „Corvinus” nevet ismeri el, hanem annak részletes történeti indoklását is. A genealógiai fejtegetésnek, amelyre Bonfini, munkájában többször is visszatért, a lényege a következő: Hunyadi Mátyásnak az oláh But fia, Corvinus János volt az apja. Szülőfalujának neve pedig Corvinum volt. Amint felnőtt, azt állította, hogy római nemzetségből született, ahogy szüleitől gyakran hallotta, gyökereit a Corvinusokra vezette vissza, akik a rómaiak ősi családjai közé tartoztak<sup>3</sup>.

A fentieket összegezve elmondhatjuk, hogy a Zsigmond- legenda írott formája először Bonfininél bukkant föl, ugyanakkor az utókor számára részletesen Heltai Gáspár által megőrzött történet szerint Hunyadi Mátyás valójában a császár unokája volt: az ismeretlenségből felemelkedő Hunyadi János a király egyik románcának gyümölcse, a szép Morzsina lány és Luxemburgi Zsigmond törvénytelen gyermeke lett volna. A pletyka természetesen soha nem nyert hivatalos megerősítést. Lehetséges, hogy Bonfini úgy gondolta,

<sup>1</sup> Hunyadi Mátyás, a király. Bp., 2008. - 30-35.old

<sup>2</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp., Osiris Kiadó, 2008 - 41-43.old

<sup>3</sup> Hunyadi Mátyás, a király. – Bp., 2008. – 36-38.old

akkor tesz királyának nagyobb szolgálatot, ha családját a római Corvinus nemzetségből eredezteti, Zsigmond apaságát pedig mesének minősíti: „Ha ez a mese igaz volna, könnyelműen pazarló Zsigmond császár nem földdel, hanem országgal ajándékozta volna meg őt, hiszen fiúgyermeké nem volt”<sup>1</sup>. Magyarország lakossága számára vélhetően hihető volt a szebbik nem rajongójaként is számon tartott Zsigmond király és a szép bojárlyány története, amelynek hitelét tovább erősítette, hogy Mátyás király uralkodóként Zsigmond politikai örököseként lépett fel<sup>2</sup>.

A továbbiakban boncolgatni szeretnénk a Zsigmond -legendát. A Cillei –krónika szerint Hunyadi János nem volt „megfelelő nemes”. A lengyel Dlugosz Hunyadi „szerény és csekély” állapotáról beszélt. Thuróczy János krónikája a Havasalföld népének nevezetes szülöttjeként ismeri, akit Zsigmond király, apja nevét és hírét hallva, hozott Magyarországra. Mindezeket a történetíró nem tényként, hanem feltevésenként említi. A Zsigmondtól való származás pletykaként említve először Bonfininél jelenik meg írásban.

A Zsigmond-kori oklevéltár alapján tisztázható, hogy Zsigmond mikor járt Erdélyben. Ezt az időpontot Heltai Gáspár munkájában az 1392. évvel köti össze. Az tény, hogy a király 1409-ig, Hunyadi János nevének első okleveles említéséig több alkalommal tartózkodott Erdélyben.

Hunyadi János születési idejét azonban nehéz meghatározni. Nevének első említését egy 1409-ben keletkezett oklevélben találjuk<sup>3</sup>. Andreas Panonius, a család egyik familiáriusa, úgy tudta, hogy Hunyadi Zsigmond udvarában ifjúként szolgált, de a kifejezés („iuovenis”) nem feltétlenül korjelző, hanem a királyi udvar egyik rangcsoportjának a megnevezése lehet.

Heltai Gáspár megemlíti, hogy a király és Morsinai Erzsébet közös gyermeke Hunyadi János. A Morsinai család már a XIV.század második felében Erdélyben, Hunyad megyében található. Tagjai országos méltóságot nem viseltek. A Hunyadiakkal való bármiféle rokoni kapcsolatról az oklevelek hallgatnak. A mindennapi élet azonban legalább egy alkalommal kapcsolatba hozza őket egymással: mégpedig 1429-ben, amikor Hunyadi Vajk (László) özvegyének egyik birtokügylete kapcsán Dampsus-i Musin özvegye ellentmondott.

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy Bonfini és Heltai elbeszélésében is vannak elemek, melyek megegyeznek, ezek a következők: Zsigmond valóban járt Erdélyben, tényleg létezett a Morsinai család, és Hunyadi János bizonytalan születési éve talán egybeeshetett a király erdélyi

---

<sup>1</sup> Antonio Bonfini. Mátyás király. Bp., 1959. – 23-25.old

<sup>2</sup> Hunyadi Mátyás, a király. – Bp., 2008. – 160-166.old

<sup>3</sup> Zsigmondkori oklevéltár (II).(1400-1410). – Bp.: Magyar Országos Levéltár Kiadványai ( II).Forráskiadványok., 1958. – 252-254.old

tartózkodásával. Együtt kezelve a fenti történetírók megállapításait, már hihetetlen történetet kapunk.

Az oklevelek alapján a következő vizsgálatot folytathatjuk le: 1409.október 18-án Zsigmond király Serbe fia Wayk-nak szolgálataiért cserébe Hunyadvár birtokot adományozta<sup>1</sup>. Ez az első okleveles említés a Hunyadi család őseiről. A Hunyadiakra nézve Thuróczy és Bonfini is úgy tudja, hogy a család magyar származású, és Zsigmond segítségével kerültek az országba.

A havasalföldi eredet ténykérdés, tisztázatlan pontjai azonban manipulatív megállapításoknak adhatnak teret. Az ismeretlen havasalföldi ős személyében a román történeti kutatás a terület uralkodó vajdájának, Basarab vajda családjának egyik tagját véli felismerni, mivel a Hunyadiak címerének gyűrűtlen változata I.Vladislav 1365-ös valachiai pénzének ábrázolására hasonlít. Basarab pénzén pedig a sisakdíszben lévő madár a Hunyadiak hollójával mutat rokonságot. A család valószínűsíthető román eredete ellenére a címerek hasonlóságán nem lehet bizonyítékként elfogadni a két család rokonságára nézve mindaddig, amíg újabb oklevelek nem állnak a rendelkezésre a kérdés tisztázásához<sup>2</sup>.

Az oklevelek és Bonfini egybehangzóan Vajkot teszik meg János egyik szülőjeként. Anyjáról viszont semmi bizonyosat nem lehet tudni, a Morsiniaiaktól való származást bizonyítani nem lehet: Bonfini szerint görög származású volt, Heltai értesülései alapján pedig egy Morsinai családból származó nőről van szó. Keresztnevét, Erzsébetet, Corterius jegyezte fel. A két eltérő adatból származott Morsinai Erzsébet alakja. A Morzsina család azonosítása azonban nem egyszerű. A családnév alapján két lehetőség merül fel: bánági (Krassó- Szörény vármegye) „Marzsina” faluból származó család, illetve hátszegi „Murzsina” család. A bánági Marzsina család csak a Hunyadiak kora után jelenik meg, a xv. században ilyen család nem létezett. Ez igaz Hátszeg vidékére is. Keresztnévként fordul elő egy 1429-es oklevélben, ahol Demsusi Muzsina ellentmond egy beiktatásnak. Arra vonatkozóan, hogy a Morzsina család létezett volna a Hátszeg vidékén vagy a Szörényi bánág területén, nincs semmilyen bizonyítékként elfogadható dokumentumunk<sup>3</sup>.

A továbbiakban folytatjuk próbálkozásunkat arra nézve, hogy hiteles adatok tükrében megpróbáljuk megvilágítani Hunyadi János rokoni szálait, családjának Magyarországra kerülését. A fentiekből már kiderült a Zsigmond- legendával kapcsolatos egynéhány fejtegetés. Most áttérünk a Hunyadi János születését követő események tárgyalására. Nagyító alá vesszük

<sup>1</sup> Zsigmondkori oklevéltár (II) (1400-1410) – Bp., 1958. – 252-254.old

<sup>2</sup>Rázsó Gyula.Hunyadi Mátyás. – Bp.:Zrínyi Kiadó, 1990. – 34-36.old.

<sup>3</sup> Mátyás és a humanizmus. Bp.,1998. - 37-41.old

családjának Magyarországra kerülésével kapcsolatos fejtegetéseket, valamint a tényeket a rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján. A pillanatnyilag általunk vizsgált időszak a Hunyadi János születése és nevének első írásos említése között eltelt időszak.

A család eredetét illetően az 1409-ben keletkezett királyi pátens két megállapítást tesz lehetővé: a családnak 1409 előtt bizonyára nem voltak magyarországi birtokai, mivel az oklevél a családfőt, Vajkot nevezi meg birtoka szerint. A másik figyelemreméltó tény az, hogy a Vajk név eredete a család délszláv eredetére is utalhat. Fel is vetették ezt a feltételezést, azonban a Vajk név túlságosan elterjedt volt ahhoz, hogy forrásértékűnek lehetne tekinteni és ez bármiféle következtetés levonására ösztönözhetne bennünket. A korabeli oklevelekből tehát mindössze annyi derül ki, hogy a család idegenből került Magyarországra, a családban használatos keresztnevek alapján pedig talán Havasalföldről<sup>1</sup>.

Thuróczi, krónikájában mindössze annyit említ a család Magyarországra településével kapcsolatban, hogy Zsigmond király Vajkot vitézsége miatt hozta Magyarországra. A továbbiakban megpróbáljuk kideríteni, mi lehet az igazság.

Luxemburgi Zsigmond különféle hadi vállalkozások kapcsán több alkalommal is kapcsolatba került a havasalföldiekkel. 1395-ben például egy Mircea nevű, Havasalföldről elűzött vajda Brassóban hűségesküt tett Zsigmondnak. 1396-ban havasalföldi kontingens vett részt a Nikápolynál vereséggel zárult kereszties hadjáratban. Tehát nem kizárt, hogy Vajk is ezekben az években került Zsigmond közelébe.

Tudjuk, hogy Vajk tágabb értelemben vett rokonsága kapta meg a hunyadi birtokot. Emiatt felmerülhet a kérdés, hogy hol lakott a család a birtokadományozás előtt? Családról kell beszélnünk, ugyanis 1409-ben a néhány éves Hunyadi János neve is szerepel az adományozottak között. Azt sem tudjuk, hogy Vajk a feleségét Havasalföldről hozta-e magával, és görögkeleti vallású volt, mint Bonfini állítja<sup>2</sup>, vagy netalán Magyarországon házasodott katolikus nővel, mely feltételezés megegyezik Heltai Gáspár állításával.

Arra a már felvetett, de még nem tisztázott kérdésre, hogy hol lakott a család az 1409. évi birtokadományozás előtt, Petrus Ransanus és Antonio Bonfini adhat választ. Petrus Ransanus itáliai történetíró fő műve az *Annales omnium temporum*, azaz Minden idők legnagyobb évkönyvei. A munkában több magyar vonatkozású részlet is olvasható, köztük Hunyadi János életrajza, amely a magyaroktól szerzett ismeretekre támaszkodik, de az itáliai közvélekedést tükrözi.

---

<sup>1</sup> Hunyadi Mátyás, a király 2008.- 35-37. old

<sup>2</sup> Antonio Bonfini. Mátyás király (Tíz könyv a Magyar Történet-ből). – Bp.:Magyar Helikon, 1959.

Antonio Bonfini szerint Hunyadi „in Corvino vico”<sup>1</sup> látta meg a napvilágot. Ezt valószínűleg a Corvinus- mítosz hatása miatt írhatja így, mert a Corvinus vicus Hunyadi — vagyis családi birtokot jelent. Azonban a család 1409 előtt nem rendelkezett semmiféle birtokkal. Bonfini arról is ír, hogy „Hunyadi Corvinus faluban születvén, nemzetségét a római Corvinus családra vezette vissza.”<sup>2</sup> Erről a helységről szól Petrus Ransanus is az Annales című munkájában. Az 1444. esztendő eseményeit tárgyalva megemlíti a vereséggel záruló várnai csatát. A harc kapcsán felmerül Hunyadi János neve is. Ezek alapján érdekes elmélettel szembesülhetünk Hunyadi János elődeivel és a Corvinus-nemzetséggel kapcsolatban. A Hunyadira vonatkozó részlet a következőképpen hangzik:

„Oláhország mellett fekszik egy megművelt sziget, amit a Duna elágazása alkot, ezt Corvinának nevezik. A lakosság urai a Corvinus nevet őrzik ma is, mert őseik a római Corvinusoktól származtak... Az e nemzetségből származó Hunyadi János egy cseppet sem fajzott el őseinek erényétől.”<sup>3</sup> Az idézet alá akarja támasztani Hunyadi előkelő nemzetségből való származását.

Ransanus 1490-ben „Epithom” című művében a nándorfehérvári ostrom előzményeinek ismertetésekor kiegészíti forrását: Hunyadi „abban az időben Alsó-Pannóniában élte le az életét egy birtokában levő kastélyban, melynek Corvinum volt a neve.”<sup>4</sup>

Az idézetekből kiderül tehát, hogy Hunyadi János a Corvinus nemzetségből származik, és megtudjuk egy, a család tulajdonában lévő ingatlan nevét. Azonban ennél a pontnál szövődik a történet fonalába egy új szál: a lakhelyül szolgáló kastély neve minden nyomtatott kiadásban „Corvinum”. Azonban a palermói és budapesti kéziratban „Covinum” szerepel. Ekképpen az aprócska eltérés segítségével akár megoldottnak is tekinthetnénk a Corvinus vicus és a Corvina insula rejtélyét: Temeskubinról van szó, amelynek régi magyar neve Keve volt, de Kubin néven is ismert, latinul pedig Covinumnak hívták<sup>5</sup>. Ransanus leírása egybevág azzal, amelyet Györffy György ad Keve fekvéséről történet földrajzában:

„Az Al-Duna azon kedvező fekvésű pontján létesült, ahol a Morva- torkolattal szemben két hosszú sziget között kitűnő átkelőhely volt”.<sup>6</sup>

Az eltűnt régi vármegyékről Pesty Frigyes így ír:

<sup>1</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp.: Osiris Kiadó, 2008.-36-old

<sup>2</sup> Antonio Bonfini. Mátyás király (Tíz könyv a Magyar Történetből). – Bp.:Magyar Helikon, 1959.

<sup>3</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp., 2008. – 45.old

<sup>4</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp., 2008. –45.old

<sup>5</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp.,2008. – 368.old

<sup>6</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp., 2008. – 368.old.

„A régi vár mintegy szigeten feküdt, melyet a Dunavác nevű Duna-ág és a Ponyavice vize képezett. A várostól egy csatorna választotta el”.<sup>1</sup>

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy Keve tehát város is volt, vár is, sziget is. Azt is kijelenthetjük, hogy Hunyadinak köze van Kevéhez: Bonfini azt állítja, hogy ott született, Ransanus pedig a szüleit költözteti onnan Magyarországra. Mindketten úgy tudják, hogy a város a Hunyadiak kezén volt.

Antonio Bonfini és Petrus Ransanus beszámolói és egybehangzó állításai szerint Hunyadi János a Corvinus nemzetségből származik, családjának birtokában volt egy „Corvinum” nevű helység. Egy apró, ugyanakkor jelentős eltérés figyelhető meg az adott helység írott és nyomtatott formája között, mégpedig a következő: a budapesti és a palermói kéziratban „Covinum” áll. Latinul Covinumnak nevezték a Temeskubin vagy Keve nevű helységet. Különleges helyről van szó, melyet szigetnek is, várnak is, és városnak is nevezhetünk egyszerre a történeti földrajz tükrében, s emiatt Bonfini és Ransanus beszámolói egybehangzóvá válnak. Keve volt az a helység, ahol a család az 1409. évi birtokadományozást megelőzően élt.

A továbbiakban kísérletet teszünk annak feltárására, hogyan jutott el a család az 1409. évi birtokadományozásig, milyen hosszúságú volt az út Kevétől Hunyadig.

A család áttelepedésének okáról Thuróczi mindössze annyit említ, hogy Zsigmond király Vajkot vitézsége miatt hozta Magyarországra. Vajk 1394-ben kerülhetett Magyarországra. A Keve vármegye történetével foglalkozó Miller Bódog 1394-re teszi a nagy román beköltözés első hullámát. Vajk Zsigmond király aulicus milese volt. Valószínűleg tetteinek érdemeiért kaphatta 1409-ben Hunyadot. Tetteit a csatatéren hajthatta végre. 1392-ben például Perényi Miklós, amikor elkísérte Zsigmondot a szerbiai hadjáratra, és Borics váránál megvert egy török, csapatot, továbbá zsákmányolt egy zászlót, megkapta Érsomlyó várát<sup>2</sup>. Az adománylevelet és a beiktatásról szóló tanúsítványt Vajk és fiai számára a király a temesi ispán, Ozorai Pipó felterjesztésére írta át díszes formában 1410.február 10-én. A királyi oklevél megfogalmazása szerint Vajk, Serb fia, a királyi udvar lovagja, az uralkodónak nagy szolgálatot tett. Ennek köszönhetően Zsigmond a Fehér megyében található Hunyadvár királyi birtokot, összes tartozékaival, új adományként Vajk lovagnak és általa testvéreinek, Magasnak

---

<sup>1</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp., 2008. – 366.old.

<sup>2</sup> Mátyás és a humanizmus. – Bp., 2008. – 365-368.old.

és Radulnak, továbbá atyai nagybátyjának, Radulnak, és Vajk fiának, Hunyadi Jánosnak adományozza örök tulajdonul<sup>1</sup>.

Azonban különbség van Hunyad és Vajdahunyad vára között. 1409-ben Vajk rokonsága semmilyen vár birtokába nem jutott, mert ezt külön tételként tüntették volna fel az adománylevélben, az 1409-es oklevélből kitűnik, hogy Vajk kimondottan a hunyadi birtokot kapta meg („Hunyad királyi birtok” szerepel az adománylevélben), azaz Hunyad települést, mely akkoriban még mezővárosnak sem számított<sup>2</sup>.

Megkíséreltük Hunyadi János rokoni kapcsolatainak feltárását a rendelkezésünkre álló dokumentumok segítségével. A Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt keletkezett okmányok közül az 1409. október 18-án keletkezett adománylevél tudósít arról hogy Zsigmond király udvara lovagjának, Vajknak, rokonainak, valamint fiának, Jánosnak adja a Fejérmegyei Hunyadvár birtokot<sup>3</sup>. Ebből megtudjuk, hogy Hunyadi János édesapjának neve Vajk volt. Édesanyjának neve Heltai Gáspár állítása Morsinai Erzsébet lehetett. A Morsinai család már a XIV. század második felében Erdélyben, Hunyad megyében található. Tagjai országos méltóságot nem viseltek. A Hunyadiakkal való bármiféle rokoni kapcsolatról az oklevelek azonban nem tesznek említést. A kutatás során szembesültünk két történettel Hunyadi János származásával kapcsolatban: a Corvinus- és a Zsigmond- legendáról van szó. Antonio Bonfini szerint Hunyadi János családi gyökerei a római Corvinus- családig vezethetőek vissza. Genealógiai fejtegetésében a „corvinus vicus” kifejezésre támaszkodik. Ez azonban a kutatók szerint (E. Kovács Péter, Kubinyi András) nem jelent egyebet, mint családi birtokot, és nem köthető konkrét és ismert földrajzi helyhez. A második érdekes dolog a Zsigmond-legenda, melynek írásos említésével először Bonfininél találkozunk. A történetíró megfogalmazása alapján a legenda lényege a következő: Hunyadi János Zsigmond király és egy oláh nemesleány gyermeke, de ezt a „szellemes mesét” Cillei Ulrik találta ki. Bonfini azonban a saját elképzeléseit helyezi előtérbe ezzel a témával kapcsolatban.

Kísérletet tettünk annak megállapítására, hogy hol élhetett a család az 1409. évi birtokadományozást megelőzően. Petrus Ransanus munkáját alapul véve és összehasonlítva a kutatók tanulmányaival, valamint a történeti földrajz ide vonatkozó adataival, havasalföldi származás, valamint „Keve” nevű helység említése bukkant fel. Innen a család a xv. század elején költözhetett magyar területre, ahol Vajk valószínűleg a királynak tett katonai szolgálatai következtében történt meg az 1409- évi birtokadományozás. A fentiekben az általunk vizsgált időszak az 1409. évig terjedt ki.

---

<sup>1</sup> Zsigmondkori oklevéltár (II) (1400-1410).- Bp., 1958. – 72-74.old.

<sup>2</sup> Hunyadi Mátyás, a király. Bp., 2008. – 36-39.old

<sup>3</sup> Zsigmondkori oklevéltár. (II). (1400-1410). – Bp., 1958. – 394-395.old

**FORRÁS-ÉS IRODALOM:**

**Forrás:**

Zsigmondkori oklevéltár (II).(1400-1410). – Bp.: Magyar Országos Levéltár Kiadványai (II).Forráskiadványok., 1958. – 252-254.old

**Szakirodalom:**

Antonio Bonfini. Mátyás király (Tíz könyv a Magyar Történetből). – Bp.: Magyar Helikon, 1959.

Gunst Péter. A történetírás története. – Bp.: Osiris Kiadó, 1998. – 117-19. old

Hunyadi Mátyás, a király (Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490). – Bp.: Történeti Múzeum, 2008.

Rázsó Gyula. Hunyadi Mátyás. – Bp.:Zrínyi Kiadó, 1990. – 34-36. old

**Pénzes Krisztina**  
Ungvári Nemzeti Egyetem  
Ukrán-Magyar Oktatási- Tudományos Intézet  
Magyar történelem és európai integráció tanszék  
IV. évfolyam  
**Tudományos vezető:** Mihók Richárd

### **Ung vármegye középkori gazdasága: különös tekintettel a vásárookra és a malmokra**

#### **ANNOTATION**

The medieval man for livelihood the remaining products you went to the fair to sell it. This is in ancient times it was trading. In the 9th century released the fairs in the city center where people were given their stuff. The fair economic life one of the important venues where people gathered. In the territory of Uzhgorod the sources first at the end of the 12th century, when the daily, weekly and annual fairs. The medieval man another important thing the bread was in his life since this is one of the most important things people's lives. The bread is needed wheat, from which the flour is made. That is, the 13-14. century the water appeared and dry mills which was an important tool for everyday people.

*Keywords:* medieval, fairs, economic life, mill

#### **АНОТАЦІЯ**

Середньовічна людина для забезпечення засобів для існування приносила продукти на ярмарки для продажу. Натомість в давні часи відбувався обмін товарами. В IX. столітті у центрах міст з'являються ярмарки, де люди викладали на продаж товари різного типу. Ярмарки безпосередньо вплинули на економічне становище міст, а також вони дали змогу для згуртування людей. З джерел відомо, що на території Ужгороду ярмарки вперше з'явилися в XII столітті. Саме в цей час з'явилися денні тижневі та річні ярмарки. Серед усіх речей для середньовічної людини одним з найважливіших продуктів був хліб. Для його виготовлення звичайно потрібна була пшениця, з якої після її перемолу отримували муку. Так через широке використання зернових культур у XIII-XVI ст. з'являються водяні та вітрові млини, які стали важливим засобом у повсякденному житті середньовічної людини.

*Ключові слова:* Середньовічна, ярмарок, економічне становище, млини

A középkori emberek hogy megélhessen a megmaradt portékáikat a városok központjába vitték ki, hogy eladhassák, vagy esetleg becserélhessék valami másra, ami jobban szükséges. Ezt a folyamatot az ókorban cserekereskedelem néven ismertek. Később, vagyis a 9 századtól kezdve megjelentek a történelem színpadán a vásárok is ahol az emberek adták-vették dolgaikat, amiből pénz kerülhetett a házhoz. A vásár a gazdasági élet egyik legfontosabb színtere volt ahol az emberek összegyűltek.

A középkori embernek nem csak a vásáron való részvétel volt fontos az életében, hanem az étkezés az egyik legfontosabb dolog volt. A legfőbb ételük, mint a mai ember életében is jelenlévő kenyér, ez a középkorban sem volt máshogy. Források szerint egy 5 tagú családnak szüksége volt 30 kg kenyérre, amiben persze a legfontosabb alapanyag a búza, aminek megőrléséhez szükséges volt a malom fenntartása.

**Munkám célja:** a felkutatott források és szakirodalom alapján megismerni a vármegyében jelen lévő vásárok és malmok kialakulását és funkciójukat.

**A munka problematikája** abban rejlik, hogy Ung vármegye középkori gazdaságával nagyon kevesen foglalkoznak úgy Magyarország területén, mint itthon Kárpátalján. Magyarország területén leginkább Weisz Boglárka foglalkozik, a középkor vásárok helyzetével Ung vármegyét könyvében 1-1 helyen csak meg-megemlíti. Mellette még a témával kapcsolatban foglalkozik, Tringli István, Kubinyi András valamint Fügedi Erik.

A középkori malmok történetével valamint fejlődésükkel már több munkát ismerünk. A legfontosabb két munka ezek közül a mai napig a malomkutatások egyik alapkövét képezik. Az első Lambrecht Kálmán: A magyar malmok könyve c. munkája, amely elsőként foglalkozik, mint gazdasági objektumokkal. A második Pongrácz Pál: Régi malomépítészet c. könyve, mely a malom technikai felépítésével foglalkozik. A vármegyével kapcsolatban csak elszórt adatokkal találkozhatunk.

A magyarság a honfoglalás előtt is tartottak vásárokat. A vásár szó iráni eredetű, valószínűleg Onoguriában, a Kaukázus északi lejtőin, az Azovi-tenger mellékén ismerték meg és vették át a perzsáktól a magyarok. Eleinte több ember között, egy megadott helyszínen végbement árucserét jelentett. [9,118. o.]

A magyar vásártörténet I. István állam- és egyházszerző munkájával kezdődik meg. István király a vásár-, kereskedelemügy rendezését az állam- és egyházszerzés szerves részének tartotta. Az 1007–1015 között kiadott, „vásártörvénye” a vásártartás királyi monopóliumát biztosította a templomos (egyház) helyeken, a templom mellett létesített vásárnapi vásárokon.[4,40. o.] A vásárok a vándorkereskedelem időszakában érték el virágzásuk csúcspontját. A vásárok hivatásos kereskedők időszakos találkozóhelyei. [6,210. o.]

A vásárokat a latin nyelvű források a forum vagy a mercatus szóval jellemzik. Ezek fordítása a magyar nyelven a vásár szó volt, mely a földrajzi nevekben is gyakran megjelenik. A forum liberum kifejezés az jelenti, hogy szabad vásár ám használatában kétféleképpen értelmezik: 1) vámmentes vásár; 2) a 12. században kialakult vásár ahol a vámot a király átengedte a vásártójának, a vásár feletti joggal együtt. A forum liberumhoz kapcsolódnak az olyan vásárok is, amelyek valamilyen szabadsági vagy mentességi jogkörrel rendelkezett.[3,48. o.]

A vásárok, kialakulásukat tekintve, két csoportra osztható: a) a természetes tényezők hatására kialakultakra; b) mesterséges úton létrejöttre. Az első csoportba tartozók kapták a vásárprivilegiumokat, ezek egyházi és a világi igazgatás központjaiban jöhettek létre. A 11-12. században minden megyésispánság székhelyén tartottak hetivásárt, ami az igazgatási központok és a vásárok közötti kapcsolatot erősítette.[15,1329-1330. o.] A természetes úton kialakult vásárok gazdaságföldrajzi tényezők hatására jöttek létre, mint pl.: átkelőhelyek vagy közlekedési gócpontok helyszínén. A mesterségesen létrejött vásárok adományozás következtében jöttek létre, ami a középkorban királyi felségjog volt. A Hármaskönyv szerint a vásári adomány kiállítása utáni egy éven belül meg kellett tartani a vásárt, különben az adományozott elvesztette a vásártartási jogát. A vásár belső szabályozása már a vásárbirtokos jogköréhez tartozott. Ők rendelkeztek arról, hogy a piactér melyik részében milyen árusok árusíthattak, és ezek a helyek a későbbiekben állandósultak. [17, 12-14. o.]

A magyar vásárnap szó a „vásár nap” szóösszetételből alakult ki. A magyar nyelv így hívja azt a napot, amely a középkori időszámítás szerint a hét első napja volt, és amelyiknek minden keresztény számára kötelező volt a misehallgatás. A 11. század elején a vásárt vásárnaponként a templom előtt tartották. A Képes krónika szerint I. Béla a vásárokat szombati napra helyezte. [4,335. o.] A szombat mellett a vásárnapok sorában a hét többi napján is szabad,

vagyis a 12-13. században lényegében hétfőtől szombatig bármely napon tarthatták a vásárt. A 14. század második felétől megint megjelenik az, hogy engedélyezik a vasárnapi vásártartást.

István általa kijelölt vásárnap elnevezése lett a vasárnap. A vasárnapi vásárokat hetivásároknak is nevezték, bár ekkor még ez az elnevezés nem terjedt el. I. István vasárnapi vásárait vásárvámok szedésével tette jövedelmezővé a saját maga számára. A vásárokon leginkább csere, illetve adás-vevés folyt, ahol a csereérték továbbra is – kevesebb mértékben – a prém, és az egyre növekvő mértékben a szarvasmarha volt. István király vásárainak biztonságát a várszervezet és a fegyveres várjobbágyság biztosította. I. István vásármonopóliuma 1156-ig sértetlenül fennmaradt.

A források alapján a vásártartás gyakoriságát tekintve három vásártípust különböztethetünk meg a középkorban: a naponta, a hetente és az évente megtartott vásárt.

II. Géza vásárjog-adományozásai nyomán a hét bármely napján tartható vásárok. A vásárjog széles körű adományozása miatt alakultak ki a 13. század folyamán a vámmentes vásárok és 1239-ben.

A korai magyar vásárok mind heti vásárok voltak, az első éves vásárokat csak a 13. századtól kezdve engedélyezték az uralkodók. A vásárokat csak a király hozhatta létre. A királyi oklevél szabta meg a hétnek azt a napját, amelyeken a heti-, és azt az ünnepnapot, amelyiken az éves vásárt rendezte a megadott helyszín. A hetivásár a hét bármelyik napjára eshetett. A vásár leginkább reggel kezdődött és délben ért véget. A sokadalmak a nagyobb városokban több napig is tartott a falukban leginkább csak egy napos vásárok voltak. A Zsigmond kortól kezdve már rendszeresen kaptak a falvak is éves vásár tartására engedélyt. A hetivásárok idejét két részre osztották: a vásár kezdetén csak a helybeliek vásárolhattak, és csak azután hogy ők vásárolhattak volt szabad az idegenek is eladni a portékát.[16, 39. o.]

Vásároknak volt egy másik, a 15. század közepe óta használatos neve is, a sokadalom, vagyis éves vásárok. Ezt az év bármely hónapjában megtarthatták, az állandó és a változó ünnepek egyszerre szóba jöhettek az időpont megszabásakor. 1411-ben ung megyében 3 sokadalom van. „ *A leleszi convent jelenti Zsigmond királynak, hogy Szeretvai Ramacha Péter, Péter nagybányai plebanus ellen, három sokadalmi helyen, u.m. Szobránczon, Ungvárt és Kaposon, nyilvános kiáltással hivatta törvényre.*” [10, 78. sz.]

Jelentéstanilag azt jelenti, hogy minden nagyobb létszámú gyülekezet körében árucseré is folyt. A búcsúkkal kapcsolatos sokadalmak voltak az ún. búcsúvásárok. A legtöbb búcsúvásár a kérdéses templom védőszentjével, illetve a védőszent ünnepével kapcsolatos, ekkor szokták általában megtartani a templom búcsúját.

Középkori kereskedelem első helyén a só kereskedelem állt. A só kereskedelem, biztosította magának a fő utakat, vagy ha nem voltak, akkor kialakította őket. A só utak központi helyen só le rakatokat, sóházakat hoztak létre. A marhakereskedelmet már a honfoglalók korában is létezett. Fontos volt a ló kereskedelem is, de nem nagymértékben.

A középkori magyar falvak és a magyar falurendszer kialakulása létrehozta a vásárhelyek rendszerét. A vásárok már nem a falvakban voltak, hanem városokban, valamint a mezővárosokban, vagyis az oppidumokban.[2, 24. o.] A vásárok alapja a vásárszabadalom vagy vásárprivilegium volt. A királynak, és a földesúrnak fontosak voltak a vásárok nemcsak a vásárjövedelmek miatt, hanem, mert a vásárokon keresztül kapcsolódtak be leginkább a megye, az ország gazdasági, társadalmi és kulturális életébe. Ezért a királyok, valamint a megyei és városi földesurak, próbálták mindent megtenni a vásárok biztonságos megtartása, az adás-vevés szabadsága, a vásározók félelem és károk, veszedelmek nélküli jövése-menése, áruszállítása érdekében. A Vásároknak külön vásárvámot is kellett megfizetniük, valamint utazásaik során a különböző vámokat is.

A vásárhely kialakulásában döntő tényező a földrajzi adottságok. A vásárövezeteket a Kárpátok láncolata és a hozzá tartozó belső hegységek déli (Ungvár) nyugati (Beregszász, Munkács, Máramarossziget) .[1.]

### Ung vármegyei vásárok a középkorban

Napi vásár	Heti vásár	Évi vásár
<b>Ungvár</b> Kedd: 1380 Csütörtök: 1411 Csütörtök: 1411. júl. 15.	<b>Tizsasalamon</b> 1320	<b>Tiba</b> 1398. július 2. 1449. április 24.
<b>Tiba</b> Szerda: 1398 Szerda: 1423. júl. 14	<b>Nagymihályvára</b> 1343	<b>Szobránc</b> 1411
<b>Szobránc</b> Szerda: 1411	<b>Tiba</b> 1351	<b>Kapos</b> 1411
<b>Nagykapos</b> Szombat: 1411 szombat: 1423. júl. 17		<b>Ungvár</b> 1419. május 8. 1466. július 25.

(Saját készítésű táblázat)

A letelepedő magyarság életében megváltozott, a földművelés és a kézműipar fejlődése. A családok lisztszükségletüket eleinte kézi malmokkal készítették elő. Később a megnövekedett fogyasztás miatt már nem volt elég pusztán ezekkel az őrlőszerkezetekkel. A Magyar Királyságban ekkorra tehető az első száraz-, és vízimalmok megjelenése.

Szent István idegeneket telepített be az országba, akik római kultúrterületről jöttek. Ők már ismerték a vízimalmot. Ezek az idegenek eleinte a nagyobb személyzetű udvarokban jelentek meg. A népes udvar kiszolgálására már épülhetett malom valamint az önellátásra berendezkedett termelőközösségekben-kolostorokban is.[13, 9. o.]

A folyók vizét, mint energiaforrás felhasználását a vízikerek létrehozása tette lehetővé az ókori Keleten az i. e. II. században. A vízimalmot már az i. e. I. században ismerték, de nem nagyon használták, mert a rabszolgákkal vagy állati erővel hajtott szárazmalom olcsóbb volt. A vízimalom elterjedése eleinte rendkívül lassú volt, s csak a VIII-IX. században kezdődött el leginkább. Használata nyugatról terjedt észak, illetve kelet felé; Magyarországon a XI. században honosodott meg.[5, 8. o.] Hazánkban ekkor még nem jelennek meg az első állandó települések, így a vízimalmok felhasználásáról való adatok sem találhatók.

A malomépítés a feudális regálék közé tartozik, elszegényedett nemesek, szabad polgárok és jobbágysorsú mesteremberek csak előzetes engedéllyel, esetleg a vízjog megváltásával építhettek malmot. Az ilyen malomhely vagy malom használat után bért fizettek. [13, 12. o]

Ung vármegye területén, mint mindenhol a Magyar Királyságon belül, a malmok elhelyezkedése nem volt távol a királyi vártól. Így a vármegyében az első malmok az ungvári vártól nem messze, Tarnóc és Sislóc települések határában jöttek rétre. 1333. szeptember 21-én, az egri káptalan vizsgálódik abban az ügyben, hogy Sislóc és Kistarnóc birtokok között malom épült, melynek gátja áradást okozott. [7, 433. sz]

1335. március 11-én, Drugeth Vilmos és Ung vármegye 4 szolgabírája vizsgálatot indít abban az ügyben, hogy Sislóc településen az Ung folyó vizének változása miatt, amit Bud birtokán épített új malom gátjai okoztak, a régi malom elpusztult.[100. sz.] A helységek megnevezéséből és földrajzi helyzetéből adódóan következtethetünk, hogy Bud birtoka, a mai Botfalva elődje lehetett.

1336-ban tűnik fel először, egy vagyoni osztozkodás folyamán, Vinna birtokon található malmok.[11, 108. sz.] Az okirat tanulsága szerint, a település közelében három malom üzemelt, melynek nevei: Adammolna, Vezekfyaluanusmolna és Kuchkfyamolna. Továbbá az is kiderül, hogy a felek a malmok gátjait is elkészítik. Vagy is vízimalmokról van szó.

Egy 1343. évi ismételt birtok örökösödési vitában találkozhatunk a Nagykapos melletti Csicsér település mellett található malommal. [12, 16.sz.]

1393 februárjában kellett okirat Ung vármegyeinek említi Hegyzávod és Nagycserteszt, mint újonnan telepített falvakat. A két település határában két malomról is tudomást szerezhethetünk.[14, 168. sz.] A dokumentum fontossága még abban rejlik, hogy a két település a XV. századtól Zemplén vármegyéhez sorolják. Ebből is kitűnik, hogy milyen területeket vesztett a vármegye, a szomszédos vármegyével szemben.

A fentiekből kiderül, hogy a vármegye délkeleti részén találhatóak azok a falvak, melyek malommal rendelkeztek. Egészen biztosak lehetünk benne, hogy a vármegye más részein is működtek malmok, mert a fentebb felsorolt 8 malom nem tudta volna kielégíteni a körülbelül 100 település lisztigényét.

### FORRÁS- ÉS IRODALOM:

1. A magyar vásárok története. In: Szerk. Paládi-Kovács Attila. Magyar néprajz III. <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/202.html>
2. Bácskai Vera. Mezőgazdasági árutermelés és árucsera a mezővárosokban, a mezővárosokban a XV. században. In: Szerk. Hernádi László Mihály. Az Agrártörténeti Szemle repertórium 1957-1982. – Budapest: 1964. – 24. old.
3. Gáspár István. A vásárok történeti fejlődése Nyugat- és Középeurópában. – Budapest: 1931. – 48. old.
4. Györffy György. István király és műve. – Budapest: Gondolat, 1977. – 40. old.
5. Heckenast Gusztáv: A vashámorok elterjedése Magyarországon (XIV.–XV. század) Történelmi Szemle 23 (1980) 1–29. 8 old.
6. Henri Pierenne. A középkori gazdaság és társadalom története. – Budapest: Gondolat, 1983. – 210.old
7. Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. XVII. 1333. Budapest–Szeged, 2002. – 433. sz.
8. Kristó Gyula-Makk Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XIX. 1335. Budapest–Szeged, 2004. – 100. sz
9. László Gyula. A honfoglaló magyar nép élete. – Budapest: Magyar Élet Kiadása, 1944. – 118. old.
10. Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. II. (Budapest, 1889.) – 78. sz.
11. Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XX. 1336. Budapest–Szeged, 2004. - 108. sz. DL 85234.
12. Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXVII. 1343. Budapest–Szeged, 2007. 16. sz., 297. sz. DL 31244
13. Pongrácz Pál: Régi malomépítészet. Műszaki könyvkiadó – Budapest, 1967. 9. old.
14. Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 168. sz. DL 70685.
15. Tringli István. Vásártér és vásári jog a középkori Magyarországon. In.:Századok 144 évf., 6. sz. – Budapest: 2010. – 1329-1330. old
16. Tringli István. Vásári szokások a középkori Magyarországon. In: Szerk. Glatz Ferenc. História 9-10. sz. – Budapest: História Alapítvány – 39. old

17. Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 12-14. old.

**BALLA ESZTER**

Ungvári Nemzeti Egyetem  
Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék  
IV.évfolyam

### **Korláthelmec történelme a XVII-XVIII. századokban**

#### **Annotation**

In my article, I searched history of Helmec between the XVII-XVIII. centuries. I tried to introduced economy in the village, land tenure relations and I introduced the history of Reformed Church in Helmec. The Reformed religion spread in the settlement in the XVI. century. The Church was important to the community, they tried to support the church with possession donations.

*Keywords:* Helmec, land ownership, Reformed religion, donations.

#### **Анотація**

У своїй статті я досліджую історію села Холмці у XVII-XVIII. століттях. Я намагаюся здійснити аналіз економіки села, відносин володіння землі, маю намір дослідити також історію Холмецької реформатської церкви. Реформація поширювалася у с. Холмці у XVI. столітті. Для жителів також була важлива церква, вона намагалися підтримувати церкву із пожертвуванням володіння землею.

*Ключові слова:* Холмець, землеволодіння, реформатська церква, пожертва.

Jövönk alapja a múlt tudásából, hagyományyaiból épül. Történész hallgatóként fontosnak tartom Kárpátalja múltjának kutatását, megismerését, a helytörténeti kutatások ugyanis fontos, hiánypótló munkát jelenthetnek a történelemtudomány terén, emellett lényeges szerepet töltenek be az azonosságtudat erősítésében is.

Munkám kutatópontjának kiválasztásánál az motivált, hogy Korláthelmecen élek születésemtől fogva. Korláthelmec első említése egy 1298-as osztály alkalmával történik, amikor is a település birtokosai a Helmeci család tagjai elosztották egymás között a birtokaikat. A Helmeciek nemzetségéből ágazott ki a XV. században a Korláth család. A család tagjai gyakran viszálykodtak egymással és a szomszédos földbirtokosokkal elsősorban a szántóföldek illetve a bizonytalan határjelek miatt. Idővel a Helmeciek fokozatosan elszegényedtek, s földjeik elzálogosítására kényszerültek.

A XVI-XVII. század fordulóján élt Korláth János egyes jobbágytelkekeit és birtokrészeket eladogatta és elzálogosította. 1586-ban például Kirsányi Jánosnak adta el egy darab szőlőjét<sup>1</sup>. Ezen kívül 200 forintért lekötötte egész korláthelmeci udvarházát Mokcsay Baláznak. Utódai folytatták az elzálogosításokat, aminek következtében elvesztették ősi birtokaik többségét, szerencse, hogy ezek egy részét a családhoz tartozók vásárolták meg.

János fia, Gábor Brajanovics Horváth Ádámnak és feleségének, Komoróczy Annának tartóúozása fejében örökösen odaadta egyik korláthelmeci egész jobbágytelkét, amit már korábban elzálogosított számukra<sup>2</sup>.

A XVI. század közepén élt Miklós alapította a Korláthelmeci Korláth-család Mátyóci-ágát, amelyből később kiszakadt a gömöri ág. Unokájának, Györgynek az ősi földbirtokokon kívül voltak földjei Mátyócon és Homokon is, azonban Korláthelmecen lakott. 1619-ben perlekedésbe került Minaji Kristóffal, mivel Kristóf elhajtotta a lovait<sup>3</sup>. György több jobbágytelkét elzálogosította, 1638-ban még korláthelmeci kúriáját is zálogba adta Minay Gábornak.

A XVI. század közepén Korláth Tamás özvegye, Potenciána a helmeci és ketergényi birtokrészeit egyrészt eladta, másrészt elzálogosította a Ruszkai Dobóknak és Homonnai Drugeth Györgynek.

Korláth Ferenc 1628-ban három nagyobbik fiának kiadta a korláthelmeci, szlatinai és ketergényi jószágokból és a Minajon örökölt javakból a rájuk eső részt. Az öt testvér 1644-ben megosztozott az apjukról, valamint a Sztankócból és a nátafalusi pusztából anyjúkról rájuk szállt örökségen. Egy 1645-ben írott dokumentumban kérelmezték a jogaik megerősítését a birtokaikhoz<sup>4</sup>.

A XVII. században egy bizonyos Korláth Zsigmond Brjanovics Horvát Ádám és Komoróczy Anna lányát feleségül véve, hozományát arra használta fel, hogy újjáépítse korláthelmeci udvarházát, s valószínűleg befektette a gazdaságba is. Abból lehet erre következtetni, hogy 1661-ben, mind a kúriáját, mind szőlőit, jobbágytelkeit, szántóföldjeit elzálogosítja feleségének, azzal, hogyha esetleg nem lenne fiú utódja, elsősorban legközelebbi leszármazottai válthassák ki ezeket az ingatlanokat<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond – 4, op. 2, ügy. sz. 123, 2. old.

<sup>2</sup> Dr. Czobor Alfréd. A Helmeceiek nemzetsége a középkorban és annak Korláth-ága. – Budapest: Franklin társulat, 1935. - 32. old.

<sup>3</sup> Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond – 4, op. 15, ügy. sz. 68, 7. old.

<sup>4</sup> Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond– 4, op. 2, ügy. sz. 566, 1. old.

<sup>5</sup> Dr. Czobor Alfréd. A Helmeceiek nemzetsége a középkorban és annak Korláth-ága. – Budapest: Franklin társulat, 1935. - 41–42. old.

Zsigmond 1646-ban Korláth Jánossal osztozkodott meg a családi birtokon, Kantor István egész jobbágy telkét csereképpen odaadta Jánosnak, ő pedig Andocz Pál fél jobbágy telkét engedte át örökösen<sup>1</sup>.

Korláth Zsigmond valószínűleg magas katonai tisztséget viselt, ugyanis az ónodi katonáknak megparancsolta, hogy hajtsák el Nadányi János jobbágyainak nyáját a Bihar megyei Kovácsiban. 1668-ban emiatt el is ítélték<sup>2</sup>.

Az 1660-as évek közepén kezdődött a Wesselényi-féle összeesküvés, mely I. Lipót abszolutisztikus rendszere ellen irányult, az ország területének felszabadítását és a rendi állam maradéktalan helyreállítását tűzte ki céljául. Az összeesküvéshez később Korláth János, is csatlakozott testvéreivel, Istvánnal és Ferencsel együtt. A felkelés elbukott, vezetőit pedig kivégezték, de a Korláth testvérek ép bőrrel megúszták.

A XVII században Korláthelmeceken mind jobban terjeszkedtek a Barkóczyak. A Mátyóci Korláth Mihály és István 1659-1660-ban elzálogosította korláthelmecei birtokát Barkóczy Zsigmondnak, akinek ekkor már udvarháza volt Korláthelmeceken. Mihály és István a Hupkahelmeceken birtokos Gortvayaknak is elzálogosítottak 6 darab földet a korláthelmecei birtokukból, melyet Barkóczy elcserélt a Gortvayakkal tovább bővítve ezzel helmecei birtokait. A Gortvayak azzal a feltétellel egyeztek bele a cserébe Barkóczyval, hogy, ha Korláth István, és testvére Mihály és azoknak utódai visszaváltanák tőlük ezeket a földdarabokat, akkor Barkóczy visszaadja nekik az elcserélt földeket. Azonban sem ők sem utódaik nem váltották vissza ezeket az elzálogosított földeket, sőt egy kis pénzbeli kielégítés ellenében azokat Barkóczy Zsigmondnak és örökösének, Kende Mihálynak örökösen átengedték<sup>3</sup>.

Ugyanez a Korláth Mihály és István 1679-ben panaszt emelt a vármegyei bíróságon Szőlősi György ellen, mivel ő ellopta a tulajdonukat<sup>4</sup>.

A XVII. sz. első felében elsősorban a Brajanovics Horváth- és a Szalai Barkóczy-család vásárolta fel a Korláth-birtokokat. Barkóczy Zsigmondnak fiú örökösei nem lévén, a Korláth birtokokat Mária nevű leánya örökölte, akinek Kölcsei Kende Mihállyal kötött házasságával kezdődött a Szatmár megyei Kendék korláthelmecei terjeszkedése. Rövid időn belül olyannyira megnőtt a Kendék itteni birtoka, hogy ők lettek a legnagyobb birtokosok Korláthelmeceken.

---

<sup>1</sup> Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond – 4, op. 2, ügy. sz. 580, 2. old.

<sup>2</sup> Bihari múzeum évkönyve 15-16. (Szerk.: Sándor Mária). – Berettyóújfalu, 2011. – 119. old.

<sup>3</sup> Dr. Czobor Alfréd. A Helmeceiek nemzetsége a középkorban és annak Korláth-ága. – Budapest: Franklin társulat, 1935. - 37. old.

<sup>4</sup> KTÁL, fond – 4, op. 2, ügy. sz. 1050, 2. old.

A XVII. század második felében Petrovay György, tokaj várának kapitánya szerzett kisebb birtokot Korláthelmecen<sup>1</sup>. A XVII.-XVIII. század fordulóján már sok különböző birtokoscsalád található a településen, ezek: Gelvay, Petrovay, Kis, Felföldy, Székely, Katona, Usz, Pap, Unghváry, Thuróczy, Ráthy, Bogáthy, Szalai Barkóczy, Kende stb.

Helmezcire a XVI században ért el a reformáció a Korláth család segítségével, a „Liber Eclésiae” 1618-ban már anyaegyházként említi a gyülekezetet amelynek filiái még nincsenek.

A falunak már az Árpád-korban volt kőtemploma, a település felett elterülő kis hegyen. A gótikus stílusú templom még a XVIII. században is állt, a század végéhez közelítve viszont már egyre rosszabb állapotba került, ezért csak a nyári vasárnapokon és a sátoros ünnepeken vették igénybe. A rendszeres istentiszteletekre a lelkészlakban került sor. A templomot 1799-ben bontották le, anyagát a Kende család 4 hordó borért akarta megvenni, de az akkori egyházmegyei gondnok, Pálóczi Horváth György megmentette az egyházat attól a szegénytől, hogy ilyen olcsón adják el a szétbontott régi templom köveit<sup>2</sup>.

Az új templom építését Áprille Ignác kőműves mester vállalta el 630 rajnai forintért. Egy 1799. május 16-án kelt dokumentumban Ignác vállalja: *„hogy ha pedig ezen munkámba munkásaimnak vigyázatlanságaikból valamely romlás vagy kűfalrepedés /: amit nem reménylenék /: történhetne azzal in omnem eventum tartozom felelni”*. A szerződésben a templom méreteit hosszanti irányban 9 ölben, szélességét pedig 4 ölben határozták meg. A dokumentum még kiegészült azzal, hogy Ignác 48 rajnai forint előpénzt vett fel az egyháztól<sup>3</sup>.

A fundamentum letétele alkalmával tartott istentiszteleten Máté evangéliumának 16. részének 18. verséből vétetett az ige: „Te vagy Péter, és ezen á Kősziklán építem fel az én ASZEHázamat”. Ezt az ígét egy faragott kőtáblára vésték és betették a fundamentumba. Ebben az időben Kazay László volt a helybéli prédikátor, a megyei superintendens J. Őri Filep Gábor, a főkurátor pedig Korláth Zsigmond<sup>4</sup>.

Lelkészeinek névsora hiánytalanul fennmaradt. Legrégebbi ismert református lelkésze Ökoritai gáspár 1571-ben. Az egyház tagjai többnyire elszegényedett nemesek voltak, 1798-ban 301 lelket számlált a református gyülekezet<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI-XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. – Intermix, 2016. - 128. old.

<sup>2</sup> Adalékok a tiszáninneri ev. ref. egyházkerület történetéhez. – 3. old.

<sup>3</sup> Ignatus Aprille szerződése a templom építéséről // A Korláthelmeci Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.

<sup>4</sup> A templom alapkövének letételéről // Korláthelmeci Református Egyház irattára. – 1799, 2. old.

<sup>5</sup> Haraszty Károly. Az ungi református egyházmegye adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez. – Budapest: 1991. - 242. old.

A fennmaradt dokumentumokból az egyháznak a lakosság életében betöltött szerepére is következtethetünk, ugyanis a forrásokból kiderül, hogy több birtokadományozás történt a nemesek részéről az egyház számára. Ez tekintélyes adománynak számított, ugyanis a földbirtok volt mindig is a legnagyobb érték.

Makó Zsuzsána, Kolráth János özvegye 1648-ban tesz adományokat az egyháznak, 1696-ban Korláth Gáspár három darab földet adott az egyháznak egy öreg magyar váradi Bibliáért<sup>1</sup>. 1711-ben Felföldy Borbála a helmecei eklésiára hagyta a helmecei hegyen lévő szőlőjét<sup>2</sup>. 1783-ban Korláth István és felesége, Gyöngyösi Borbála birtokának Oroszkomoróc felőli részéből egy három vékás földdarabot adományozott az egyháznak<sup>3</sup>. 1799-ben pedig Korláth Zsigmond és Kozma András egy a láz felőli út mentén fekvő szilvás földdarabot ajándékoztak az egyháznak, melyről az említett év június 17-én keltezett dokumentuma tanúskodik<sup>4</sup>.

A református iskolák és tanítók Magyarországon hátrányos helyzetből indultak, ugyanis létalapjuk bizonytalanabb volt a katolikus szerzetesi iskolákkal szemben. Meg kellett birkózniuk a hitéleti, gazdasági, társadalmi, és a személyes jellegű ellenhatásokkal. A XVI-XVII. században kellett kialakítaniuk a működés formáit, tartalmi céljaikat, nevelőmunkájuk tartalmát. Korláthelmeceknél már a reformáció itteni bevezetésétől fogva van iskolája, már 1618-ból vannak adatok a mester és rektor díjazásáról. Egy 1619-es iratban olvasható:

*„Amennyi szekér fát hoznak a prédikátornak [...], abból hat [...] [...] a mesternek. Minden külön kenyeres, mind jobbágy, zsellér fél esetért búzát ad a mesternek. A patrónusok egy csetertet. Bort minden szőlős ember egy pintet. Mikor a makknak termése vagyon, a papnak, mesternek a patrónusok egy- egy verő disznót adnak. Halott temetéstől semmi. Kereszteléstől egy tyúk, egy kenyér.”<sup>5</sup>*

1795-ben Patay József volt az iskola tanítója, korábbról nem maradtak fenn a tanítók nevei<sup>6</sup>.

Az első teljes körű magyarországi népszámlálást II. József rendeletére, 1784 és 1787 között hajtották végre. A népszámlálás során összeírták a községek, házak és háztartások

---

<sup>1</sup> Adalékok a tiszáninneri ev. ref. egyházkerület történetéhez. – 7. old.

<sup>2</sup> Nyugta a szőlőről való adománylevél átvételéről // A Korláthelmecei Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.

<sup>3</sup> Korláth István és neje Gyöngyösi Borbála adománylevele egy darab földről // A Korláthelmecei Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.

<sup>4</sup> Korláth Zsigmond és Kozma András adománylevele // A Korláthelmecei Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.

<sup>5</sup> Dienes Dénes: Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső Magyarországon 1596-1672. - Acta Patakina 4. 2000. - 94. old.

<sup>6</sup> Fodor Gusztáv. Református múltunk kezesség I. Adattár kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016. - Tiszaszentimre: Narancsik Imre Kutatói Műhely, 2016. - 62. old.

számát, megállapították a jogi és tényleges népesség nagyságát, annak vallási, nemi megoszlását stb. Ennek alapján Korláthelmeceken ebben az időszakban 56 ház volt és 60 család, ebből a 60-ból 59 volt keresztény. A jogi népesség száma 337 fő volt, ketten azonban távol voltak, így a tényleges népesség 335 főben állapítható meg. A férfiak száma 173, akikből 60 volt házas. A családok nagysága átlagban 5,6 fő, a családonkénti házas férfiak száma 1, a zsellérek, parasztok aránya 0,6. A házankénti családok száma 1,1, tehát előfordult, hogy két család élt egy házban<sup>1</sup>.

Korláthelmecek szóróványa volt a XVI. századtól Nagyláz, a XVII. században Dubróka, 1786-ban pedig a Szerednyei református gyülekezet tagjai is Korláthelmecekre filiatáltak magukat. További szóróványai a korszakban: Ignéc és Csertész<sup>2</sup>.

Az 1772-es Mária Terézia Úrbéri Tabellákból kiderül, hogy a helységnek sosem volt úrbárium, <sup>3</sup> hanem régi szokás szerint Úrdolgoztak többnyire gyalog, néha marhával<sup>4</sup>.

A település haszonvételeiről is található információ az említett tabellákban: „*Marha itatásra való vize bőséges. Mind tüzi, mind Épületnek való fája közel bőven vagyon. Mind az ide való, mind a szomszéd helységbéli Szőlőknek kapálásából pénzhetnek az idevalók. Ollykor aratásra, és cséplésre Tiszántúl átjárnak. Az Uraság Erdeiben a Mak terem, mind eddig minden fizetés nélkül, és Dézsma nélkül makoltaták a Sertéseket. Királyi Dézsma Szokásban nintsen. Veteményes, és Gyümölcsös Kertjek, mellyeknek valami kevés Szükségekre vagyon. Kender aztató Vizek, úgy Vizi Malmok is, mind a Helységben, mind Szomszéd helységben is vagynak.*”<sup>5</sup> Az is kiderül azonban, hogy mindezek ellenére a település földje igen sovány, gyakori trágyázással is alig termi meg a gabonát, rétjeit csaknem évente rontja az árvíz, ezért a füve kákás, iszapos, alkalmatlan a marha hízolására.

A lakosok a termésből se kilencedet se tizedet nem adták a földes uruknak, és királyi dézsmát sem szolgáltatottak be.

A faluban 6 puszta telek volt ekkortájt. Ugyancsak az úrbéri tabellákban olvasható, hogy: „*A ki leg jobb Gazdának tartatik 10. középszerű 6. á leg tsekélyebb 1. Posonyi Mérőt á két Mezőre el vethet. Rétye pediglen kinek 4. kinek 2. kinek egy Kaszásra vagyon. Sarjút azonban soha sem kaszálhatnak.*”<sup>6</sup>

<sup>1</sup> II. József népességszámlálásának községi adatai. (Szerk.: Dányi Dezső). - Budapest: 1996. - 53 – 55. old.

<sup>2</sup> Fodor Gusztáv. Református múltunk kezesség I. Adattár kárpátaljai református gyülekezet-történeti kutatásokhoz 1523–2016. - Tiszaszentimre: Narancsik Imre Kutatói Műhely, 2016. - 61. old.

<sup>3</sup> Olyan irat, amelyben a feudális földesúr rögzítette jobbágynak kötelezettségeit

<sup>4</sup> Napi munka, melyet a jobbágynak földesurának javára gyalog vagy szekérral végezni köteles volt

<sup>5</sup> Mária Terézia úrbéri tabellák. Helmecek helységnek úrbárium. - 33. old.

<sup>6</sup> Uo.: 35. old.

Vályi András földrajztudós a XVIII. század végén így írt a faluról: „*Magyar falu Ungvár Várm. földes Urai több Urak, lakosai katolikusok, és reformátusok, fekszik Ungvárhoz más fél mértföldnyire, Kis Rátnak filiája, határja jó, réttye elég, fája, legelője elég van.*”<sup>1</sup>

Összegzésként elmondható, hogy a település képe a kutatott évszázadok során nagyon sokat változott, a Korláth család egyre jobban elszegényedett, elvesztette befolyását a településen, s a XVII. században birtokai eladogatások és elzálogosítások útján különböző nemesek kezébe kerültek. A források alapján megállapíthatjuk azt is, hogy a közösség életében mindig fontos szerepet játszott az egyház, ez azzal bizonyítható, hogy a nemesek közül többen is az egyháznak adományozták birtokaik egy részét.

Összességében kielégítő képet kaptunk a község újkori történelméről, természetesen azonban még mindig vannak megválaszolatlan kérdések, melyek további kutatásokat igényelnek.

### FORRÁS- ÉS IRODALOM:

1. A templom alapkövének letételéről // A Korláthelmeci Református Egyház irattára. – 1799, 2. old.
2. Adalékok a tiszáninneri ev. ref. egyházkerület történetéhez. – 9. old.
3. Bihari múzeum évkönyve 15-16. (Szerk.: Sándor Mária). – Berettyóújfalu, 2011. – 256. old.
4. Dienes Dénes: Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső Magyarországon 1596-1672. - Acta Patakina 4. 2000. - 322. old.
5. Dr. Czobor Alfréd. A Helmecziek nemzetsége a középkorban és annak Korláth-ága. – Budapest: Franklin társulat, 1935. - 50. old.
6. Fodor Gusztáv. Református múltunk kezesség I. Adattár kárpátjai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016. - Tiszaszentimre: Narancsik Imre Kutatói Műhely, 2016. - 863. old.
7. Haraszty Károly. Az ungi református egyházmegye adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez. – Budapest: 1991. - 479. old.
8. Ignotus Aprille szerződése a templom építéséről // Korláthelmeci Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.
9. II. József népességszámlálásának községi adatai. (Szerk.: Dányi Dezső). - Budapest: 1996. - 126. old.

---

<sup>1</sup> Vályi András. Magyar országnak leírása. II kötet. – Buda, 1799. - 159 old.

10. Korláth István és neje Gyöngyössi Borbála adománylevele egy darab földről // Korláthelmeci Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.
11. Korláth Zsigmond és Kozma András adománylevele // A Korláthelmeci Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.
12. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond – 4, op. 15, ügy. sz. 68, 7. old.
13. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond – 4, op. 2, ügy. sz. 123, 2. old.
14. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond – 4, op. 2, ügy. sz. 580, 2. old.
15. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, fond– 4, op. 2, ügy. sz. 566, 1. old.
16. Maksay Ferenc. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. Kötet. – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványai, 1990. - 1114. old.
17. Mária Terézia úrbéri tabellák. Helmec helységnek urbárioma. - 43. old.
18. Nyugta a szőlőről való adománylevél átvételéről // Korláthelmeci Református Egyház irattára. – 1799, 1. old.
19. Vályi András. Magyar országnak leírása. II kötet. – Buda, 1799. - 159 old.
20. Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI-XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. – Intermix Kiadó, 2016. - 292. old.

**DORGAY ZSÓFIA**

Ungvári Nemzeti Egyetem

Ukrán-Magyar Oktatási Tudományos Intézet

Magyar történelem és európai integráció tanszék

IV.évfolyam

**A málenkij robot a visszaemlékezésekben: a kollektív emlékezet megnyilvánulásai  
Szürtén és környékén**

**ANNOTATION**

As a result: in response, feelings of perturbation are due to injustice, the experience of tragic dooms. Most people consider it important to transfer memory of the past. On the one hand, there is collective anger, which is an emotional reaction, on the other hand, collective ignorance, which characterizes inaccurate, incomplete knowledge of events.

In the history of the individual and the village played a large role in finding poverty, hard work, and at the end of the First World War as a result of peace treaties, life as a minor citizen. Following the second era of the existence of minorities after the Czech period, they again become unprotected, become abandoned.

The 'malenkiy robot' itself was a manifestation of violence and intimidation. The reason for the deportation was cleansing on the basis of discrimination of nationality.

*Keywords: malen'kiy robot, Stalinism, genocide, oral history, collective memory,.*

**АНОТАЦІЯ**

Результат аналізу опитувань: у відповідях відчувається обурення через несправедливість, переживання трагічних долей. Більшість людей вважають важливим передавати пам'ять про минуле. З одного боку виникає колективний гнів, який є емоційною реакцією, з іншого боку, колективне невігластво, що характеризує неточні, неповні знання про події.

У історії особистості та села велику роль зіграло знаходження в злиднях населення, його важка робота, та наприкінці Першої світової війни в результаті мирних договорів, життя їх набрало статусу другорядного громадянина. Послідувала друга ера існування меншин після чеської ери, вони знову стають незахищеними, стають залишеними на призволяще.

Власне «маленький робот» був проявом насильства та залякування. Причиною депортації стала так звана чистка, на основі дискримінації національності.

*Ключові слова: маленький робот, сталінізм, геноцид, усна історія, колективна пам'ять.*

A társadalmi hovatartozás tudata, amit “kollektív identitásnak” nevezünk, a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik. A kollektív emlékezet egyik legfőbb funkciója tehát az nemzeti önazonosság kialakítása. Az identitástudat vizsgálható abban, hogyan viszonyul egy mai generáció az elődeiket ért sérelmekhez, érintik-e a magyarságtudatukat a történelmi tragédiák. Kárpátalja lakosságának sorsát meghatározó esemény volt a malenykij robot.

Kollektív kulturális emlékezet a kisebb társadalmi csoportok emlékezete, amely lehet vallási, lokális, politikai, nemzeti. Az emlékezet első hallásra valami olyan belső dolognak tűnik, aminek központja az ember elméje. Az emlékezőképesség művészete (ars memoriae) az ókorban a retorika egyik része volt, az emlékezet erősítése a retorika tudományát szolgálta. Így tartották számon egészen a 17. század közepéig.

Ezzel szemben az emlékezés kultúrája, a kollektív emlékezet kapcsán mindig az a kérdés: „*mit nem szabad elfelejtenie egy közösségnek?*” Mi lenne a társadalommal ezen emlékképek nélkül? Ráadásul a kollektív emlékezet sokszor olyasvalamit is takar, amit a kollektívum tagja egyáltalán nem élhetett át, hiszen még születése előtt történt. Emlékezhetünk olyasmire, amit át sem éltünk? Igen, emlékezhetünk, és ezt jelen társadalma teszi lehetővé számunkra. Az egyéni emlékeket mindig nagyban befolyásolja a társadalom, amelyben élünk. Az általunk át nem élt eseményeket és dátumokat egyszerű számadatokból vagy tényekből a jelen társadalma teszi emlékké. Egészen pontosan a családban kezdődik az emlékezet kialakítása, ahogy generációk adják tovább megélt élményeiket. Ezeket rekonstruálni kell, az elbeszélések alapján tudjuk élővé tenni azokat<sup>1</sup>.

Bár mindig az egyén az, aki emlékezik, aki emlékezettel rendelkezik, az emlékezőképesség mégis valami kollektív produktum. A kollektívumok nem rendelkeznek vele, de egyértelműen befolyásolják az emlékezőképességet. Az ember – és így a társadalom is – csak arra képes emlékezni, ami a jelen keretein belül múltként rekonstruálható; az merül feledésbe, aminek nincs a jelenben vonatkoztatási kerete. Az ember a csoport és a maga

---

<sup>1</sup> Pataki Ferenc. Szociális emlékezet: A történelem szociálpszichológiája. Együttes élmény - kollektív emlékezet. Elektronikus forrás: <http://www.matud.iif.hu/03jan/pataki.html>

számára a jelenben fontos emlékeket őrzi csak meg valójában. Az ember persze egyszerre több társadalmi csoport, többféle kollektívum emlékezetének hordozója.

Az emlékezet tárgyai konkrét időhöz és térhez, konkrét csoporthoz kötődnek, a harmadik jellemzője pedig a rekonstruktivitás. Utóbbi azt jelenti, hogy az emlékezetben sohasem a múlt mint olyan őrődik meg, hanem csak az marad meg belőle, ami adott társadalmat értékesnek tart megőrizni belőle, és úgy ahogy azt átalakítja egyén és a társadalom. Ezzel egyben persze a jövőt is befolyásolja: az emlékezet nemcsak a múltat rekonstruálja, hanem egyben a jövőt is megszervezi.

A múlt felgyorsult, azaz minden olyan dolog, ami elmúlt egyre gyorsabban válik történelemmé, az emlékezet pedig egyre rövidebb ideig tartja élőként meg azt. Az emlékezetnek helyei lettek ma már, nem a fejünkben vannak, hanem tárgyasulnak, rítusok, hagyományok fonódnak köré.

Az emlékezet és történelem között az a különbség, hogy az előbbi csakis a folytonosságra helyezi hangsúlyt, a történelem éppen a változást helyezné előtérbe. A történelem mindig a nagy változásokra koncentrál, a hosszú és unalmas korszakokon könnyen átlép, szemben az emlékezettel. A történész az objektivitásra törekszik, az emlékezetben viszont mindig benne van a szubjektív elem.

Emlékezet és történelem egymásból következnek: ahol a múltat nem tartják többé emlékezetben, vagyis nem élük át, nem élük meg, ott működésbe lép a történelem. A történelem a hagyomány megszűnésével veszi kezdetét, ahol elhal a társadalmi emlékezet.

De a kollektív emlékezet még a hagyománytól is különbözik: a hagyomány és a történelem között foglal helyet, de az átmenet folyamatos, nehezen húzható határ a három között. A kollektív emlékezet pedig általában többes számot takar: nem egy egységes kollektív emlékezet van, hanem egy adott társadalmon belül is többféle az emlékezet.

A hagyomány a folytonosság fenntartása miatt jött létre, az emlékezés viszont tudatosítja azt, hogy nincs már köztünk valami. A hagyomány fogalma elrejti azt, hogy van felejtés, hogy van szakadás múlt és jelen között. Az emlékezés tudatosan próbálja áthidalni ezt a szakadékot, a hagyományba beleszületik valaki.

Az emlékezet kérdése az utóbbi időben felerősödött, amit több tényező is indokol: az elektronikus adattárolás forradalmasította bizonyos szempontból az emlékezetet; a saját, élő kulturális tradíció ellenében egyre inkább tért hódít a „kultúra utáni kultúra” amiben egy letűnt dolog az emlékezés tárgyaként él tovább.; az emlékezés szoros viszonyban van az identitással, és ily módon a hagyományteremtéssel.

A közös tapasztalatok, emlékek, az ezeket felidéző szimbólumok közös cselekvési teret alakítanak ki. A közös szabályok és értékek mellett ez teszi lehetővé, hogy egy közösség „mi”-t mondjon. Az emlékek felidézésük és megismétlésük révén élnek az emberekben. Ismételnék vagy megidéznek, ez persze két különböző dolog. Az elmúlásra emlékezés, valami elmúltra emlékezés legősibb formája a halottakra való emlékezés. Őket az emlékezéssel próbálják meg a jelenben tartani, nem engedik elfelejteni.

Assmann szerint négyféle emlékezet van:

- mimetikus emlékezet: utánzó emlékezet, így tanulunk minden cselekvést is.;
- a tárgyak emlékezet: a tárgyak az ember saját képét tükrözik, az elmúlt korokból fennmaradt tárgyak segítenek emlékezni az elmúlt korok embereire, cselekedeteire.;
- kommunikatív emlékezet: a kommunikáció révén kialakuló emlékezet; a közelmúltra vonatkozik, jellemző példája nemzedéki emlékezet. Kb. 80 évet, három-négy generációt képes átfogni, de ezen belül is a 40 év egy fordulópont, hiszen az egy bizonyos eseményt felnőttként átélők ekkortól kezdenek el kihalni, ezt követően már csak a következő nemzedék, fiaik és lányaik tudják továbbadni a szüleik történeteit. Ilyenkor beszélünk „oral history”-ről. A nyolcvanadik év után nagyjából már csak tankönyvek és történelmi művek őrzik ezek emlékét.
- kulturális emlékezet: az előző három együtt teszi ki ezt; jellemző, hogy nem a múlt ahogy volt öröklődik át, hanem a csak a jelenben fontos dolgok a múltból. Ünnepeket szervez (vallásit vagy nemzetit), hogy a múltat jelenvalóvá tegye. Ez a nem magától terjed, hanem irányította<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Jan Assman. A kulturális emlékezet.- Elektronikus hozzáférés:  
[http://www.banki.hu/~tk/segedanyagok/valaszthato/7\\_A\\_kulturalis\\_emlekezet.pdf](http://www.banki.hu/~tk/segedanyagok/valaszthato/7_A_kulturalis_emlekezet.pdf) . - 77. old.

Három feltétel szükséges ahhoz, hogy a kulturális emlékezet működhessen, hogy a tudást át lehessen adni: tárolhatóság (megformáltság), előhívhatóság (rituálék), közölhetőség (kollektív részvétel).

Emlékezet nélkül sem az egyén, sem a társas alakzat nem létezhet. Amikor valamely emberi kollektívumot megfosztanak emlékezetétől, ennek révén fosztják meg múltjától, történetétől, egyediségétől.

A "kollektív" szó ebben az esetben pusztán arra utal, hogy kisebb vagy nagyobb számosságú egyén egyazon eseményt él át, s rögzít emlékezetében. Ilyenformán "együttes élmény" részesévé válik: élményközösség kapcsolja őket össze. Maga az élmény azonban mindig a közösség tagjainak tudat- és érzésvilágában képeződik le (reprezentálódik), s közös történetük részévé válik.

Ha a társadalmi csoportokban "sok egyén éli át pszichológiai, társas és természeti jelenségek következményeit", akkor közös intellektuális és kulturális stratégiákat alakítanak ki, melyek megkönnyítik az - olykor fájdalmas - közös élmények feldolgozását.

A közös történet egyes epizódjai a csoporthoz tartozás kötelékeivé és az egyéni identitásképzés támpontjaivá válnak. Amiként az egyén is szükségét érzi annak, hogy időről-időre felidézze és megossza élettörténetének én-elbeszéléseit, s ennek révén fenntartsa és megszilárdítsa identitását, a csoport is mindegyre megeleveníti jellegzetes csoportelbeszéléseit. A megosztás révén vesszük birtokba és tesszük személyessé élményeinket – az együttes élményeket is, legyen szó a magántörténetről vagy a nemzeti historikumról. Ez olykor a kudarcok, fájdalmas tapasztalatok pszichikus feldolgozásának alkalmas módja is lehet

1.

Mint bevezetőmben említettem, a kárpátaljai magyarság sorsát meghatározó esemény volt a malenykij robot. Kutatásomban választ keresek arra, hogyan örökítődtek át a kollektív emlékezet által az elődöket ért sérelmek a mai fiatalok tudatába, megérintik-e a identitástudatukat a múlt történelmi tragédiái.

Mi is az a málenykij robot? Maga a fogalom orosz eredetű, kis munkát jelent. Ennek a kifejezésnek az ismételtetésével, vagy csak néhány perces igazoltatás ígéretével, illetve hazugságával hurcolták el a magyar és német lakosság tömegeit szovjet lágerekbe. A sorköteles férfiak összegyűjtésére vonatkozó parancs 1944. november 12-én jelent meg. Az akkor még titkos utasítás a 18 és 50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadkötelesek összeírását rendelte el Kárpátontúli Ukrajna területén. II. világháború utáni romeltakarításra való hivatkozással fegyveres katonák a nyílt utcáról gyűjtötték össze a civileket. Azt mondták nekik, hogy újra kell építeni a Latorca-hidat, csak három napra való élelmet és ruhát hozzanak magukkal.

Ezeket az embereket, listázásukat követően, november 18-án, néhány napos jóvátételi munka helyett a gyűjtőhelyre irányították. Kárpátalján, Szolyván csak gyűjtőtábor volt. Innen szállították tovább a foglyokat marhavagonokban az ország belső vidékeire, egy részük a Gulag koncentrációs táborába került.

Az elhunyt áldozatok emlékére építették fel a Szolyvai Emlékparkot az egykori tömegsírok helyén. Átadására 1994-ben került sor, a férfiak neveinek listája pedig az évek során bővült.

Témám választását indokolta hiánypótló jellege. Tudomásom szerint vidékünkön még nem készült olyan jellegű kutatás, amely a mai fiatal generáció tudására irányult volna a malenykij robottal kapcsolatban. Az eddigi gyűjtések és visszaemlékezések alanyai főleg az idősek közül kerültek ki. Új aspektusnak tartottam megvilágítani egy történelmi eseményt a generációkon átívelő emberi emlékezet síkján.

A málenykij robottal kapcsolatban nagy jelentősége van a túlélők gyermekei, unokái visszaemlékezéseinek, melyek a témához kapcsolódó iratok hiányossága miatt hatalmas értékkel bírnak. Egy-egy személyes interjú vagy kérdőív kitöltése során mélyebb tudást szerezhetünk, felszínre kerülhetnek a könyvekben nem említett, iskolai tananyagból szándékosan „kifelejtett” részletek is. S ami talán a legfontosabb, hogy ezek az emberi sorsok,

---

<sup>1</sup> Jeffrey K. Olick, Joyce Robbins. A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a "kollektív emlékezettől" a mnemonikus gyakorlat történelmi szociológiai vizsgálatáig. In: Annual Review of Sociology. - 105-140. old.

átadott tapasztalatok közelebb hozhatják a mi generációnkat a történelemhez, a szülőföldhöz való kötődéshez. Amennyire hallgatott évtizedeken át a magyarságot ért borzalmakról a sajtó, a tudomány, annyira hiteles képet adhat az oral history, a túlélők vagy áldozatok családjainak, leszármazottainak visszaemlékezése.

Munkám a szülőfalumat, az Ungvári járási Szürte községet, és a hozzá legközelebb eső településeket, Téglást és Rátot érinti. Kutatásom során két korosztályt kérdeztem meg: 14-18 év közötti középiskolásokat és 25-30 év közötti felnőtt fiatalokat/fiatal családosokat. Csoportonként 30-30 személyt. Célom az volt, hogy felmérjem a málenkij robottal kapcsolatos tájékozottságukat, s bizonyítsam azt (vagy annak ellenkezőjét), hogy a dédszüleinktől egyre távolabb eső generációk történelmi tudása, érdeklődése nagymértékben csökken. Az általam megkérdezett felnőtt fiatalok különböző iskolai végzettséggel rendelkeznek, különböző társadalmi rétegekbe tartoznak.

Magát a málenkij robot fogalmát a fiatalabb korosztályból megkérdezettek fele ismerte. Megfigyelhető, hogy tévesztik a különböző történelmi eseményeket, pl. az '56-os forradalom, az afganisztáni háború, az AVH tevékenysége is megjelenik a válaszokban. Ebből következően nem tudják településük történetéhez kapcsolni az eseményeket. Rákérdeztem kérdőívemben Kárpátalja területi hovatartozására a vizsgált időszakban, amire csupán a középiskolások 36%-a tudta a helyes választ. 46% úgy hiszi, hogy Magyarországhoz tartoztunk még, néhányan Ukrajnát vagy Csehszlovákiát nevezik meg. Érdekes, hogy többségük Sztálint illetve Oroszországot nevezi meg a parancs kiadójaként, de mégsem tudják összefüggésbe hozni a terület helyzetével.

A 25-30-as korcsoport viszont 100%-ban tisztában volt azzal, hogy a málenkij robot, milyen történelmi eseményt takar, s nem volt kérdéses számukra, hogyan kapcsolódik településükhöz. Szintén mindannyian tisztában vannak azzal, hogy a deportálásra vonatkozó parancs Sztálintól érkezett, de mégis csak a válaszadók 79%-a jelölte be a Szovjetuniót mint államhatalmat.

A felnőtt korosztály a valósághoz közeli 17-18 és 40-50 év közötti férfiakra beszél. Többségük pontos választ adott, mindössze két nagyon eltérő korosztály-megjelölés érkezett erre a kérdésre. Ám az iskolásoknak csupán a fele van tisztában az elhurcolt férfiak parancsban megjelölt életkorával. Másik részük igen nagy szórásban, 14-17 éves alsó, és 30-65 éves felső korhatárt jelöl a deportáltak korát illetően.

Megoszlik a válaszadók tudása arra vonatkozólag is, **miért pont őket** hurcolták el. Az idősebb korosztály 72%-ban fiatal férfiakat jelöl célcsoportként, a fiatalabb korosztály 35% -a

adta ugyanezt a választ, nem véve számításba a nemzetiséget, bár ez egyértelmű is lehet számukra. A fiatalabbak egyéb csoportokat is megneveztek: nőket, zsidókat, kisebbséget, stb. **A mentesülésre** való lehetőséget a fiatalok mai gondolkodás szerint állapították meg: betegek, gyengék, fogyatékkal élők, öregek, gyerekek, terhes anyák, nők. Egy válaszadó volt tisztában azzal, hogy a szláv nyelvtudás (cseh, orosz, szlovák), illetve a csehszlovák iratok válthatták ki a férfiakat a deportálás alól. Azért fektettem hangsúlyt kérdőívemben erre a kérdésre, mert az elhurcolások kimondottan az életerős, cselekvőképes, családos férfiakra irányultak. Az ő likvidálásukkal akarták visszavetni az egész közösség boldogulását, és megakadályozni a magyarság létszámának a szaporodását.

A férfiak összegyűjtése úgy zajlott a településen, hogy kihirdették a rendeletet, amit a kisbíró dobolt ki. Behívták őket a tanácsi irodába, hogy csupán igazoltatásra van szükség. Majd kiderült, hogy három napos munkáról van szó, segíteni kell a háború utáni újjáépítésben, romeltakarításban. Kihelyezett orosz katonák járták végig a házakat, felmutatták a parancsot. Ellenszegülés esetén volt, hogy lelövással fenyegették őket. A 25-30 éves korosztály válaszai konkrét eseteket tartalmaztak: volt, hogy a munkahelyről vittek el valakit, és olyan is, aki csak a tehenet engedte fel épp a kapun, és onnan állították be a sorba. Hoztak fel példát megmenekülésre: az egyik megkérdezett dédnagyapja úgy maradt itthon, hogy lefutott a kukoricásba, amikor az orosz katona otthon kereste. Mindezt még a nagyszüleik elbeszéléséből tudják.

A középiskolásokra az jellemző, hogy nem ismerik a történetét annak, **hogyan zajlott** a faluban a **férfiak összegyűjtése**. Mivel az ő családjaik már fiatalabb generációhoz tartoznak, csak találgatnak: rádióból, levélből, újságból, egymástól tudták meg, hogy három napos munkára kel menniük. Mindössze egy válaszadó írta, hogy katonák vitték el őket. Többségük szerint az elhurcoltak semmit nem vihettek magukkal, töredékük tudta csak, hogy a három napra való élelmet.

Míg a 25-30 év közöttiek 66%-a tudta, hogy Szolyván volt a kárpátaljaiak gyűjtőtáborra, addig a 14-18 évesek között ez csak 42 %. Az iskolások fennmaradó része csak a helyben, faluban történt összegyűjtésről hallott.

A 25-30-as korosztály általam megkérdezett tagjai többségben azt vallották, hogy érintették családjukat az elhurcolások. 58%-uk említi meg a dédnagyapját vagy annak testvérét. Az iskolások közül viszont a többség nem tud arról, volt-e, vagy valóban nem volt deportált férfi a felmenőik között. 30 % válaszolt mindössze igennel: dédnagyapjukat, annak testvérét, egyéb rokonaikat neveztek meg. A nemleges válaszok egy része valószínűleg arra

utal, hogy nincs tudásuk a családtörténettel kapcsolatban. A középiskolások 71%-a nyilatkozott úgy, hogy otthon a család nem beszél erről a témáról. A fennmaradó százalék igennel, vagy a nagyszülők említésével válaszolt. Ez a számadat szintén a történelmi tudat/kollektív emlékezet hanyatlását bizonyítja, ezzel szemben a fiatal felnőttek közül még 51%-nál beszédtema otthon a málenkij robot és dédszüleik tragikus sorsa.

A 25-30 évesek emlékezete még őriz családi történeteket, elbeszéléseket a deportáltak embertelen munkakörülményeiről, szenvedéseikről. Például: alig kaptak enni, esetleg kis fejadag kenyeret, moslékszerű levest, konzervdobozban főztek maguknak krumplihéjat vagy gabonát, deszkán fűtetlen helyiségben aludtak, elfagyott a lábuk, reggelente egyszerűen kivonszolták az elhunytakat az előre megásatott tömegsírokba. Ebben a kérdéskörben kevés az eltérés a két korcsoport ismereteinek mennyisége között.

Az iskolásoknak többsége úgy értékeli, hogy szükség volt munkaerőre, nyilván ezért vitték el a férfiakat. 50%-uk általánosítva, egyszerűen rossz munkakörülményekről, nehéz fizikai munkáról beszél, ami nem fedti a valóságot. A válaszadók másik fele viszont konkrétan említi az embertelen munkakörülményeket, az éhezést, a hideget. Tudják, hogy az „olcsó munkaerőt” az oroszok a „ruszki föld újjáépítésére” bányászatban, vasútépítésen, építkezésen, fakitermelésen hasznosították. Érdekes megfigyelni, hogy a történelmi tények terén kimutatható hiányosságok ellenére a lágerek életéről szóló részleteket mégis jobban ismerik.

A fiatal felnőttek 61%-ának emlékei a nagyszülőktől származnak, az iskolások csak 27%-a a emlékszik nagyszülők elbeszéléseire. Itt nagy a szakadás: egyrészt már nem élnek azok a nagyszülők, akik egyenes forrásként még saját életük történetét adták tovább, másrészt az iskolások körében növekvő érdektelenség figyelhető meg. Az elhurcolásokról a 25-30 évesek 22 % hallott a szülőktől, a kisebbeknél ez csak 12%. Míg a fiatal felnőtteknek 17 % hallott az iskolában a málenkij robotról, addig a középiskolások legnagyobb hányada, 37 %-a nevezte meg az iskolát. Furcsának tűnik ez a számadat annak tükrében, hogy tananyagban nem szerepel a téma, és alapvető információik hiányosak a periódusról. Viszont hiánypótlóak a tanárok által szervezett évenkénti megemlékezések, melyek megragadják a tanulók figyelmét, akár érzelmileg is megérintik, némi elképzelést hagyva maguk után. 20 % a templomban elhangzottakat nevezte meg mint információforrást. Az utóbbi időszakban nyilván felerősödött az egyház értékőrző szerepe, mert az első korcsoport egyáltalán nem tartja információforrásnak az egyházi alkalmakat, megemlékezéseket.

Ezzel a történelmi eseménnyel kapcsolatban a megkérdezettek haragot, dühöt, felháborodást, fájdalmat, sajnálatot, szomorúságot éreznek, de meglepő módon a fiatalok egy részét nem érinti meg, semmilyen érzést nem vált ki belőlük felmenőik sorsa.

Megkérdeztem tőlük, hogyan befolyásolta-e szerintük a málenkij robot a magyarság sorsának alakulását, mi az üzenete a mai fiatalok számára. A 14-18 év közötti korosztály megnyilvánulásai alapján elmondható, hogy a közvetlen elődök elbeszéléseinek hatása erősíti a mai középiskolások nemzettudatát:

- A málenkij robot megerősítette a magyarságot;
- A magyarságunkat nem szabad elhanyagolni, hiszen ők pont a magyarságuk miatt szenvedtek;
- Ekkor halt meg a legtöbb kárpátaljai magyar; főleg férfiak, ami a magyarság számának csökkenéséhez vezetett;
- Merjék felvállalni a magyarságukat;
- Tudnom kell, kik voltak az elődeim, milyen életet éltek, mi történt akkor; szeretném megtudni a múltamat (a kollektív tudat megjelenése);
- A mai fiatalság örülhet, hogy ilyen jó sora van, mert az elődeinknek nagyon sok nehézségen kellett átmenniük;
- A lelki károkat nem lehet kifizetni;

A 25-30 éveseket közelebbről érinti a téma, ez adódhat közvetlen felmenőikkel való kapcsolatukból (nagyszülők), a korukból, tájékozottságukból. Válaszaikban határozottabb identitástudat jelenik meg, jobban rálátunk az események miéértjére:

- Lesújtotta, megtizedelte a magyarságot;
- A magyarság legnagyobb tragédiája, a magyarság elpusztítása;
- Népiirtás, a népszaporulat jelentős csökkenése;
- Rengeteg kárpátaljai magyar férfi halála; az elpusztított magyar fiatal férfiak családjai gyarapodtak volna, gyermekek születtek volna, bővült volna ez az elszakított nemzetest;
- Nagy csapás, fájó seb, örök pecsét;
- Szétszakította, de egyben összekovácsolta a magyarságot a szenvedés;

Összegzésképpen elmondható, hogy a válaszokban érezhető az igazságtalanság miatt érzett felháborodás, a tragikus sorsok átélése. Továbbá a szülőföldön megmaradás, az emberség fontossága, az összetartozás és „otthonlét” érzése is. Legtöbben fontosnak tartják továbbadni a múlt emlékezetét.

Egymás mellett jelenik meg egy részről kollektív harag, ami az érzelmi reakciókat illeti, másrészt a kollektív tudatlanság, ami az események pontatlan, hiányos ismeretét jellemzi, ez főleg a z iskolás korcsoportnál.

Az egyén és a falu történetében bőven szerepet játszott a nélkülözés, a kemény paraszti munka, és az I. világháborút lezáró békeszerződések eredményeképp az adott ország másodrendű polgáraként való lét. A Szovjetunió megjelenésével új hatalmi rendszerben találták magukat a Kárpátalján élő magyarok. A kisebbségi lét második korszaka következett be a cseh éra után, újra hátrányos helyzetbe kerültek, kiszolgáltatottá váltak az emberek.

Az erőszak és a **megfélemlítés** megnyilvánulása volt maga a malenykij robot *is*. A deportálások oka a nemzetiségi megkülönböztetés alapján történő tisztogatás volt.

#### FORRÁS- ÉS IRODALOM:

1. Jan Assman. A kulturális emlékezet. Elektronikus hozzáférés: [http://www.banki.hu/~tkt/segedanyagok/valaszthato/7\\_A\\_kulturalis\\_emlekezet.pdf](http://www.banki.hu/~tkt/segedanyagok/valaszthato/7_A_kulturalis_emlekezet.pdf) - 324 old.
2. Jeffrey K. Olick, Joyce Robbins. A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a "kollektív emlékezettől" a mnemonikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig. In: Annual Review of Sociology. 1998. - 140 old.
3. Pataki Ferenc. Szociális emlékezet: A történelem szociálpszichológiája. Együttes élmény - kollektív emlékezet. Elektronikus forrás: <http://www.matud.iif.hu/03jan/pataki.html>. Magyar Tudomány, 2003/12.

**Marosán Kamilla**

Ungvári Nemzeti Egyetem

Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet

Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

IV.évfolyam

**Tudományos vezető:** Turjanica Inna

## **KÁRPÁTALJA OKTATÁSPOLITIKÁJA 1950 ÉS 1953 KÖZÖTT A SAJTÓ ANYAGOK ALAPJÁN**

### **ANNOTATION**

I was searching for the Transcarpathian education policy between 1950 and 1953. At the article I discussed the following issues: the situation of education in the Transcarpathian region after the change of government, I studied the student organizations and the quality of the education in the Soviet Union after the Hungarian newspaper “Kárpáti Igaz Szó”. The majority of these articles was written about the actual education.

*Keywords: education, communism, religion, Soviet Union, libraries, museums.*

### **АНОТАЦІЯ**

Я здійснила наукове дослідження про освітню політику в Закарпатській області за період 1950-1953 рр. У статті досліджено наступні питання: освіта на Закарпатті після зміни політичної влади, проаналізовано молодіжні організації, а також стан освіти у Радянському Союзі на основі угорсько-мовної преси “Kárpáti Igaz Szó” – статті яких в більшості займалися з освітою.

*Ключові слова: освіта, комунізм, релігія, Радянський Союз, бібліотеки, музеї.*

A háborút követő első békés évtized, az ötvenes évek és azon belül is a sztálinizmus utolsó három éve megmutatta az átlagpolgárok számára, hogy a szovjet rendszer berendezkedése vidékünkön hosszabb távra szól, mint sokan remélték, így a lakosság részéről elkezdődött egy kényszerű alkalmazkodási folyamat. A rendszer, hogy az újonnan szerzett polgárai jó szovjet hazafiak legyenek, az ötvenes évek elején ugyancsak jelentős lépéseket tett annak érdekében, hogy az oktatási életet megreformálja, fejlessze. Ehhez természetesen hozzátartozott a fiatalok szovjet szellemben történő nevelése, a tanárok továbbképzése, új iskolák megnyitása, a felsőoktatás fejlesztése egyaránt.

**Munkám célja:** az adott időszak tanulmányozása a rendelkezésünkre álló sajtóanyag és szakirodalom-bázis alapján.

Kutatásaimat és az anyaggyűjtést a Kárpátaljai Területi Könyvtár Idegen Nyelvű Dokumentumok Osztályán végeztem. Munkám során felhasználtam a KISZÓ 1950-1953-as számait, melyben az oktatásügyi és kulturális intézményekkel kapcsolatos cikkeket tekintettem át.

1950 és 1953 között jelentős fellendülés figyelhető meg az oktatási, gazdasági, politikai és kulturális életben. Egyre több iskola és felsőoktatási intézmény jelenik meg Szovjetunió-szerte és így Kárpátalján is. Az Ungvári Állami Egyetem is új karokat indítottak (kísérleti-fizika tanszék, fizika-vegyi kar), ezzel is biztosítva az értelmiségiek számának növelését és szaktudásának minőségét. Az 1950–1952-es tanévben a magyar tannyelvű iskolák között, már több a hétosztályos, mint az elemi.<sup>1</sup>

Az első nemzetiségi középiskolák – négy magyar és egy moldován – az 1953–1954-es tanévben kezdték meg működésüket Kárpátalján, majd folyamatosan növekedett a magyar tannyelvű iskolák száma.<sup>2</sup> Magyar nyelvből és irodalomból az első igazi tanterv 1951 és 1952 folyamán készült el. Mivel nem volt egységes tanterv, ezért sok bonyodalom adódott az évvizsgákkor. Kiderült ugyanis, hogy minden járásban más-más volt a tananyag. A tételeket azonban területi szinten állították össze és adták ki az iskoláknak. A tanulókat szünidőben hívták be az iskolákba, hogy tanulják meg a tételeket<sup>3</sup>.

	<b>1949/1950</b>	<b>1950/1952</b>	<b>1953/1954</b>
<b>Elemi</b>	<b>53</b>	<b>46</b>	<b>35</b>
<b>Általános</b>	<b>48</b>	<b>55</b>	<b>59</b>
<b>Összesen</b>	<b>101</b>	<b>101</b>	<b>94</b>

*1.táblázat. A magyar tannyelvű iskolák száma 1949 és 1954 között*

Kárpátalján az oktatás minősége évenként változó volt. Nagy figyelmet fordítottak a tanárok képzésére, mivel a háborút követő években nem volt elegendő oktató az iskolákban. Tanítóképző főiskolát hoztak létre először Beregszászban, Huszton majd Munkácson (utóbbi ma is működik) és Ungváron is. Az iskola teljesítménye sokban függött a tanárok szakképzettségétől, neveltetésüktől. Magyar anyanyelvű tanárokat az adott időszakban alig alkalmaztak, nekik rótták ugyanis fel, hogy a tanulók nem rendelkeznek a hetedik osztály

<sup>1</sup> Orosz Ildikó. A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiség kialakulásának első évtizedeiben (1989-1999). – Ungvár: PoliPrint, 2005. – 100. o.

<sup>2</sup> Gabóda Béla. Magyar Pedagógia. // MTA. – 2001. – 6. o.

<sup>3</sup> Gabóda Béla. Magyar Pedagógia. // MTA. – 2001. – 11. o.

befejezése után megfelelő orosz és ukrán nyelvtudással. A pedagógusok sokat veszítettek tekintélyükből ezáltal. Az ötvenes évek elején a kötelező államkölcsonöket szintén a tanároknak kellett begyűjteni, a szovjet rendszer, a kolhozisták melletti is agitálniuk kellett, emelett pedig a tanárok voltak az ateizmus élharcosai is. Nekik kellett ellenőrizni, hogy hányan és kik járnak templomba, valamint a gyerekeket a szovjet rendszer, az állampárt iránti szeretetre kellett nevelniük.

A tanárok munkáját természetesen ellenőrizni is kellett, ennek érdekében az oktatási minisztérium gyakran küldött ki tanfelügyelőket az iskolákba, akik ellenőrizték a tanárok felkészültségét és a tanulók tudását. Vallási ünnepekkor járták a leggyakrabban az oktatási intézményeket és kérdezgették a gyerekeket, hogy mik ezeknek az ünnepeknek a jelentősége és hogyan szokták őket ünnepelni. Az ilyen kérdésekre a tanárok általában előre felkészítették a diákokat, nehogy elszólják magukat arról, hogy odahaza esetleg megemlékeznek valamely egyházi ünnepről.

1952 eleje	1952 vége
4395	2565
<i>Kivándoroltak száma</i>	1830

3. táblázat. Tanárok számának változása 1952 folyamán

Egy **1952-es** miniszteri rendelet szerint a háború utáni években **4395** tanítót és tanárt irányítottak a keleti területekről Kárpátaljára, az 1951–1952. tanév végére azonban közülük csak **2565-en** maradtak meg állásukban. Az 1950–1951-es tanév során például a rahói járásból **135-en**, a beregszászi járásból pedig **31-en** „különböző okok miatt felmondták állásukat.”<sup>1</sup>

Az iskolák oktatásában és a tanárok nevelésében erős sztálinizmus figyelhető meg. A gyerekeket kiskorúktól kezdve arra nevelték a tanárok, hogy tiszteljék és szeressék hazájukat, valamint hálásak legyenek a „nagy Szovjetuniónak” és Sztálinnak az oktatási lehetőségekért és támogatásokért. Az oktatók legfontosabb feladata az volt, hogy becsületes és hazaszerető kommunista munkaszerető polgárokat neveljenek, akik építik a Szovjetunió rendszerét. Valamint elhittették az ifjúsággal, hogy a Szovjetunióban sokkal jobb lehetőségek várnak

<sup>1</sup> Fedinec Csilla. Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből. –Bp.: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. – 59. o.

rájuk, mint például Nyugaton. Sajnos ezeknek az eszméknek a hatásait Ukrajnában a mai napokban is észlelhetjük. Erről árulkodik a *Kárpáti Igaz Szó 1950. szeptember 2.-i* száma is:

„-*Ki a legjobb barátotok és tanítótok, gyermekek? – kérdi Jevdokia Petrovna.*

-*Sztálin! – hallatszik innenn is, onnan is a válasz.*

-*Igen, kislányok, Sztálin. Ő ajándékozta nektek a boldog, gondtalan gyermekkort és ő azt akarja, hogy illedelmesek és jólneveltek legyetek. Azt akarja, hogy csak jelesre és kitűnőre tanuljatok.*”<sup>1</sup>

Véleményem szerint ez ez a szemléletmód-tanítás nagyban befolyásolta a gyerekek mentalitását és későbbi személyiségének alakulását. Erről tanúskodik a következő cikk részlet is.

Misinveca Olga Ivanovna tanárnő a következőképpen szólt a 8. osztályos diákokhoz:

„-*A mai napon megkezdjük Hazánk történetének részletes tanulását – fordul a tanulók felé.*

-*Tanulni és tanulni, ahogy Lenin Vladimir Iljics hagyta meg – erre gondol mindenki.*

-*Ma ki kell használni minden percet, hogy holnap mindenirányban felkészülve léphessünk be az új élet közvetlen alkotóinak soraiba.*” *Az iskola jól előkészült munkájához. A tanítás még csak most kezdődött, de máris folyik a jól összehangolt, alaposan átgondolt tanítási munka.*”<sup>2</sup>

1946-tól komoly kulturális és oktatási fejlődés figyelhető meg Kárpátalján. Sorra nyílnak az iskolák, felsőoktatási intézmények, könyvtárak, múzeumok. Számos iskola és oktatási intézmény nyílik a felnőttek képzésére is. 1951-ben új mezőgazdasági iskolákat nyitnak meg Kárpátalja-szerte kolhozelnökök képzésére. Az 1951-es évben 118 mezőgazdasági középiskolát hoztak létre. 1951 folyamán a Nagyszőlősi járásban is több iskola nyílt, többek között: Veliki Komjati (Magyarkomját), Velika Kopány (Nagykopány), Novoszilzsk (Sósfalu), Hizsa és Bratovo (Batár) községekben. Az új iskolák lehetővé tették 400 tanuló beiskolázását<sup>3</sup>. Ukrajna 144 főiskoláján 250.000 hallgató kezdte meg tanulmányait 1953. szeptember 1-től<sup>4</sup>.

1950 és 1953 között fellendült a kulturális élet Szovjetunió-szerte, így Kárpátalján is. Sorra nyíltak meg a könyvtárak. A legtöbb falu klubjában nyitottak könyvtárat, ahol az orosz könyvek mellett rengeteg magyar nyelvű könyv is helyet kapott. A lakosságnak így

---

<sup>1</sup> Szidorják M. Az élet virágai. // Kárpáti Igaz Szó, 30. évfolyam, 74. szám. – 1950. szeptember 2. – 3. o.

<sup>2</sup> Szidorják M. A 3. számú iskolában. // Kárpáti Igaz Szó 30. évfolyam, 174. szám – 1950. szeptember 2. – 3. o.

<sup>3</sup> Demcsenko O. Új iskolák a szevljusi körzetben. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 185. szám – 1951. augusztus 8. – 3. o.

<sup>4</sup> Ratau. Ukrajna 275.000 főiskolai hallgatója megkezdte a tanulást. // Kárpáti Igaz Szó 34. évfolyam, 208. szám – 1953. szeptember 3. – 1. o.

lehetősége nyílt arra, hogy megismerkedjen az irodalom nagy klasszikusaival, illetve kiemelkedő szerzők és költők műveivel. A könyvtárak gyakran bővültek új könyvsorozatokkal. Meg kell persze jegyezni, hogy a magyar nyelvű könyvek közül sokat megsemmisítettek, ha az nem felelt meg a kommunista ideológia elvárásainak.

Például csak a Kárpátaljai Területi Könyvtár **1952-ben 20 ezer** kötettel bővült. 1946–1952 között 17-szeresére növekedett az itt elérhető könyvek száma. Minden községnek volt saját könyvtára, így csak a falusi könyvtárak száma **500** körül volt Kárpátalján, amelyek együttesen egy millió kötettel rendelkeztek. Ezek döntő többségét orosz nyelvű szép- és szakirodalmi kötetek, illetve agro- és zootechnológiai munkák tették ki.<sup>1</sup> A kárpátontúli területi könyv- és újságkiadó magyar nyelven és következő politikai és szépirodalmi műveket adtak ki 1950-ben: *“Joszif Visszárionovics Sztálin: Rövid életrajz; V. Nyekraszov: Sztálingrád lövészarkaiban; Árkádij Gájdár: Tyimur és csapata; O. Honcsár: Szászlóvívők; Ljev Kasszily: Drága kis pajtársaim; Iván Franko: Elbeszélések, Korall L. M.: Tanuljunk ukránul, gyakorlati nyelvkönyv”*<sup>2</sup>. A könyvek ára 3 rubeltől 9 rubelig mozgott.

Fellendült a tudományos élet is, az egyetemi tanulmányok mellett lehetőség nyílt tanulmányi utakban való részvételre. 1951-ben tanulmányi utat szerveztek Ukrajnában **75 tanító** számára. A tanulmányút résztvevői meglátogatták Kijevet, Harkovot és a köztársaság más városait. Ipari üzemekkel, színházakkal, múzeumokkal, képtárakkal ismerkedtek, valamint meglátogattak számos élenjáró gyermekintézményt, találkoztak érdemes tanítókkal, írókkal.<sup>3</sup> A fiatal történészek számára számos régészeti gyakorlatot szerveztek, valamint több ásatás indult ekkor. 1953 októberében a lebergi archeológusok Podóliában vezettek régészeti ásatást. Az expedíciót **Zaharuk J. N.**, a történelemtudományok doktorjelöltje vezette. *„A Ternopoli területen Kosilovci községben végzett ásatásoknál az úgynevezett tripoli kultúra időszakából ősrégi földművelési település lakhelyeinek maradványaira bukkant. Az egyik ilyen lakhelyen egy megégett emberi koponyát találtak. Ez alapot ad annak a feltételezésére, hogy Podolja tripoli törzseinél szokásban volt a holtak elhamvasztása.”*<sup>4</sup>

A Kárpáti Igaz Szó cikkei széles rálátást mutatnak az akkori kor politikájába, oktatásába. Bár a folyóirat nem mindig tükrözi az igazságot mivel a cikkek többsége túl idealizált, mégis

---

<sup>1</sup> Fedinec Csilla és Szoták Szilvia. Közösség és identitás a Kárpát-medencében. – Bp. : Balassi Intézet, 2014. – 215. o.

<sup>2</sup> Új könyvek. // Kárpáti Igaz Szó 30. évfolyam, 70. szám – 1950. április 8. – 3. o.

<sup>3</sup> Baharjev B. Ukrajnai tanulmányút. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 161. szám – 1951. július 11. – 3. o.

<sup>4</sup> Ratau. A lvovi archeológusok értékes leletei. // Kárpáti Igaz Szó 34. évfolyam, 238. szám – 1953. október 8. – 1. o.

betekintést nyerhetünk az akkori kor mentalitásába és követelményeibe. Sztálin halála után a kommunista diktatúra még hosszú évekig nem enyhült, melynek hatását a lakosság szemléletére még a mai napig is tapasztalhatjuk. Megfigyeltük a sajtóban megjelenő cikkek alapján, hogy 1950-től 1953-ig hány iskola és felsőoktatási intézmény nyílt Kárpátalján. A vizsgált évek alapján nagyfokú fejlődés, fellendülés figyelhető meg az oktatási intézmények és a kulturális élet terén. Nagy figyelmet fordítottak a pedagógusok képzésére is, mivel nagy szerepet játszottak az ifjúság kommunista nevelésében. Fő feladatuk az volt, hogy propagálják a Szovjetunió dicső múltját és növeljék a tanulók haza iránti szeretetét.

#### **FORRÁS- ÉS IRODALOM:**

1. Baharjev B. Ukrajnai tanulmányút. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 161. szám – 1951. július 11. – 3. o.
2. Demcsenko O. Új iskolák a szevljusi körzetben . // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 185. szám – 1951. augusztus 8. – 3. o.
3. Fedinec Csilla. Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből. –Bp.: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. – 128 o.
4. Fedinec Csilla és Szoták Szilvia. Közösség és identitás a Kárpát-medencében. – Bp. : Balassi Intézet, 2014. – 494 o.
5. Gabóda Béla. Magyar Pedagógia. // MTA. – 2001. – 134 o.
6. Orosz Ildikó. A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedeiben (1989-1999). – Ungvár: PoliPrint, 2005. – 424 o.
7. Ratau. Ukrajna 275.000 főiskolai hallgatója megkezdte a tanulást. // Kárpáti Igaz Szó 34. évfolyam, 208. szám – 1953. szeptember 3. – 1. o.
8. Ratau. A lvovi archeológusok értékes leletei. // Kárpáti Igaz Szó 34. évfolyam, 238. szám – 1953. október 8. – 1. o.
9. Szidorják M. Az élet virágai. // Kárpáti Igaz Szó, 30. évfolyam, 74. szám. – 1950. szeptember 2. – 3. o.
10. Szidorják M. A 3. számú iskolában. // Kárpáti Igaz Szó 30. évfolyam, 174. szám – 1950. szeptember 2. – 3. o.
11. Új könyvek. // Kárpáti Igaz Szó 30. évfolyam , 70. szám – 1950. április 8. – 3. o.

**Pataki István**

Ungvári Nemzeti Egyetem

Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet

Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

V. évfolyam

**A Feketepataki Református Egyházközség bemutatása a presbiteri jegyzőkönyv alapján  
1935 és 1938 között**

**Betekintés Feketepatak lakosságának életébe a csehszlovák korszak idején egyházi  
jegyzőkönyv segítségével (1935-1938)**

**ANNOTATION**

Feketepatak is located in Nagyszőlős (in ukrainian Vynogradiv) district. The first written mention of the village dates back to 1260, the population was Hungarian from the first minute. Feketepatak was an integral part of Hungary, but after Treaty of Trianon the village became part of Czechoslovakia. In this article, I try to present the life of the Feketepatak in the Czechoslovak era between 1935 and 1938. My main historical source is the Presbyterian Report of the Reformed Church of Feketepatak.

*Keywords:* Feketepatak, Czechoslovak era, historical source, Presbyterian Report, Reformed Church

**АНОТАЦІЯ**

Чорний Потік розташований у Виноградівському районі. Перша письмова згадка про село сягає 1260 р., населення якого було угорським з першої хвилини. До 1920 року це поселення стало невід'ємною частиною Угорщини, але після Тріанонського мирного договору став частиною Чехословаччини. У цій статті я досліджую життя поселення в чехословацький період між 1935 і 1938 роками. Моє основне джерело Пресвітеріанський Протокол Реформатської Церкви с. Чорний Потік.

*Ключові слова:* Чорний Потік, чехословацький період, історичне джерело, пресвітеріанський протокол, реформатська церква

Munkámban Feketepatak mindennapjainak történéseibe szeretnék betekintést nyújtani. A tanulmány középpontjában a lakosság és azok kisebb-nagyobb problémái állnak a település református egyházának presbiteri jegyzőkönyve alapján. A legfőbb célom, hogy feltárjam, milyen lehetett egy színmagyar református település lakosainak élete a csehszlovák korszakban. Fontos megjegyezni, hogy mindössze egy szeletet szeretnék bemutatni Feketepatak történéseiből. A jegyzőkönyv nagy része olvashatatlan, azonban egy rövid periódus jól olvasható, ami kiváló alap volt a kutatás megszületéséhez. A jegyzőkönyvet a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára őrzi, itt sikerült hozzájutnom.

1935. november 17-én a Feketepataki Református Egyházközségben presbiteri gyűlést tartott Szabó Elemér lelkipásztor elnökletével. A jegyzőkönyvet Lelkes Géza tanító vezette. Jelen volt még Csató József gondnok, Sárközi Gáspár, Fazekas Béla, Fenyvesi Gábor, Homoki Gábor, Jana Gábor, Jana Ferenc, Kádár József, Szabó Árpád, Tihor Gábor, Tihor Lajos, Vass Lajos.

Az egyik fontos tárgy volt a tanító fizetésügye. Az egyházmegyei gyűlés elrendelte a tanító fizetésének a kiegészítését, ami 1458 koronát jelentett. Ezzel kapcsolatban a presbitérium a következő határozatot hozta:

*„Az 1458 korona különbözetet részben kántordíj címén vetik ki, mely szerint minden adófizető egyháztag 10 azaz tíz koronát fizet évente kántordíj címen. Viszont a 358 koronát hozzácsatolják a gyermekes szülők tandíjához, akik az eddigi havi 1 korona helyett 1,20 koronát fognak fizetni<sup>1</sup>.”*

Emellett a lelkész a következő javadalmat kapta:

- 3258 korona készpénzt az egyház pénztárából;
- 3 hold szántóföldet (értéke 300 korona)
- lakás két szobával (értéke 600 korona)
- házanként egy csirke, összesen 120 darab (értéke 600 korona)
- a temető 1/3-a (értéke 100 korona)
- kert (értéke 50 korona)

Ezek pénzbeli értéke **4908 korona**.

Egy későbbi bejegyzés szerint viszont néhány hívő fellebbezett a kántordíj egyenlő elosztása ellen. Úgy gondolták, hogy ez nem igazságos, mivel a szegényeknek is annyit kell fizetni, mint a gazdagoknak. A presbitérium viszont kitarthatott előző határozata mellett,

<sup>1</sup> A Feketepataki Református Egyházközség presbiteri jegyzőkönyve, 1935–1941 // Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára, Beregszász

szerintük a fellebbezést pont a jómódúak adták be. Megemlítik, hogy egyébként minden egyházi járandóságot az emberek anyagi helyzetük alapján vetnek ki, ez az egyetlen kivétel.

A másik fontos megtárgyalandó ügy a lelkész költöztetése, ami 200 korona fuvardíjat vont maga után. Úgy döntöttek, hogy azokat, akik részt vettek a költöztetésben, 1936-ban felmentik a „*munkaváltságdíj*”<sup>1</sup> fizetése alól. Viszont akik nem vettek benne részt, azoknak be kell fizetni ezt a díjat az egyház pénztárába. A lelkész 200 korona értékben hajlandó volt átvenni legelőt vagy szénát.

Emellett intézkedtek a templomi karzatot tartó oszlop kijavítása érdekében, a gondnok pedig beadta lemondását. Utóbbival kapcsolatban a presbiterek megkérték a gondnokot, hogy az 1935-ös évben maradjon végig a tisztségében.

A következő gyűlés 1935. november 24-én volt, melyen jelen volt az esperes, Izsák Imre is. Ezen a napon az esperes istentisztelet keretén belül a hívek nagy száma előtt beiktatta a lelkészi hivatalába Szabó Elemér volt csepei lelkészt. Az esperes elrendelte az egyházkerületi lelkészi tanácsbíró szavazást. A presbitérium a szavazatát Kalós Bélára adta.

Egy 1935 decemberében írt bejegyzés tanúsítja, hogy az emberek igen nehezen tudtak megélni. Eszerint megbíztak két presbitert az adószedéssel, mivel vannak, akik többévi egyházi járulékkal tartoznak. A határozat szerint, ha valaki nem hajlandó fizetni, „*azoktól közigazgatási uton kénytelenek behajtani*”<sup>2</sup>. A következő presbitériumi gyűlésen is erről volt szó. A lelkész szerint a magtári kezelésben lévő készpénzből 700 koronát vegyenek el, hogy a tartozásokat letudhassák. A magtár gondnoka kérte, hogy évi 50 koronát kapjon a munkájáért három évre visszamenőleg.

Az új gondnok megválasztására 1936. január 19-én került sor titkos szavazással. A négy jelölt közül Derceni Endre került ki győztesként 24 szavazattal. Vass Lajos 23, Fenyvesi Gábor 9, legifjabb Homoki Gábor pedig 4 szavazatot kapott. A gondnok mellett új egyházfit is választani kellett. Erre a tisztségre egyhangúlag Szilvási Elemért választották meg.

1936. február 9-én magtárgondnok választására került sor. A közgyűlés közfelkiáltással egyhangúlag Orbán Mihályt választották. Emellett négy új presbiter választására is sor került. A jelöltek a következők voltak: Tihor Gusztáv, Beregi Jenő, Jana András, Jana Endre, Homoki Áron, Tihor Bálint, Szabó Árpád, ifj. Nagy Lajos, Meskó Mihály, Tihor Lajos, Fazekas János.

---

<sup>1</sup> A Feketepataki Református Egyházköztség presbiteri jegyzőkönyve, 1935–1941 // Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára, Beregszász

<sup>2</sup> A Feketepataki Református Egyházköztség presbiteri jegyzőkönyve, 1935–1941 // Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára, Beregszász

Az eredmény a következőképpen alakult:

Tihor Gusztáv 25 szavazat;

Beregi Jenő 24 szavazat;

Jana András 21 szavazat.

A negyedik helyen Jana Endre és Nagy Lajos 12-12 szavazattal végzett, így a negyedik presbiterről sorshúzással döntöttek. Eszerint Nagy Lajos lett megválasztva.

1936 áprilisában az esperes körlevelet küldött ki, amiben leírja, hogy az egyház pénzét ezen túl két ládában kell tartani. Az egyiknek a lelkésznel kell lennie, a másikkal a gondnoknál. A presbitérium úgy dönt, hogy az 500 koronánál magasabb összegeket a bankban helyezi el, az annál kisebb összegeket az egyház ládájában kezeli.

Az 1936. június 28-ai presbiteri gyűlésen a lelkész közli, hogy Lelkes Géza tanítónak októbertől be kell vonulnia katonai szolgálatra. Emiatt kéri a presbitériumot, hogy a tanító szolgálati ideje alatt gondoskodni kell új tanítóról. Emiatt a presbitérium a „Vestnik” c. lap júliusi számában a következő pályázatot írja ki:

*„A feketepataki ref. egyház presbitériuma pályázatot hirdet tanítói állásra, végleg megválasztott tanítójának katonai szolgálata idejére. Javadalom: 3258 korona készpénz. Természetben: Lakás értékelve 600 koronára, kert értékelve 50 koronára, 3 hold szántó föld értékelve 300 koronára (jelenleg 5 évre bérbe adva évi 300 koronáért), temető régi és új 1/3-a (jelenleg bérbe adva 5 évre évi 100 koronáért) értékelve 100 koronára, 120 csirke értékelve 600 koronára. Törvényes államsegély. A helyi javadalom 4908 koronára van értékelve. Kötelességei: az igazgatói teendők végzése, a kijelölt évfolyamok tanítása, lelkész akadályoztatása esetén kántori szolgálat s segédkezés a missziós munkában. Pályázhatnak okleveles vagy érettségig tett tanítók. Pályázati határidő aug. 26, választás aug. 30. Az állást október 1-én kell elfoglalni. Pályázatot ref. lelkészi Hivatal Cerniy-Potok p Sevlush címre küldendő<sup>1</sup>.”*

Fazekas Béla presbiter indítványozta, hogy mivel a falu teljesen református, a presbitérium az állami magyar iskolához kérjen református tanítónót. Az indítványt elfogadták és kéri az Országos Hivatalt, hogy szeptember 1-re biztosítsa azt. Ha tanítónő nincs, akkor református tanítót adjanak. Emellett indítványozza, hogy az orosz nyelv helyett heti 3 órában a cseh nyelvet tanítsák a református iskolában, mivel a magyar anyanyelvű

---

<sup>1</sup> A Feketepataki Református Egyházközség presbiteri jegyzőkönyve, 1935–1941 // Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára, Beregszász

gyerekeknek akár a katonaságnál vagy a hivatalokkal való érintkezés során az a hasznára válna.

A tanítói állásra a következők pályáztak: Szirmai Katalin és Molnár Magda tanítói érettségivel, Végh Gyula szintén tanítói érettségit tett, Segesváry Ferenc kitüntetéssel szerezte meg a tanítói érettségit, Székely Károly 6 év gimnáziumot végzett, Sárinsky István 8 év gimnáziumot végzett s már 3 évet dolgozott tanítóként. A presbitériumban egy személy kivételével mindenki Sárinsky Istvánra szavazott, így ő nyerte meg a pályázatot, azzal a feltétellel, hogy a nyugdíjjárulékot teljes egészében ő állja, a betegsegélyző felét pedig az egyház fizeti helyette.

1936. szeptember 24-én presbiterválasztás volt. Titkos szavazás alapján Fazekas Aladár, Nagy Lajos, Jana Endre, Tihor Gusztáv lett a presbitérium tagja.

Egy későbbi bejegyzés szerint az esperes felszólította az egyházat, hogy gondoskodjon iskolai rajzminták vásárlásáról. A presbitérium ugyan elismeri, hogy szükség van az említett eszközökre, de azok megvásárlását egyelőre elhalasztja, mivel most az iskolát új padlóval látják el.

1937. december 29-én új harangozót választott Feketepatak. Két jelentkező volt a tisztségre: Jana Béla és Szilvássy János jelenlegi harangozó. Titkos szavazás útján a presbitérium az utóbbit választotta meg. Fizetése családonként 5 liter gabona vagy kukorica, vagy pedig 4 liter búza. A presbitérium a fizetés beszedéséhez 5 literes bádogot készített.

1938 januárjában a gondnok betegsége miatt lemondott a tisztségéről. Az új gondnokot 1938. február 6-án választották közfelkiáltással. A választás Kádár Józsefre esett, aki le is tette az esküt a közgyűlés előtt.

Az 1938. március 28-ai gyűlésen szóba került a tanító nehéz anyagi helyzete. Emiatt a lelkész arra kéri a presbitériumot, hogy a nyugdíjjárulékot az egyház fizesse ki a tanító helyett. A presbitérium egyetért a lelkésszel, ezért úgy döntenek, hogy 270 koronát tiszteletdíj címen utal ki a tanítónak.

1938. április 22-én a tanító bejelenti, hogy már négy hónapja fáj a torka, az orvos pedig eltiltotta az énekléstől, így nem tudja vállalni a kántori feladatot. A presbitérium úgy dönt, hogy nem gondoskodik helyettesítésről, mivel a tanító kötelességei között ott szerepel a kántorkodás is, főleg, hogy már a nyugdíjjárulékot is az egyház fizeti helyette. Később azonban az Espresi Hivatal nyomására Jana Mihályt kinevezik kántornak, akinek 120 koronás fizetést határoznak meg. Kötelessége minden istentiszteleten vezetni az éneket.

A lelkész nincs megelégedve a gyerekek templomlátogatásával. A tanító szerint eddig is rendszeresen látogatták a templomot akár ünnepeken, akár hétköznap, és ezután is fogja őket kötelezni erre, de ez nem csak rajta múlik, hanem a szülőkön is. A tanító elmondja, hogy a gyerekek csak egyszer nem voltak, a legutóbbi hétköznapon, de akkor félnyolcra harangoztak, az iskolában a tanítás pedig már 7 órakor kezdődik. A presbitérium úgy gondolja, hogy fontos a gyerekek templomba járása, de túl korán nem mehetnek<sup>1</sup>.

Összegzésként elmondhatom, hogy Feketepatak lakosainak több problémával is szembe kellett nézni: szegénység, társadalmi ellentétek, élet egy idegen államban, a település elöljárói közötti feszültségek.

Tehát, a jegyzőkönyv bejegyzései alapján megállapítható, hogy az emberek legnagyobb problémája a rossz anyagi helyzet volt. Ez kihatott a különböző adók kifizetésére is. A lakosság egy részének hatalmas hátralékai voltak több évre visszamenőleg. Sokszor olyannyira híján voltak a pénznek, hogy természetbeni javakkal csökkentették hátralékaikat. A szegények és a gazdagok között voltak bizonyos ellentétek. Ezek különösen az adók kifizetésekor jelentkeztek, mivel a szegényebbek úgy gondolták, hogy az egyház adórendszere igazságtalan, nincs arányban az emberek anyagi helyzetével. Ez sokszor szülhetett konfliktushelyzetet.

Nagy nehézséget okozhatott, hogy hirtelen elszakították a települést az anyaországtól. Egyik napról a másikra egy idegen ország állampolgárai lettek. Ez többek között azzal is járt, hogy az ügyintézésben felváltotta a magyar nyelvet a cseh nyelv. Azonban érdekesség, hogy cseh nyelv helyett orosz nyelvet tanítottak az iskolában. Csak 15 évvel a trianoni békediktátum után kérvényezték, hogy az iskolában oktassanak cseh nyelvet, mivel így sokkal könnyebben el tudnak járni a hivatalos ügyekben.

Szintén feltűnő részlet, hogy a lelkész, a gondnok, a tanító és a presbiterek között sokszor feszült volt a helyzet, ami a fontos problémák megoldását is meggátolhatta.

Minden nehézség ellenére a település meg tudta tartani magyarságát és református hitét. A csehszlovák korszakot három impériumváltás követte még, Feketepatak ennek ellenére a mai napig megtartotta színmagyar jellegét.

#### **Forrás- és irodalomjegyzék:**

---

<sup>1</sup> A Feketepataki Református Egyházköztség presbitéri jegyzőkönyve, 1935–1941 // Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára, Beregszász

1. A Feketepataki Református Egyházközség presbiteri jegyzőkönyve, 1935–1941 // Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára, Beregszász
2. György Horváth László – Lajos Mihály. A Hömlöc lábánál. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1998 –165 old.

## NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Продан Леся Михайлівна  
Магістр, 6 курс  
Українсько-угорський  
навчально-науковий інститут

### Транскордонне співробітництво Ради Європи: досвід для України

#### Annotation

#### **Cross-border cooperation of the European Council: experiences for Ukraine**

Cross Border Cooperation (CBC) is a key element of the EU policy towards its neighbours. It supports sustainable development along the EU's external borders, helps reducing differences in living standards and addressing common challenges across these borders. CBC is designed on the principles of the EU's territorial cooperation model, but adapted to the specificities of the EU external cooperation. What characterises the CBC programmes and makes them a unique cooperation mechanism is the participating countries' strong commitment and ownership based on: balanced partnership between the participating countries on either side of a border: Member States and neighbouring countries have an equal say in the programme decisions and projects receive funding only if implemented by partners on both sides; management entrusted to a local – or national – authority in a member state, jointly selected by all countries participating in the programme;

Key words: Ukraine, Poland, Cross Border Cooperation, border, programme

Вступ України до Ради Європи, яка першою почала «займатися» прикордонним, транскордонним співробітництвом на європейському рівні, з організаційно-правової точки зору визначає необхідність адаптації у законодавче поле України базових загальноєвропейських принципів, законів, конвенцій, які стосуються транскордонного співробітництва. Із 1991 року в Україні відбувається складний процес ратифікації базових, засадничих документів Ради Європи та інших міжурядових організацій, які стосуються транскордонного співробітництва, місцевого самоврядування, регіональної політики, принципів децентралізації тощо. І це є особливо актуальним питанням і на сьогодні саме для України, адже розбудова Європи на принципах демократії і

децентралізації влади, здійснюється за підтримки саме органів місцевого самоврядування, які мають директивні органи і широку автономію щодо своїх функцій, шляхи і засоби здійснення цих функцій, а також ресурси, необхідні для їх виконання.

Основною метою Ради Європи є захист прав людини, плюралістичної демократії та верховенства права, ствердження демократичної стабільності в Європі через підтримання політичних, законотворчих та конституційних реформ, сприяння усвідомленню європейської культурної ідентичності й розмаїття європейських культур та підтримання розвитку цих культур; розв'язання проблем суспільства.

Отже, наявними в документах Ради Європи є загальноєвропейські принципи співробітництва, які поділяються всіма державами - членами Ради Європи, які до речі відрізняються культурами й традиціями. Підкреслимо, що наявні рекомендації, документи Ради Європи з транскордонного співробітництва приймалися у форматі складної процедури апробацій, узгоджень в Парламентській асамблеї та в Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи, в Комітеті міністрів Ради Європи та під час регулярних конференцій міністрів, відповідальних за місцеве самоврядування. Таким чином, документи Ради Європи, проекти міжнародних угод насамперед, рекомендації Ради Європи формуються роками в форматі узгодження інтересів країн-членів.

Принципово важливо підкреслити, що документи Ради Європи мають особливий статус у законодавчому полі України і встановлюють правові стандарти, які, незважаючи на їхній загальний характер, мають пряму дію й визначають фактичні зобов'язання України вживати певних дій на регіональному та міжрегіональному рівнях. Відповідно до міжнародних стандартів і законів України, ці документи мають більшу чинність порівняно з будь-яким законом України та визначають обов'язки держави й права органів місцевої влади.

Вирішальна роль та діяльність Ради Європи у розвитку європейського транскордонного співробітництва визначається власне її конвенціями, в інституційному вимірі - діяльністю на міжурядовому рівні Комітету експертів, Комітету радників з питань розвитку транскордонного співробітництва в Центральній і Східній Європі та Конгресу місцевих і регіональних влад Європи. У політико-правовому вимірі щодо розвитку транскордонної взаємодії у регіоні Центральної та Східної Європи, важливими є дві рекомендації Ради Європи №74 «Про пакт стабільності в Південно-Східній Європі: Спеціальні проекти з розвитку місцевої демократії й транскордонного

співробітництва»<sup>1</sup> та №85 «Про досягнення демократичної стабільності завдяки транскордонному співробітництву в Європі», які були ухвалені Конгресом у 2000 році<sup>2</sup>. Правові рамки транскордонного та міжрегіонального співробітництва країн Центральної та Східної Європи, включно і України, визначаються відповідно до пункту б) статті 15 Статуту Ради Європи; Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними громадами чи владами, підписану в Мадриді 21 травня 1980 року (Мадридська конвенція), додатковим протоколом до неї від 9 листопада 1995 року й Протоколом № 2 від 5 травня 1998 року, в якому йдеться про міжтериторіальне співробітництво; декларацією Комітету міністрів «Про транскордонне співробітництво в Європі», ухваленої 6 жовтня 1989 року з нагоди 40-річчя Ради Європи, в якій заохочуються поступові дії, спрямовані на усунення адміністративних, правових, політичних і психічних бар'єрів, що можуть стримувати розвиток транскордонних проєктів; Вільнюською декларацією «Про регіональне співробітництво та зміцнення демократичної стабільності в розширеній Європі», ухваленої Комітетом міністрів 3 травня 2002 року; Кишинівською політичною декларацією «Про транскордонне й міжтериторіальне співробітництво держав Південно-Східної Європи», ухваленої Комітетом міністрів 6 листопада 2003 року<sup>3</sup>.

На нашу думку, саме Рада Європи є найавторитетнішою міжнародною міжурядовою організацією щодо реалізації теорії транскордонної взаємодії у щоденній практиці співпраці регіонів Європи, включно і регіонів України. Саме у організаційно-правовій площині сконцентрована сутність: теорія і практика, можливості сучасного і майбутнього ефективної транскордонної політики України.

Факт, що з точки зору міжнародного права, саме документ Ради Європи - Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами чи владами, підписана в Мадриді 21 травня 1980 року (Мадридська конвенція), і додаткові протоколи до неї від 9 листопада 1995 року й Протоколом № 2 від 5 травня 1998 року, в яких йдеться про міжтериторіальне співробітництво – є загальним чинним документом для всіх держав Європи, включно і для України стосовно здійснення і розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва між Республікою Польща та незалежною Україною.

---

<sup>1</sup> Бюро інформації Ради Європи в Україні. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua>

<sup>2</sup> Документи Ради Європи - Режим доступу: <http://www.conventions.coe.int>

<sup>3</sup> Бюро інформації Ради Європи в Україні. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua>

Наступний важливий сегмент – це контроль, моніторинг виконання країнами рекомендацій, угод Ради Європи з питань транскордонного співробітництва та місцевого самоврядування. З цих питань, на жаль, Україна має чимало проблем, зокрема, що стосується, як виконання певних угод, хартії Ради Європи, так і в більш ширшому масштабному плані – як розвитку демократії європейського рівня на місцевому та регіональному рівнях в Україні через систему впровадження основних положень та принципів Ради Європи саме на локальному, регіональному рівнях.

Цей важливий екскурс щодо ролі Ради Європи в організації публічної влади за загальноєвропейськими принципами нами зроблено тому що, саме на сьогодні на початку XXI століття базові програми транскордонного та міжрегіонального співробітництва, загальна так би мовити європейська програма щодо розвитку транскордонної взаємодії вже поступово переходять під керівництво Європейського Союзу.

Інший важливий факт – що зокрема, формуванням європейської системи транскордонного співробітництва країни Центральної Європи сприяли як посиленню безпеки і зміцненню стабільності в Європі, так само транскордонне співробітництво стало засобом розвитку демократії, демократичних засад децентралізації та субсидіарності органів місцевої й регіональної влад у прикордонних регіонах Європи. Особлива увага майже в усіх документах міжрегіонального та міждержавного рівнів з питань транскордонного та міжрегіонального співробітництва приділяється принципам субсидіарності та децентралізації. Зазначимо, що з юридичної точки зору у всіх документах Ради Європи, за визначення принципу субсидіарності приймається пункт 3 статті 4 Європейської хартії місцевого самоврядування. Зважаючи на основоположні принципи Європейської хартії місцевого самоврядування, зокрема на пункт 3 статті 4, в якому гарантується, що «муніципальні функції, як правило, здійснюються переважно тими владами, які мають найтісніший контакт з громадянином»<sup>1</sup>. Отже, додержання принципу субсидіарності в його подвійному вимірі в правових системах держав-членів як критерію розподілу повноважень між усіма рівнями управління та керівництва цими повноваженнями має сприяти кращому застосуванню принципів, що їх містить Європейська хартія місцевого самоврядування.

---

<sup>1</sup> Європейська хартія місцевого самоврядування. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Принципово важливим є те, що наділяючи тією чи іншою функцією відповідний місцевий чи регіональний орган влади, необхідно враховувати обсяг і характер завдання, а також вимоги досягнення ефективності. Філософія субсидіарності, яка обстоює застосування влади на найближчому до громадянина рівні, вже спричинила появу численних постанов, зокрема в державах-членах Ради Європи з федеральним ладом, беручи до уваги, що додержання принципу субсидіарності в правових системах держав-членів має супроводжуватися переглядом стану, пов'язаного з існуванням кількох рівнів управління та способом їхньої взаємодії (організація взаємин, розподіл повноважень, функцій і джерел), підкреслюючи, що принцип субсидіарності слід впроваджувати разом з іншими організаційними й функціональними принципами держави, наприклад, принципами послідовності та єдності в разі застосування публічних політик на користь громадян.

Утім, на нашу думку, слід звернути увагу і на ту об'єктивну умову, що не всі органи місцевої влади одного рівня обов'язково можуть здійснювати аналогічні повноваження, хоча б через неоднаковість розмірів чи джерел та ресурсів. На сьогодні місцеве самоврядування, яке в країнах Центральної Європи набуло права реального суб'єкта міжнародної співпраці на регіональному рівні і відповідно має належні людські, правові й фінансові джерела для їх здійснення.

Українська практика місцевого самоврядування все ще суттєво відрізняється від аналогів європейського рівня і саме в цьому ми вбачаємо сутнісні проблеми адаптації ефективних механізмів транскордонного співробітництва в Україні. Так, наприклад, місцеве самоврядування, яке має давати громадянинові можливість брати активнішу участь в управлінні публічними справами, потребує найчіткішого розподілу повноважень як у питаннях формування, так і здійснення політики, а також передбачає, що органи влади, наділені такими повноваженнями, матимуть визначити у відповідних правових актах сукупність найголовніших повноважень для кожного рівня місцевих і регіональних влад; застосовувати зокрема принципи організації влади, спрямовані на адаптацію повноважень до особливостей органів місцевої й регіональної влад (джерела і розмір фінансування, географічне розташування міста, села, регіону тощо).

Суттєво важливим і позитивним є і той факт що органи місцевого самоврядування Європейського Союзу, отже і Польщі та України у правовому форматі мають використовувати уніфіковані механізми співпраці, перш за все в укладанні типових угод про транскордонне співробітництво. Підкреслимо, з точки зору

міжнародного права, нормативно-правового регулювання транскордонного співробітництва, ці угоди є загально визнаними і відповідають в повній мірі принципам Мадридської Конвенції про транскордонне співробітництво. Тим самим формується європейська система міждержавних угод між регіонами Євросоюзу та Україною, яка усуває юридичні розбіжності, визначає форми співробітництва місцевих влад тощо.

Власне ієрархічну європейську систему угод (*угоди, статuti та договори про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади*) з транскордонного співробітництва розроблено з врахуванням наявності двох головних категорій, які визначаються в залежності від рівня укладення угоди:

- типові міждержавні угоди про транскордонне співробітництво на регіональному та місцевому рівнях;
- угоди, договори та статuti про основні принципи співробітництва, які можуть бути основою для транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади країн Європи.

Таким чином, до компетенції України входять лише дві типові міждержавні угоди: про розвиток транскордонного співробітництва та про регіональні транскордонні зв'язки. Інші міждержавні угоди лише встановлюють юридичні межі, які дозволяють територіальним общинам або органам влади реалізувати угоди або договори, відповідні основні принципи яких наведені у другій категорії<sup>1</sup>.

До типових міждержавних угод відносяться наступні угоди з відповідно з загальними положеннями міждержавних угод:

- 1) типова міждержавна угода про розвиток транскордонного співробітництва;
- 2) типова міждержавна угода про транскордонні регіональні зв'язки;
- 3) типова міждержавна угода про транскордонні місцеві зв'язки;
- 4) типова міждержавна угода про транскордонне співробітництво на контрактній основі між місцевими органами влади;
- 5) типова міждержавна угода про органи транскордонного співробітництва між місцевими органами влади.

---

<sup>1</sup> Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Другу базову категорію угод з нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України становлять угоди, статuti та договори про основні принципи співробітництва між місцевими органами влади:

- 1) угода про основні принципи створення групи зв'язку між місцевими органами влади;
- 2) угода про основні принципи координації управління транскордонними місцевими державними справами;
- 3) угода про основні принципи створення транскордонних асоціацій приватного права;
- 4) договір про основні принципи поставки товарів або надання послуг між прикордонними місцевими общинами (типу «приватне право»);
- 5) договір про основні принципи поставки товарів або надання послуг між прикордонними місцевими общинами (типу «публічне право»);
- 6) договір про основні принципи створення органів транскордонного міжобщинного співробітництва <sup>1</sup>.

З юридичної точки зору транскордонне співробітництво обумовлено загальноприйнятими в Європі принципами розвитку міжнародної співпраці на регіональному рівні і в даному випадку є логічним продовженням імплементації Додаткового протоколу до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями, підписаної країнами-членами Ради Європи в м. Мадрид 21 травня 1980 року, а саме – це Протокол 2 до Європейської Рамкової Конвенції (№169) від 5 травня 1998 року, який поширив принципи транскордонного співробітництва і на міжрегіональну співпрацю, тобто на взаємини регіонів різних країн, які не межують безпосередньо один з одним<sup>2</sup>.

Основними суб'єктами транскордонного співробітництва є територіальні общини або власті, які здійснюють місцеві або регіональні функції та визначаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави. Міжнародні нормативно правові акти чітко визначають право територіальних общин і властей за певних умов укладати угоди

---

<sup>1</sup> Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

<sup>2</sup> Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

про транскордонне співробітництво, визнають чинність для національного законодавства актів та рішень, які ухвалюються в рамках угод про транскордонне співробітництво, а також правову дієздатність (статус «юридичної особи») будь-якого органу, який буде створено за такою угодою.

**В контексті розбудови нормативно-правового, організаційного забезпечення транскордонного співробітництва України за загальноєвропейськими стандартами слід здійснити наступні завдання:**

- 1) усунути існуючі юридичні та адміністративні перешкоди і надати органам місцевої й регіональної влад України потрібні повноваження й фінансові засоби, що дадуть їм змогу ефективно здійснювати транскордонне співробітництво;**
- 2) сприяти створенню економічно самодостатніх транскордонних євро-регіонів на західному прикордонні України;**
- 3) сформувати системну кадрову підготовку спеціалістів з транскордонного співробітництва, надати можливість представникам місцевого самоврядування отримати належну підготовку з питань транскордонного співробітництва;**
- 4) приділити особливу увагу транскордонному співробітництву під час опрацювання проектів із регіонального розвитку України.**

#### **Список використаної літератури**

1. Бюро інформації Ради Європи в Україні. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua>
2. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Документи Ради Європи - Режим доступу: <http://www.conventions.coe.int>
4. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. Європейська хартія місцевого самоврядування. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

**Вікторія Бондарь**  
студентка 3 курсу ГПФ з угорською мовою навчання  
спеціальність: історія

**Проголошення незалежності Литви та зовнішньополітичні пріоритети  
(1990-ті рр.)**

*У статті розглядаються особливості литовської зовнішньої політики 1990-х рр., основні етапи її становлення. З'ясовано особливості суспільно-політичних змін у Литві кінця 80-х рр. XX, що дали поштовх до серйозних змін на пострадянському просторі. Показано, як проходив процес становлення незалежності Литви, формування засад її зовнішньої політики. Досліджено головні напрямки та орієнтири зовнішньої політики Литви в умовах незалежності, а також участь країни в організаціях регіонального та міжнародного співробітництва.*

***Ключові слова :** Литва, зовнішня політика, міжнародні відносини, міжнародні організації*

**Proclamation of Independence of Lithuania and foreign policy priorities (1990)**

*The paper presents the features of the Lithuanian foreign policy formation in the Independence epoch. The main stages of its formation. The features of the socio-political changes in Lithuania late 80's. XX, which gave rise to major changes in the post. We show how the process of establishing independence held in Lithuania, forming the foundations of its foreign policy. Studied the major trends and benchmarks Lithuania's foreign policy in terms of independence and membership in organizations of regional and international cooperation.*

***Key words:** Lithuania, foreign policy, Independence epoch, international relations, International organizations.*

**Litvánia függetlenségének a kiáltása és külpolitikai irányvonalai az 1990-es  
években**

*A cikk az 1990-es évek litván külpolitikájának kialakulását, jellegzetességeit és főbb szakaszait tekinti át. Jellemzi azokat a társadalmi-politikai változásokat Litvániában a 20. század 80-as éveinek végén, melyek komoly változásokhoz vezettek a posztszovjet térségben. A cikk bemutatja Litvánia függetlenedésének folyamatát, a külpolitikai irányvonalának*

*alakulását. A tanulmány ugyancsak nyomon követi Litvánia részvételét a regionális és nemzetközi szervezetekkel való együttműködésben.*

**Kulcsszavak:** *Litvánia, külpolitika, függetlenség, nemzetközi kapcsolatok, nemzetközi szervezetek.*

Після розпаду Радянського Союзу нові незалежні держави надали перевагу політичній багатовекторності у своїх міжнародних відносинах. Із здобуттям незалежності держави колишнього СРСР мали вирішити проблеми розбудови власної державності, мали знайти своє місце у геополітичному просторі, визначити куди і як рухатись, окреслити реальні національні інтереси та базові принципи і пріоритети зовнішньої політики. Саме у цьому контексті, Литовська Республіка поряд з іншими країнами Балтії, займала важливе місце в європейській політиці держав Східно-Центральної Європи та пострадянського простору<sup>1</sup>.

Саме Литва зробила перший крок у справі руйнування СРСР. Після проголошення незалежності, зовнішньополітичні орієнтири країни полягали, передусім в якомога більшому дистанціюванні від зав'язків у межах колишнього СРСР, переорієнтовуючи їх на західні, зокрема скандинавські країни, Польщу та найближчих сусідів. Вивчення литовського досвіду зовнішньополітичного та внутрішньополітичного будівництва на початковому етапі становлення незалежності країни, врахування його як позитивних, так і негативних наслідків має неабияку актуальність та інтерес<sup>2</sup>.

Не дивлячись на актуальність теми, проблематика досить слабо представлена в наукових дослідженнях, передусім в українських. Серед них можемо відзначити загальні праці по зовнішній політиці України, в яких певні розділи стосуються й країн Балтії. Це праця «Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе» під редакцією Ф.Рудича. Останнім часом в Україні захищено декілька дисертацій присвячених Литві, однак вони стосуються здебільшого вступу країни в ЄС і НАТО, а також співпраці Литви та України. Це наукові роботи Д.Аракелян, С.Божка, С. Завадського, І.Туряниці.

---

<sup>1</sup> Гончар Б.М. Міжнародні наслідки розпаду СРСР і виникнення нових незалежних держав / Б.М Гончар., О.І. Овсій // Міжнародні відносини та зовнішня політика : 1980–2000 : підручник для студ. вузів. – К. : Либідь, 2001. – С. 140

<sup>2</sup> Україна в Європі і світі : навч. посіб. / Володимир Галик; відп. за випуск Л.В. Тимошенко . – К.: Знання, 2013. – С.37

У роки горбачовської перебудови виразником національної ідеї в боротьбі за свободу і незалежність стала інтелігенція та створений нею рух «Саюдіс», що з лютого 1989 року взяв курс на відновлення в Литві державної незалежності. Активно також діяла Ліга свободи Литви — антикомуністична організація, яка виникла ще у 1978 р. Що ж стосується Компартії Литви очолювана Альгірдасом Бразаускасом, то вона, щоб повністю не втратити підтримку в республіці, вийшла зі складу КПРС<sup>1</sup>.

Доречно зауважити, що для збереження територіальної цілісності Радянського Союзу країни, Михайлу Горбачову доводилося приїжджати до Вільнюса і три дні у публічних виступах переконувати про необхідність Литви залишитися у складі СРСР. Проте, уже тоді було зрозуміло, що курс країни на вихід з СРСР був неминучим. У цій ситуації, 13 квітня 1990 року Горбачов разом з представником Ради міністрів Миколою Рижковим направив литовському керівництву ультиматум. В ньому пропонувалось в термін до 15 квітня визнати дію Конституції СРСР та відмовитись від претензій на незалежність. В іншому випадку, Литві загрожували санкціями у формі економічної блокади<sup>2</sup>.

У січні 1991 р. Москва спробувала насильно придушити цей процес, але тисячі жителів Вільнюса встали на захист незалежності. Агресія супроводжувалась введенням додаткових підрозділів десантних військ. Вранці 11 січня 1991 р. на вулицях Вільнюса з'явилися танки, які стріляли холостими залпами. Десантні підрозділи зайняли будівлю Департаменту охорони краю, Будинок преси. Десантники і спецпідрозділи союзного МВС оточили телецентр і телевежі, в місті було запроваджено комендантську годину. Кульмінацією стали події в ніч на 13 січня 1991 р., застосувавши сльозоточивий газ проти мирних жителів, російські війська розпочали штурм телецентру. Було вбито 13 осіб, 163 отримали поранення. У захисті литовського сейму брав участь і український студентський загін, який три тижні ніс варту зі зброєю у руках біля стін литовського парламенту. Зрозуміло, що після цих кривавих подій, про входження до складу нової Союзної держави не могло бути й мови<sup>3</sup>.

У кінці лютого 1990 року відбулися вибори до Сейму Литви, підсумками яких стала перемога прихильників незалежності, а головою парламенту було обрано лідера

---

<sup>1</sup> Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. - К, 2010. – С. 40

<sup>2</sup> Иванов Николай 25 лет назад горбачевская экономическая блокада не смогла вынудить Литву остаться в составе СССР/ Иванов Николай//История – 2016. – Режим доступа: <http://fakeoff.org/history/25-let-litva-privaya-nachala-borbu-za-vykhod-sssr>

<sup>3</sup> Україна в Європі і світі : навч. посіб. / Володимир Галик; відп. за випуск Л.В. Тимошенко . – К.: Знання, 2013. – С.37

«Саюдіса» Вітаутаса Ландсбергіса. Верховна Рада Литви оголосила про відновлення державного суверенітету ще 11 березня 1990 р. і почала втілювати це рішення в життя<sup>1</sup>.

У розвитку своєї зовнішньої і безпекової політики, прибалтійське керівництво мало можливість обрати між кількома головними векторами, які могли бути розроблені в якості оборонної доктрини. Балтійські країни могли орієнтуватися на Росію, або розвивати відносини з Європою. Обираючи східний напрямок зовнішньополітичної орієнтації, країни Балтії повинні були проголосити своїм пріоритетом налагодження відносин з Росією та державами СНД. Але зважаючи на негативний досвід відносин з Російською імперією і СРСР прибалти не могли серйозно сприймати східний напрямок зовнішньої політики<sup>2</sup>.

Ще одним варіантом розбудови оборонної політики країн Балтії можна вважати створення регіональної балтійської системи колективної безпеки, до якого могли б увійти Литва, Латвія та Естонія. Спільність інтересів допомогла б країнам створити дієздатне об'єднання без кризи повноважень та керівництва. Але слід зазначити, що країни Балтії не мають належних ресурсів та матеріалів для забезпечення власної військової безпеки без допомоги ззовні<sup>3</sup>.

Останнім геополітичним напрямком, який країни могли обрати у своєму розвитку, була інтеграція до Європи. Такий шлях передбачав тісні контакти з європейськими та євроатлантичними структурами – ЄС і НАТО. Прибічники цієї ідеї вважали, що лише співпраця з Європою допоможе подолати наслідки тоталітарного минулого, побудувати демократичне суспільство та ринкову економіку<sup>4</sup>.

26 серпня 1991 року Україна та Республіка Польща визнали незалежність Литви і того самого року Литва вступила в ООН і ОБСЄ<sup>5</sup>.

Основним інструментом, на який покладається Литва в забезпеченні власної національної безпеки є НАТО, повноправним членом якого вона стала у 2004 році, хоча на початковому етапі становлення своєї незалежності про це навіть боялися мріяти, як зазначають вже тепер деякі литовські політики, що стояли у джерел

---

<sup>1</sup> Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. - К, 2010. – С. 42

<sup>2</sup> Замікула М.О. Країни Балтії на початку 1990-х років: передумови Євроатлантичної інтеграції// Замікула М.О. // Наукові праці. Історія 2010. – С. 92

<sup>3</sup> Там само.

<sup>4</sup> Там само.

<sup>5</sup> Бочаров С.В. польсько-українські стосунки в контексті безпеки Причорноморського регіону на ХХ – ХХІ ст.// Бочаров С.В.//Наука. Релігія. Суспільство № 4'2011. – Донецьк, 2011. – С. 20

становлення незалежності Литви. Перевага Литви (як у даному випадку і Латвії з Естонією) у порівнянні з іншими пострадянськими республіками полягала в тому, що після відновлення незалежності у країні ні на хвилину не було сумнівів у виборі вектору свого розвитку<sup>1</sup>.

Литва розглядає основними безпековими завданнями захист власного суверенітету та територіальної цілісності, внутрішню безпеку та порядок, демократичні основи, економічну безпеку та захист довкілля. Литовська стратегія посиляється на Стратегічну концепцію НАТО та європейську стратегію безпеки як засадничі документи, які зумовлюють бачення безпекового майбутнього в Литві. Одним із шляхів втілення свої безпекових амбіцій Литва вважає побудову гарних відносин із сусідніми державами, мета яких забезпечення демократичної стабільності, розвитку громадянського суспільства та ринкової економіки<sup>2</sup>.

З 1991 р. Латвія, Литва та Естонія стали членами Союзу балтійських народів, а з 1992 р. їх прийняли до Ради держав Балтійського моря. Це демонструвало прагнення рухатися у напрямку до Європи і намагання швидше вийти із зони російського впливу. Важливим було підписання документу в галузі безпеки – Концепція національної безпеки – проект якої був розроблений влітку 1993 року<sup>3</sup>.

25 жовтня 1992 р. був обраний Сейм незалежної Литви. У 1993 р. прийнято Конституцію відповідно до якої Литва оголошувалася незалежною демократичною республікою. Її тодішній уряд одразу почав проводити безкомпромісну антиросійську політику. Таку політику правих центристів очолював В. Ландсбергіс. У ній виявлялося прагнення до національного самоствердження і намагання принизити свого основного "історичного супротивника" — Росію<sup>4</sup>.

Натомість головною метою стало приєднання до Європейського Союзу. Про бажання вступити до нього країни Балтії заявили у 1993 р. У червні 1993 р. у Копенгагені Європейська Рада прийняла політичну ухвалу, що дала можливість

---

<sup>1</sup> Божко С.О. Система безпеки і співробітництва в регіоні Балтійського моря в 1990-х роках - на початку XXI століття: дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2005. – С.42

<sup>2</sup> Герасимчук Сергій Стратегії наших стратегічних партнерів: куди йдемо? / Герасимчук Сергій // Аналітика – 2006. – Режим доступу: [http://www.ea-ua.info/main.php?news\\_id=185&news\\_show\\_type=1&parts\\_id=5](http://www.ea-ua.info/main.php?news_id=185&news_show_type=1&parts_id=5)

<sup>3</sup> Там само.

<sup>4</sup> Рудич Ф. Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 14

країнам Центральної і Східної Європи претендувати на членство в ЄС, водночас визначивши необхідні для такої інтеграції критерії<sup>1</sup>.

12 червня 1995 року підписавши Європейську угоду Литва прийняла рішення про необхідність вступу в ЄС. Своє рішення Литва закріпила поданням офіційної заявки на членство в ЄС у кінці 1995 року. Згідно Ст.69 Європейської Угоди, Литва визнавала, що гармонізація законодавства із правовою системою Європейських Співтовариств є необхідною умовою економічної інтеграції до Співтовариств<sup>2</sup>.

У 1997 році Європейський союз прийняв «Порядок денний 2000» («Angeda 2000»), який визначив посилену стратегію підготовки асоційованих країн, зобов'язуючи їх повністю запровадити правову систему ЄС і створити умови для її практичного впровадження ще до вступу в ЄС. Пріоритети та завдання із реалізації стратегії були визначені для Литви в індивідуальному документі про партнерство<sup>3</sup>.

Таким чином, говорячи про передумови розвитку європейського та євроатлантичного вектора зовнішньої політики країн Балтії, до яких належить і Литовська Республіка, то успіхом стала рішуча відмова від радянського минулого. Така відмова стала наслідком того, що в країні сформувалась впливова національна еліта, яка замінила комуністичну номенклатуру. На відміну інших держав Литва мала значний досвід державотворчої та змогла зберегти статус литовського народу. На момент розпаду Радянського Союзу Литва залишалася однією з відносно однорідних в етнічному плані республік, литовці склали 80% від усього населення. Це допомогло Вільнюсу уникнути дипломатичних сперечок з Російською Федерацією стосовно прав російськомовних меншин.

## Список використаної літератури

1. Аракелян Д. В. Особливості вступу країн Балтії в ЄС / Д. В. Аракелян // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2006. – № 65. – С. 83-90.

---

<sup>1</sup> Аракелян Д. В. Особливості вступу країн Балтії в ЄС / Д. В. Аракелян // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2006. – № 65. – С. 85

<sup>2</sup> Програми урядового стажування / Укл. О.І. Кілієвич, В.В.Тертичка. – К.: «К. Вироблення державної політики: рекомендації для України в контексті євроінтеграційного досвіду країн Балтії та Польщі. Збірник аналітичних звітів і записок учасників І.С0.», 216. – С. 61

<sup>3</sup> Там само.

2. Божко С. О. Геополітичне положення регіону Балтійського моря/ Божко С. О. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 120 (частина I). 2014. – С. 127-133.
3. Божко С.О. Система безпеки і співробітництва в регіоні Балтійського моря в 1990-х роках - на початку ХХІ століття: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2005.
4. Бочаров С.В. польсько-українські стосунки в контексті безпеки Причорноморського регіону на ХХ – ХХІ ст.// Бочаров С.В.//Наука. Релігія. Суспільство № 4'2011. – Донецьк , 2011. – С. 20
5. Воротников В. Двадцать лет российско-литовского диалога: итоги и перспективы [Электронный ресурс] / В. Воротников // Российский совет по международным делам. - 2012. - 26 января. - URL: [http://russiancouncil.ru/inner/?id\\_4=72](http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=72).
6. Герасимчук Сергій Стратегії наших стратегічних партнерів: куди йдемо? / Герасимчук Сергій // Аналітика – 2006. – Режим доступу: [http://www.ea-ua.info/main.php?news\\_id=185&news\\_show\\_type=1&parts\\_id=5](http://www.ea-ua.info/main.php?news_id=185&news_show_type=1&parts_id=5)
7. Гончар Б.М. Міжнародні наслідки розпаду СРСР і виникнення нових незалежних держав / Б.М Гончар., О.І. Овсій // Міжнародні відносини та зовнішня політика : 1980–2000 : підручник для студ. вузів. – К. : Либідь, 2001. – С. 140.
8. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2008. – 308с.
9. Замікула М.О. Країни Балтії на початку 1990-х років: передумови Євроатлантичної інтеграції// Замікула М.О. // Наукові праці. Історія 2010. – С. 91-94 .
10. Иванов Николай 25 лет назад горбачевская экономическая блокада не смогла вынудить Литву остаться в составе СССР/ Иванов Николай//История – 2016. – Режим доступу: <http://fakeoff.org/history/25-let-litva-pervaya-nachala-borbu-za-vykhod-sssr>
11. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. - К, 2010. – С. 40.
12. Програми урядового стажування / Укл. О.І. Кілієвич, В.В.Тертичка. – К.: «К. Вироблення державної політики: рекомендації для України в контексті євроінтеграційного досвіду країн Балтії та Польщі. Збірник аналітичних звітів і записок учасників І.С0.», 216. – 388 с.
13. Рудич Ф. Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 14.
14. Україна в Європі і світі : навч. посіб. / Володимир Галик; відп. за випуск Л.В. Тимошенко . – К.: Знання, 2013. – С.37.
15. Туряниця І. А. Литва 1988-1991 рр.: віхи та події « забігу до Незалежності »// Туряниця І.А.//Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 251. Т.264. Історія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – 116 с.



